

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAĞATI BİLİM DALI

HATİP OLARAK EL-AHNEF B. KAYS

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Muhittin UYSAL

HAZIRLAYAN
Recep KOYUNCU

KONYA-2008

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	III
KISALTMALAR.....	V
GİRİŞ.....	1
HİTABET : MAHİYETİ, TARİHİ, ÖNEMİ VE ÇEŞİTLERİ.....	1
A.HİTABET.....	2
1. Hitabetin Lügat ve Istılah Mânâları	2
2. Hitabetin Doğuşu.....	3
3. Hitabetin Çeşitleri, Bölüm ve Unsurları.....	4
4. Hitabetin Önemi ve Tesiri.....	6
B. ARAPLARDA HİTÂBET.....	13
1. Cahiliye Döneminde Hitabet.....	13
2. Asrı Saadette Hitabet.....	15
3. Hulefâ-i Râşidîn Döneminde Hitabet.....	16
a. Hz. Ebû Bekir'in Hitabeti.....	16
b. Hz. Ömer'in Hitabeti.....	18
c. Hz. Osman'ın Hitabeti.....	19
d. Hz. Ali'nin Hitabeti.....	20
C. İslâmî Hitabetin Çeşitleri.....	23
D. İslâmî Hitabetin Özellikleri.....	25
E. Emeviler Döneminde Hitabet.....	

BİRİNCİ BÖLÜM

EL-AHNEF B. KAYS'IN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

A. HAYATI.....	29
1. Doğumu, Yetiştirilmesi ve Gençliği	29
2. Nesebi.....	30
3. İsmi, Künye ve Lakabı.....	32
4. Kabilesi.....	33

B. ŞAHSİYETİ VE İLMÎ YÖNÜ.....	36
1. Genel Olarak Şahsiyeti.....	36
a. Fizikî Özellikleri.....	37
b. Hilmî Yönü.....	37
c. İlmî Yönü, Aklı ve Dehası.....	41
d. Fesahat ve Belâğatı.....	43
e. Zühd ve Takvası.....	46
2. Liderlik Yönü.....	47
3. Yaptığı Savaşlar, Komutanlık ve Fetihler.....	48
a. Hz. Ebû Bekir Dönemi.....	48
b. Hz. Ömer Dönemi.....	48
c. Hz. Osman Dönemi.....	52
d. Hz. Ali Dönemi.....	53
e. Emevîler Dönemi.....	54
4. Ahnef b. Kays'ın Vefatı.....	56

İKİNCİ BÖLÜM

EL-AHNEF B. KAYS'IN HUTBELERİ VE GÜZEL SÖZLERİ

1. Hutbeleri.....	59
2. Güzel Sözleri.....	69
3. Güzel Sözleri ve Hutbelerinin Özellikleri.....	77
SONUÇ.....	79
BİBLİYOGRAFYA.....	83

ÖNSÖZ

İnsanları, diğer canlı varlıklardan ayıran özelliklerden en başta geleni, konuşmak ve düşündürmektir. Bu iki özellik sayesinde insan, sadece canlı olmakla kalmaz, başlı başına bir kıymet arz eder.

İnsan olarak yaratılan canlıların birbirleriyle anlaşabilmeleri için birtakım araçlar vardır: İşaret, resim, söz, yazı v.b... gibi. İlkel insanların anlaşma araçları olarak, işaret ve resim gibi unsurlardan faydalandıklarını tarih kitapları açıkça ifade etmektedir.

Anlaşma araçlarının en tesirli ve devamlı kullanılanı **söz'dür**. İnsanlardaki duygu ve düşünceler, arzular, sevinç ve kederler söz ile canlanırlar, hayat kazanırlar. Kişinin meramını başkalarına anlatmasında sözün (konuşmanın) önemi izah edilemeyecek kadar büyüktür. İşte bu noktada, duygu ve düşüncelerin, başkalarına en iyi şekilde anlatılması, güzel söz söyleme sanatı yani **Hitabet** ortaya çıkmaktadır.

Hitabet sanatı, insanlar arasındaki uyuşmazlıkların çözümünde, bazı yanlış anlamaların ve eğilimlerin önlenmesinde, doğruya ve gerçeğe ulaşmada çok önemli bir çözüm unsuru olmuştur. Hiç kuşkusuz tarih bunun örnekleriyle doludur.

Söz, kullanmasını bilen için mükemmel bir silahtır. Onunla gönül almak da gönül kırmak da mümkündür. “Kılıç yarısı iyileşir, dil yarısı ise iyileşmez”, “Tatlı söz yılanı ininden; acı söz insanı dininden çıkarır” gibi atasözleri ile hukûkî hitabetin üstadı olarak kabul edilen Demosthenes’in « Bir fiçinin çatlak olup olmadığı nasıl çıkardığı sesten anlaşılırsa, insanların da akıllı mı ahmak mı oldukları ağızlarından çıkan kelimelerle anlaşılır. » şeklindeki sözü, hitabetin önemini ve tesirini açık bir şekilde ifade etmektedir.

Bilindiği gibi, Cahiliye Arap toplumu daha çok sözlü kültüre ve dolayısıyla şifahi söz sanatları olan şiir ve hitabete daha çok önem vermiştir. İslâm’ın gelmesiyle birlikte yeni dinin tebliği gibi sebeplerle, Hitabet sanatı daha yaygın ve önemli hale gelmiş, âdetâ şiirin tahtını sallamıştır.

Araplar her yıl Ukâz, Mecenne, Zu’l-mecâz gibi panayırarda sadece alışverişle uğraşmaz, bu panayırları edebî değeri yüksek bir akademi gibi kabul ederlerdi. Bu panayırarda her kabilenin şairleri ve hatipleri, kendi şân ve şöhretlerini yükseltmeye, cömertlik ve konukseverliğini tanıtmaya çalıştığı gibi, düşmanı olan kabileyi de kötülemek için iyi bir fırsat bulmuş olurlardı. Burada hutbeler okunur, kasideler söylenir, kelime, mânâ ve ibare üzerinde münâkaşa ve mübâheseler edilir, kabileler arası hitabet ve şiir müsabakaları

tertîp edilirdi. Darb-ı mesel olsun, şiir olsun, lisâna ait ne varsa, bu toplantılarda bahis konusu olur, düzeltilerek zapt olunurdu.

İşte bu sebeple, hitabetin öneminden dolayı, bu çalışmamızda Hicrî ilk asırda yaşamış, mensubu olduğu Temim kabilesinin en fasih konuşanı, darbı mesel haline gelen hilmi, akli, dehası, üstün zühd ve takvası ile temayüz eden el-Ahnef b. Kays'ın hutbeleri ve veciz sözlerinin Arap Dili ve Edebiyatındaki yerini ele almaya çalışacağız.

1998 yılında « Ahnef b. Kays'ın Hayatı ve Şahsiyeti » adlı bir yüksek lisans tezi çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada daha ziyade Ahnef'in, Hulefa-i Raşidîn ve Emevîler dönemindeki siyasî ve askerî başarıları hakkında yoğunlaşmıştır. Bizim çalışmamız ise, edebî şahsiyetiyle alakalı olarak Ahnef'in hutbelerini ve veciz sözlerini ele almaya yönelik olacaktır.

Araştırmada öncelikli olarak el-Ahnef b. Kays'ın hayatıyla ilgili bilgilere ulaşmak üzere Tabakât ve Neseble ilgili eserlere başvurulmuştur. Daha sonra el-Ahnef b. Kays'ın hutbeleri ve veciz sözleri tesbit edilerek dil ve belâğat açısından değerlendirilmiştir.

Çalışmamız bir giriş ve iki bölümden müteşekkildir. Giriş kısmında, konuya altyapı teşkil edecek terimler ele alınıp, hitâbetin doğuşu, çeşitleri, bölüm ve unsurlarına kısaca değinildikten sonra câhiliye devri, asr-ı saadet ve Hulefa-i Raşidîn dönemi hitâbeti, ardından da İslâmî hitabetin çeşit ve özellikleri ele alınmıştır.

Birinci bölümde, el-Ahnef b. Kays'ın hayatı, hilmi, fesahat ve belâğatı, Hulefâ-i Râşidîn ve Emevîler döneminde yapmış olduğu savaşlar, komutanlığı, fetihlerdeki üstün başarıları ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise, Arap edebiyatı, belâğat ve emsâl kitapları gibi eserler taranarak el-Ahnef b. Kays'ın hutbeleri ve veciz sözleri derlenmiş ve Arap Dili açısından irdelenmiştir.

Bu mütevazı çalışmayı meydana getirmede değerli mesailerini harcayarak yardımlarını hiç esirgemeyen çok kıymetli hocalarıma, özellikle araştırma konusunun seçiminde önderlik yapan saygı değer hocam Prof Dr. Tacettin Uzun Beyefendi'ye, kaynak bulma konusunda, tenkit ve tashihlerinden dolayı danışman hocam Doç. Dr. Muhittin Uysal Beyefendi'ye ve Dr. Muhammet Tasa Beyefendi'ye şükranlarımı arz ederim.

15.02.2008

Recep KOYUNCU

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m.: Adı geçen makale
b. : Bin
bkz. : Bakınız
byy. : Basım yeri yok
c. : Cilt
Çev. : Çeviren
DİA. : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h. : Hicrî
Hz. : Hazreti
İA. : Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
Mad. : Maddesi
Nşr. : Neşir, neşreden
s. : Sayfa
thk. : Tahkik eden
trc. : Terceme Eden
tsz. : Tarihsiz
vb. : Ve benzeri
vd. : Ve devamı
Yay. : Yayınevi

GİRİŞ

HİTABET: MAHİYETİ TARİHİ ÖNEMİ VE ÇEŞİTLERİ

A. HİTÂBET

1. Hitabetin Manası

a) Lugat Manası : Arapça aslı **hatâbe**¹ olan Hitabet, sülâsî birinci baktan (**خَطَبَ**) fiilinin masdarıdır. « Söz söylemek, konuşmak ve hatip olmak » mânâlarına gelmektedir.² Arap ülkelerinde bu adla neşredilen eserlerin bir kısmında « **Telhîsu'l-hatâbe** », « **Kitâbu'l-hatâbe** » gibi kullanımlara rastlanmaktadır. Ancak aslı « fa'l » olup, bilinen şekliyle yaygınlaşan « fiil » kelimesinde olduğu gibi³ « **hatâbet** » kelimesi de kolay telaffuz edilmesi bakımından Türkçe'de « hitabet » şeklini almıştır ve « nasihat etme », « sözün, anlaşılacak maksadıyla bir başkasına yöneltilmesi » gibi anlamlara gelir. Bu söze (**الخطبة**) « hutbe » ismi de verilir. « el-hatîb » güzel konuşan kişi demektir. Bu söze (**الخطاب**) « el-hitâbu », (**المُخَاطَبَة**) « el-muhatâbetü » karşılıklı konuşmak demektir.⁴

b) İstilah Manası : Terim olarak “Bir topluluğa bir maksadı anlatmak, bir fikri açıklamak, öğüt vermek, bir görüşü benimsetmek veya onları bir eyleme teşvik etmek gibi amaçlarla yapılan güçlü ve etkileyici konuşma veya güzel konuşma sanatı” manasındadır.⁵ Bu tarz söylenmiş sözlere **hitabe** ya da **nutuk**, bu şekilde konuşma yapanlara da **hatip** denilir.⁶

Batı dillerinde hitabet “retorik” olarak geçmektedir. Nitekim bu sanatın kurucusu kabul edilen Aristoteles de bunu “retorika”⁷ şeklinde kullanmış ve “belli bir durumda elde var olan inandırma yollarını kullanma yeteneği” diye tanımladığı hitabetin işlevini, başka herhangi bir sanatın yüklenemeyeceğini ifade etmiştir.⁸

¹ Aristo'nun mantığa dair eserlerinin Arapça'ya tercüme edilmesiyle İslâm kültürüne intikal eden hatâbe, daha çok halkı hem dinî hem dünyevî konularda faydalı işler yapmaya ve zararlı işlerden uzaklaştırmaya teşvik etmek için hatiplerin geliştirdikleri delillerden ibaret kabul edilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Şevki Yavuz, « *Hatâbe* », *DİA.* XVI, s.443.

² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1990, c.1, s. 361; el-Cevherî, Ebû Mansur b. Hammad, *Tâcu'l-Luğa ve Sîhâhu'l-'Arabiyye*, Beyrut, 1984, I, 121; ez-Zebîdî, Muhammed Murtazâ, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Matbaatü'l-Hayriyye, Mısır, 1306, I, 237.

³ el-Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, Beyrut, ts. II, 145.

⁴ el-Bustânî, Bitris b. Bulis, *Dâiratu'l-me'arif*, Beyrut, ts. VII, 408.

⁵ el-Cürcânî, Ali b. Muhammed, *et-Ta'rîfât*, Beyrut, 2003, s. 163.

⁶ Kazancı, Ahmet Lütfî, *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, İstanbul, 1980.

⁷ *Rhetorica* (*Kitâbu'l-Hatâbe*), Arapça'ya birkaç defa tercüme edilmiştir. İbnü'n-Nedîm, İshak b. Huneyn ile İbrahim b. Abdullah'a ait iki tercümenin bulunduğunu, ayrıca Ahmed b. es-Serahsî'nin el yazısıyla bu eserin 100 yaprak tutan bir nüshasını gördüğünü söyler. Bkz. *El-Fihrist*, s. 349; Fârâbî, İbn Sinâ ve İbn Rüşd, *Rhetorica* üzerinde günümüze kadar gelen çalışmalar yapmışlardır. Ayrıca Fârâbî'den itibaren “*Beş sanat*” diye anılan eserlerin dördüncüsünün *Rhetorica* olduğu hatırlanmalıdır. Geniş bilgi için bkz. M. Naci Bolay, “*Beş sanat*”, *DİA.* V, 546.

⁸ Aristo, *Retorik*, (çev: Mehmet H. Doğan), İstanbul, 1995, I, 37.

2. Hitabetin Doğuşu

Hitabetin en eski örneklerine eski Yunan ve Latinlerde rastlanır. Bu iki milletin hayatında, edebiyatın önemli bir çeşidi olan hitabete büyük değer verildiğini görürüz. Telemak adlı eserin yazarı rahip Fenelon : « Yunanlılarda herşey halka, halk da söze bağlıdır » der.⁹

Yunanlıların « Agora » adını verdikleri meydanlarda biriken halk, yapılan konuşmaları ilgiyle takip etmiştir. Halkın hitabete ve güzel söze aşırı şekilde düşkünlüğü, Yunanistan’da hatip yetiştirme gayesi ile okullar açılmasına sebep olmuştur. Demosthenes (M.Ö. 383-322), Perikles (M.Ö. 494-429), Eşin (M.Ö. 389-313) gibileri, Yunan hatipleri arasında zikre değer olanlardır.¹⁰

Hukûkî hitabetin üstadı olarak tanınan Demosthenes, daha çocukken kendi hakkını yemek isteyen vasîleri aleyhine açtığı davayı kazanmıştı. Dilinde rekâket vardı. O, bu kusurunu düzeltmek için deniz kenarına giderek, ağzına küçük çakıl taşlarını alıp senelerce, dalgalara karşı söz söyleye söyleye konuşmayı sökmeye çalışmıştır. Sonunda başarıya ulaşmış ve üstün bir hatip olarak birçok menkıbesiyle tarihe geçmiştir.¹¹

Yunanistan’ın önce Makedonyalılar daha sonra Romalılar tarafından işgale uğraması, bu ülkede hitabete verilen önemi de ortadan kaldırmıştır.¹²

Romalılar da hitabete Yunanlılar kadar önem vermiştir. Roma’da “Forum” denilen meydana İmparator Ceasar tarafından sırf hatiplere ait olmak üzere kürsü konulması, törenlerde bugünkü müzikle doldurulan zamanların hitabetle doldurulması, hükümdarların bazen saatlerce süren nutuklarla karşılanması ve dış ülkelere gönderilecek elçilerin hatipler arasından seçilmesi, Roma’da hitabete verilen önemi anlatır. Roma’nın en büyük hatibi Cicero’dur (M.Ö. 106–43). Genç Plin (M.Ö. 113–62) ve İhtiyar Seneca (M.Ö. 55- M.S. 37–41) da meşhur Roma hatipleri arasında yer alır.¹³

Cicero da genç yaşta iken, mahkeme huzurunda müdafaalarıyla şöhret yapmıştı. Memleketine nutuklarıyla büyük hizmetler sunduğu için Romalılar ona “Vatanın Babası”

⁹ Özbeklikçi, M. Reşit, *Asrı Saadet Ve Raşit Halifeler Döneminde Hitabet*, İstanbul, 2005, s.26.

¹⁰ Corci Zeydan, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, (çev. Zeki Meğâmiz), İstanbul, 1329, III, 193 ; Ayrıca bkz. *Türk Ansiklopedisi*, « Hitabet », « Lâtin Edebiyatı », « Demosthenes » maddeleri.

¹¹ Armaner, Neda, *Hitabet ve Dîni İrşat Üzerine*, Ankara, 1962, s. 7.

¹² Yüzendağ, Ahmet, *Hitabet Dersleri*, Ankara, 1964, s.12.

¹³ *Türk Ansiklopedisi*, « Cicero » maddesi.

ünvanını verdi. Cicero yalnız bir hatip değil, aynı zamanda siyâsî bir şair, bir belâğat hocası, bir lisan âlimi ve bir muharrir olarak döneminin geniş kültürüne de sahiptir.¹⁴

Fransa’da hitabet daha çok kiliselerde görülen vaaz çeşididir. Daha sonra ihtilal yıllarında(1789) hitabet, meydanlara taşmış ve siyâsî hitâbeler şeklini almıştır. Mirabeu (1749–1791), Danton (1759–1794), Robespierre gibi şahsiyetler ünlü Fransız hatiplerindendir. Hatipler sırf hitabet anında giydikleri bir kıyafetle kürsüye çıkmış ve konuşmuşlardır.

3. Hitabetin Çeşitleri Bölüm ve Unsurları

Aristo Rhetorica’da hitabeti ve onu diğer ilimlerle sanatlardan ayıran özellikleri şöyle açıklar: “Hitabet, herhangi bir konuda ikna etme yollarını kullanma melekesidir. Bu, diğer ilim ve sanatlarda bulunmayan bir özelliktir.” Aristo, dinleyiciyi ve zaman unsurunu dikkate alarak üç tür hitabetten söz eder.

a) Siyasî hitabet: Devlet adamının veya politikacının devlet işlerinin düzenli ve sağlıklı yürütülebilmesi için gereken önerileri ortaya koymak, zararlı ve tehlikeli şeylere karşı uyarılarda bulunmak üzere yaptığı konuşmasıdır. Bu tür hitabet geleceğe yöneliktir.

b) Adlî hitabet: Kendini veya müvekkilini savunmak yahut başkasını suçlamak amacıyla yapılan konuşmadır. Dava konusu olay veya suç, geçmişte kaldığı için bu tür hitabet geçmişe yöneliktir.

c) Törensel hitabet: Çeşitli vesilerle düzenlenen törenlerde hatibin genellikle övgü veya yergide bulunmak üzere yaptığı konuşma olup içinde bulunulan zamanla ilgilidir.¹⁵

Aristo’nun bu tasnifte yer vermediği **dinî**, **askerî** ve **akademik** gibi başka hitabet türleri de vardır.¹⁶

Ona göre hitabetin değişmeyen üç unsuru hatip, hitap ve muhataptır.¹⁷

¹⁴ Armaner, a.g.e., s. 8.

¹⁵ Ünsel, M. Ziya, *Hitabet Sanatı ve Meşhur Hatipler*, Fuat Gücüyener Yay. 1950, s. 14.

¹⁶ Eski Yunan’da bu üç tür hitabet alanında şöhret yapmış hatiplere örnek olarak sırasıyla Demostenes, Cicero ve Perikles gösterilir. Bkz. Mahmut Kaya, “*Hitabet*”*mad. DİA*.

¹⁷ Aristo, a.g.e., s. 113.

a. Hatip (Konuşmacı): Hitabet sanatını icra eden kişidir. Karşısında kendisini dinleyen bir kitle ile devamlı ruhî ve kültürel bir teması muhafaza etmek durumunda olan hatip, konusu üzerinde derin bir bilgiye sahip olmanın yanında, genel kültür bakımından da kuvvetli olacaktır. Hatip ayrıca iyi düşünmesini, insan ve kitle psikolojisini, fikirlerini, duygu ve heyecanlarını kendisini dinleyen topluluğun fikrî seviyesine, duygu ve heyecanlarına uygun bir biçime sokması gerekmektedir. Dinleticilerin dikkatini dağıtmamak, heyecanlarını tazelemek ve daima uyanık tutmak için çeşitli çarelere başvurmasını, kendisine hâkim olmasını, topluluk karşısında nasıl durulacağını, en uygun jestin nerede ve nasıl yapılacağını iyi bilmesi gerekir.¹⁸ Samimiyet, gaye ve inanç, gerçeğe bağlılık, konusuna hâkimiyet, muhatabı tanımak ve güvenini kazanmak, samimi ve inandırıcı olmak, dili güzel kullanmak, cesur olmak, soru ve tenkitlere açık olmak gibi özellikler de hatibin başarısını artıran faktörlerdendir.

b. Muhatap (Dinleyici): Kendisiyle konuşulan, bilgilendirilmeye ya da ikna edilmeye çalışılan kimse veya kimselerdir. Bir veya birden fazla kişiden oluşabilecek muhatap kitlesi, seçkinler ya da avam kesiminden olabilir.

Unutulmaması gerekir ki hatibin başarısı dinleyicilerine de bağlıdır. Nitekim dinleyiciden kaynaklanan bir sorun varsa, hatip ne kadar mükemmel olursa olsun, başarı sağlama şansı fazla yüksek olmaz.

Bazı durumlarda dinleyicilerin seviyesi düşük olabilir. Böyle durumlarda hatibe önemli görevler düşmektedir. Aristoteles'e göre dinleyiciler önyargılıdır, kendilerine bir düzen hazırlandığını düşünürler. Bu nedenle doğal olmak gerekir; çünkü yapmacık hareketlerle muhatabı ikna edemeyiz. Dinleyicilerin doğasını da dikkate almak zorunludur.¹⁹

c. Hitap (Konu): Bir konu ele alınırken üç nokta göz önünde bulundurulması gerekir: İnandırma yolları, üslup ya da dil, konuşmanın gerekli bölümlere uygun düzenlenişi.²⁰ Zira hitabette ilk önemli unsur konuşmanın konusu ve kompozisyonudur. Bu kompozisyonu meydana getiren cümleler, kısa, kesin, sâde ve kolay anlaşılır, tabîî, gösterişsiz, tesirli, mantığa uygun, güçlü ve heyecan verici bir şekilde kurulmalıdır.²¹

¹⁸ Türk Ansiklopedisi, "Hitabet", XIX, 302.

¹⁹ Aristo, *A.g.e.*, s. 168.

²⁰ Aristo, *A.g.e.*, s. 165-166.

²¹ Türk Ansiklopedisi, *aynı yer*.

Hangi konu olursa olsun bir hitabette genel olarak, giriş, gelişme ve sonuç bölümleri bulunur.

Giriş Bölümü: Bu bölüm konuşmaya başlangıcı içerir. Burada, esas konuyu doğrudan doğruya ifade eden bir fikir cümlesi verilir. Konuşmanın kısalığına veya uzunluğuna göre artırılabilir veya eksiltilebilir. Girişlerin dinleyiciler üzerinde büyük tesiri olduğundan hitabete iyi bir girişle başlamak önemlidir.

Gelişme Bölümü: Konuya giriş yapıldıktan sonra, ele alınan ana fikre açıklayıcı mahiyetteki diğer yardımcı fikirler eklenir. Benzerliklerden, zıtlıklardan, belgelerden, başkalarının ifadelerinden ve örneklerden yararlanarak konuşmanın gövdesi hazırlanır. Gelişme kısmında en çok dikkat edilecek nokta, ana fikirden ayrılmamaya çalışmaktır.

Sonuç Bölümü: Gelişme kısmında açıklanmış olan fikirler, ortaya atılmış olan detay bilgiler, özetlenerek bir sonuca varılır. Aynı zamanda bu sonucun, anlatılmak istenilen ana fikirle doğrudan örtüşmesi gerekir.²²

4. Hitabetin Önemi ve Tesiri

Hitabet, insan toplulukları arasında, barış veya savaşta ilerleme, yükselme uğrunda kullanılan silahlardan biri olarak nitelendirilebilir. İnsanlardaki duygu ve düşünceler, arzular, sevinç ve kederler söz ile canlanırlar, hayat kazanırlar. Kişinin meramını başkalarına anlatmasında konuşmanın (hitabet) önemi izah edilemeyecek kadar büyüktür. Söz, kullanmasını bilen için mükemmel bir silahtır. Onunla gönül almak da gönül kırmak da mümkündür. “Tatlı söz yılanı ininden; acı söz insanı dininden çıkarır” gibi atasözleri, sözün ve hitabetin önemi ve tesirini açık bir şekilde ifade etmektedir.

Tarihte gelmiş geçmiş bütün milletler bu kuvvetten faydalanmışlardır. Bilhassa zamanımızda demokratik olsun, farklı bir rejim olsun, hitabetin halk üzerindeki etkisini bilip onu çeşitli vasıtalarla yayma ve geliştirme yolundaki gayretler gittikçe artmaktadır.²³

İnsanlar, hangi meslekten olursa olsunlar; hangi yaşta bulunursa bulunsunlar, ihtiyaçlarını temin etmek, fikirlerini yaymak, hislerini belirtmek ve düşündüklerini açıklamak için güzel konuşmaya muhtaçtırlar.

²² Yüzendağ, a.g.e., s. 90; Ayrıca konuşma planının hazırlanması konusunda bkz. Muallimoğlu, Nejat, *Bütün Yönleri ile Hitabet*, İstanbul, 1994, s. 147.

²³ Armaner, a.g.e., s.17.

Hitabet, insanlara güzel ve tesirli konuşmasını, hür düşünmesini öğretir. Aynı zamanda fikirleri, genişliğine olduğu kadar derinliğine inceleme imkânı hazırlar. Kişiyi topluluk karşısında telaşlanmadan, heyecana kapılmadan, inandırıcı bir tavırla serbest konuşabilme seviyesine ulaştırır. Aynı zamanda başkalarının fikirlerine nasıl hürmet edileceğini de gösterir.

Öğrenmek bir hünerdir; öğrendiğini başkalarına öğretmeyi bilmek daha büyük bir hünerdir. Dahası fikirlerinin başkaları tarafından benimsendiğine şahit olabilecek kadar bir hitabet yeteneğine sahip olmak ise, en yüksek bir netice ve mutluluk kaynağıdır. Nitekim Hz. Peygamber, cahiliye devri hatiplerinden birisini dinledikten sonra “Beyanın (sözün) bir kısmında büyü etkisi vardır” demiştir.²⁴

Bir insan için bilgi ve görgü ne kadar önemli ise, güzel konuşmak da o derece gereklidir. Bu her devirde böyledir. Bilhassa mesleği gereği bir avukatın, bir din adamının, bir idarecinin, bir siyasînin iyi birer hatip olmaları daima arzu edilen vasıflardandır, hatta iyi bir tezgahkar olabilmek için bile güzel konuşmanın, müşteri kazanmadaki önemi hiç bir zaman inkar edilemez. Hitabet sanatı, insanlar arasındaki uyuşmazlıkların çözümünde, bazı yanlış anlamaların ve eğilimlerin önlenmesinde, doğruya ve gerçeğe ulaşmada çok önemli bir çözüm unsuru teşkil eder. Güzel ve tesirli konuşmasını bilen bir insan, hayatta her zaman başarı sağlar ve saygı görür. Konuşmada uzmanlaştığı zaman sahasında önder olur. Hiç şüphesiz tarih, bunun örnekleriyle doludur.

B. ARAPLARDA HİTABET

1. CAHİLİYE DÖNEMİNDE HİTABET

Arapların İslam öncesi dönemde hitabete büyük önem verdikleri ve meşhur hatiplerin yetiştiği bilinmektedir. Ancak sözlü rivayete dayanan bu edebî mahsuller zamanımıza ulaşmamış, ulaşanların sıhhati konusunda da tereddütler vardır.²⁵ David Samuel Margoliouth gibi şarkiyatçılarla, başta Taha Hüseyin olmak üzere bazı çağdaş Müslüman yazarlar, Cahiliye şiirine olduğu gibi, Cahiliye hitabetine de şüpheyile bakmışlar, bunların Emevîler devrinde üretildiğini ileri sürmüşlerdir. Araplara komşu olan milletlerin milattan beş asır öncesine ait edebî metinlere sahip olduklarını kabul eden

²⁴ Uzun, Tacettin, *Arap Dili ve Edebiyatında Hulefâ-i Raşidîn'in Hutbe ve Mektupları*, (Basılmamış doktora tezi) Konya, 1985, s. 24

²⁵ Hüseyin Elmalı, “Hitabet/Arap Edebiyatı”, *DİA*, XVIII. s. 158.

bu yazarların, Arapların milattan beş asır sonrasına ait hitabet örneklerini otantik saymamaları mâkul görülmemektedir.²⁶

Araplarda hitabeti hazırlayan sebepleri tespit ederken, şunları söyleyebiliriz: Cahiliye döneminde yazının Arap toplumunda yaygın olmaması, Arapların millet olarak fesâhat ve belâğata düşkün olmaları, tek bir hatiple yetinecek kadar küçük gruplar halinde olmaları, kabileler arası görüşmelerde toplumun sorunlarını gündeme taşıyacak bir hatibe ihtiyaç duymaları, yağma ve baskınlar çok yaygın olduğundan bunlara karşı koymak için kabile halkını coşturacak ve bir gaye etrafında toplayacak bir hatibe gerek duyulması, hitabetin revaç bulmasında etkin olan en önemli faktörlerdir.²⁷

Cahiliye devri hitabetinin başlıca temalarından biri karşılıklı övgü ve yergidir. Bir hatip kendi kabilesinin kahramanlık, cömertlik gibi erdemlerini dile getiren bir konuşma yaptığında rakip kabile hatipleri hemen buna cevap verirlerdi. Rebîa el-Esedî'nin hakemliğinde Ka'ka' b. Ma'bed ile Halid b. Malik'in ve Herim el-Fezârî'nin hakemliğinde Alkame b. Ulâse ile Amir b. Tufeyl'in yaptığı konuşmalar, bu türün en meşhur örneklerindendir.²⁸

Cahiliye hitabetinin en zengin örneklerini, kabileler arasında meydana gelen savaşlarda yapılan intikam konuşmaları teşkil eder. Bunların en meşhuru, Hânî b. Kabîsa eş-Şeybânî'nin, Arapları İranlılara karşı savaşmaya teşvik eden konuşmalarıdır.²⁹

Eksem b. Sayfî gibi bazı cahiliye hatipleri, İslâm'a yetişip Müslüman oldukları gibi birçok hatibin hutbelerini bizzat rivayet eden yakınları İslâmî dönemde henüz hayattaydı. Hz. Peygamberin huzurunda çeşitli kabilelere mensup hatipler konuşmalar yapmışlardır.³⁰ Bu konuşmalarda dönemin hitabetine ait özellikleri tespit etmek mümkündür. Kabile hayatı, kabileler arasındaki mücadeleler genellikle hitabete de yansımış, hitabetin konuları buna göre şekillenmiştir.

Nişan ve düğün törenlerinde yapılan konuşmalara “hitbetü'l-implâk” denirdi. Eski Arap âdetlerine göre evlenmek isteyen erkeğin yakınlarından hitabeti güçlü bir kişi damat adayının erdemlerini sayan bir konuşma yapar, buna kız tarafından bir kişi cevap

²⁶ Zeki Mübarek, *en-Neşru 'l-fenni fi 'l-karni 'r-râbi'*, Beyrut, 1934, I. 38.

²⁷ Ahmed el-İskenderî, *el-Vasît fi 'l-edebi 'l-Arabi ve târihih*, Kahire, 1916, s. 24–25.

²⁸ Câhız, *el-Beyân ve 't-Tebyîn*, Kahire, 1975, II, 272–273; Ahmet Zeki Safvet, *Cemheratü Hutabi 'l-Arab*, Kahire, 1962, I, 41–45.

²⁹ Ebu Ali el-Kâlî, *el-Emâlî*, Beyrut, ts., I, 169; Ahmet Zeki Safvet, *a.g.e.*, I, 37.

³⁰ Ahmet Zeki Safvet, *a.g.e.*, I. 163–170.

verirdi. Hz. Peygamber'in Hatice evlenmesi münasebetiyle Ebû Talib'in yaptığı konuşma bu türün en güzel örneğini teşkil eder.³¹

Cahiliye dönemi hitabetinin bir türü de elçi kabullerinde, hükümdar meclislerinde, ayrıca panayırlarda³² ve çeşitli toplantılarda yapılan konuşmalardır. Eksem b. Sayfî'nin, Amr b. Hind'in kardeşini taziye için yaptığı konuşma, türünün en güzel örneklerindendir.³³

Nikâh ve barış konuşmaları dışında genellikle kısa olan Cahiliye hitabelerinin en belirgin özellikleri, mukaddime ve hâtimelerinin bulunmaması, bol secili ve kısa cümleli olmaları, irticâlen söylenmeleridir. Temîm, Esed, Fezare ve Kureyş hatiplerinde seci' yaygındı. Onlar seci' yapmanın yanında sözü güzelleştiren teşbih ve istiarelere de başvurmuşlardır.³⁴

Cahiliye hatipleri, nikâh hitabeleri dışındaki konuşmalarını ayakta yüksek bir yerde veya binek sırtında yaparlardı. Topluluğun karşısına düzgün bir kıyafetle çıkmak, elinde baston, kılıç veya mızrak bulundurmak, başa sarık sarmak, irticalen ve rahat bir şekilde konuşmak bu dönem hitabetinin kurallarındandır.³⁵

Cahiliye döneminde hatibin toplum içindeki yeri genellikle şairden hemen sonra gelir veya onunla aynı düzeyde görülürdü. El-Câhız(255/869) şöyle demiştir: "Hatipler çoktur, şairler hatiplerden daha çoktur; hem şair hem hatip olan ise azdır."³⁶ Cahiliye devrinde, önceleri şair hatipten üstün durumdaydı. Sonraları şairler çoğalmış, şiiri bir geçim yolu yaparak panayırlara çıkmış, hatta halkın ırz ve namusunu dillerine dolamış, bu sebeple halk şairden daha fazla hatibe önem verir olmuştu.

³¹ Ahmet Zeki Safvet, *a.g.e.*, I, 77.

³² Araplar, **Ukaz, Mecenne, Zü'l-mecâz** gibi panayırlarda sadece alışverişle uğraşmaz, bu panayırları edebî değeri yüksek bir akademi gibi kabul ederlerdi. Bu şekilde yıl içinde ele geçen fırsatlar, kabile hatibi tarafından değerlendirilmekle kalmaz, kabileler arası hitabet ve şiir müsabakaları tertip edilirdi. Ukaz'ın hac yolu üzerinde bulunması ve Nahle ile Taif arasında vadi içinde bir hurmalık olması nedeniyle bütün Arap kabileleri orayı ziyaret eder ve orada çarşılar kurarlardı.

³³ İbn Abdi Rabbih, *el-Ikdu'l-Ferîd*, Kahire, 1965, III, 307-308; Ahmet Zeki Safvet, *a.g.e.*, I, 37-38.

³⁴ Uzun, *a.g.e.*, s. 24.

³⁵ Arap hitabetinin ünlü isimlerinden olan, konuşmalarında insanları putları terk etmeye ve Allah'a ibadete çağıran, "**emmâ ba'dü**" şeklindeki başlangıç sözünü ilk defa kullanan, konuşma sırasında yüksek bir yere çıkmak, boz bir deveye binerek hutbelerini söylemek, kılıç veya asaya dayanmak gibi âdetleri başlatan ve yazışmalarda (**مِنْ فَلَانٍ إِلَى فَلَانٍ**) tabirini ilk defa kullanan Kuss b. Sa'ide (600) ile, kendisi için deriden bir kubbe yapılan Nâbiğa ez-Zübyânî (604) ve Arapların hekim ve kadılarından olup tefekkür ve duygu yüklü konuşmalarını atasözleri ve vecizelerle süsleyen Eksem b. Sayfî (612)'yi örnek olarak gösterebiliriz. Bkz: Muhammed Fehmi, *Tarih-i Edebiyat-ı Arabiyye*, İstanbul 1335, I, 94-95.

³⁶ el-Câhız, *a.g.e.*, I, 45.

Cahiliye hatiplerinde aranan bazı nitelikler vardı. Hatibin cesaretli, temiz bir soya sahip, söyledikleri ile yaptıkları tutarlı olan, sözünü ispat edecek şekilde ifade eden, temiz kıyafetli, gür sesli, konuşacağı kelimeleri seçen bir kişi olması istenirdi.³⁷ Kötü telaffuz eden, konuşurken sağa sola dönen, kekeleyen, öksüren, sakalını karıştıran, elini çenesine koyan, bıyıklarını buran, parmaklarını birbirine geçirerek sıkılganlık alâmeti gösteren hatipler beğenilmezdi.³⁸

2. ASRI SAADETTE HİTABET

Hitabetin iki temel unsuru, ikna etme ve etkilemektir. İslâm, hitabet sanatındaki bu iki unsurdan dolayı onu, dînî davetin neşrinde faal bir vasıta olarak kabul etmiştir. Hitabet ve şiir, İslâmiyet ile bir kat daha güzelleşen, belâğat ve terakkiye mazhar olan Cahiliye ilimlerindendir. O dönemde bedevî olan Araplar, gerek hitabet, gerek şiir yoluyla kalplere yerleşip şâirane tasvirler ortaya koymakla beraber, fetihlerin ve muharebelerin yürütülmesi için daha etkili bir yol olan hitabete yöneldiler. Bu sebeple hitabet, İslâmî dönemde şiirden daha önce ilerleme kaydetti. Kur'ân-ı Kerîm'in ahlâkî erdemlere teşvik etmeyen şiir ve şairi zemmedip bunlardan halkı uzaklaştıran âyetleri³⁹ gibi, hitabet hakkında çekince koyan herhangi bir ayet gelmemiştir.

Cahiliye devrinde şairlere olan ihtiyaca göre, şairler hatiplerden daha itibarlı sayıldıkları halde, İslâmî dönemde hatiplere daha çok ihtiyaç duyulması üzerine hatip, şairden daha çok itibar görür hale gelmiştir. Çünkü Cahiliye devrinde menkıbe ve güzel huyların yerleşmesi veya düşmanı korkutmak şiir diliyle olurken; buna karşılık İslâmî dönemde himmet ve gayreti harekete geçirmek, coşturmak, taraftar kazanmak ve düşmanları korkutmak hitabet diliyle oluyordu.⁴⁰

Cahiliye devrindeki hitabet ile İslâmî dönemdeki hitabetin arasındaki en önemli fark şudur: Kur'ân-ı Kerîm'in beyan tarzını taklit ve Kur'ân ayetlerini iktibas etmeleri sayesinde hitabetin İslâmiyet ile bir kat daha belâğat ve hikmet kazanması idi. Şiir, Kur'ân-ı Kerîm'in bu feyiz ve hikmetinden faydalanmışsa da,⁴¹ hitabette imkan daha geniş olduğundan, bu ilimden faydalanma tabiatıyla diğerinden daha fazla olmuştur.

³⁷ el-İskenderî, *a.g.e.*, s. 26.

³⁸ el-Câhız, *a.g.e.*, III, 7.

³⁹ Kur'an-ı Kerîm, 26/224-227; 36/69; 69/41.

⁴⁰ el-Câhız, *a.g.e.*, I, 98; Corci Zeydan, *a.g.e.*, III, 192; Cahiliye dönemi hitabeti geniş bilgi için bkz.: Nezir Muhammed Mektebî, *Hasâisu'l-Hutbe ve'l-Hatib*, 1989, Beyrut, s. 11-14.

⁴¹ Corci Zeydan, *a.g.e.*, III, 192.

Araplar, hitabet ve belâğat, iknâ ve tesir yönüyle o derece yükselmişlerdi ki, kendilerinden önce isim yapmış olan Yunanlılar ve Romalılar da dâhil olmak üzere, yetişen milletlerden pek azı bu makama ulaşabilmişlerdir.⁴²

İslâm'da hitabetin ilk ve en önemli temsilcisi Hz. Peygamber'dir. Bu dönemde hitabetin gelişmesinin en önemli sebebi, Resûl-i Ekrem'in gerçekleştirdiği büyük değişimi savunanlarla muhalifleri arasında çıkan tartışmalarda bu sanata duyulan ihtiyaçtır. İslâm'ın hızla yayılması ve bunun sonucunda Arapların siyasî ve içtimâî bakımdan gelişmeleri de hitabetin önemini artırmıştır. Hz. Peygamber'in insanları dine çağırarak ve güven telkin eden kişiliğiyle muhataplarını etkileyip ikna etmek için başvurduğu tek yol hitabetti. Peygamberliğinin ilk yıllarında sadece kendi soyuna mensup insanlara Safâ tepesinde yaptığı konuşma, İslâm hitabetinin ilk önemli örneğidir.⁴³

Resûl-i Ekrem'in Veda hutbesiyle birkaç önemli konuşması dışında hutbeleri günümüze kadar gelememiştir. Ancak bunlardan intikal eden bazı parçalar İslâm'ın ilk devirlerinde hitabete büyük önem verildiğini göstermektedir.⁴⁴ Resûlullah'ın bütün hutbelerini tesbit etmeye çalışan İbn Kuteybe bunların çoğunun “el-Hamdü lillâh bi hamdihi” lafzıyla, bazılarının “ûsûküm ibâdallah” cümlesiyle, bir hutbesinin hamd ve senadan sonra “eyyühe'n-nâs” sözüyle, bayram hutbelerinin ise tekbirle başladığını kaydetmektedir.⁴⁵

3. HULEFÂ-İ RAŞİDÎN DÖNEMİNDE HİTABET

a. Hz. Ebû Bekir'in Hitabeti

Asr-ı saadet ve Hulefâ-yi Râşidîn devri Arap hitabetinin altın çağı olup bu dönemde Hz. Peygamber'den sonra en büyük hatipleri başta Hz. Ali olmak üzere ilk dört halife, ordu kumandanları ve valilerdir.

Hz. Ebu Bekir, hulefa-i raşidîn'in ilkidir. « Atîk » ve « Sıddîk » lakaplarını taşıyan Hz. Ebû Bekir fasih ve belîğ, hazırcevap, delili kuvvetli ve etkili bir hatipti. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Medine'de Sakife adlı yerde yaptığı konuşma bu hususu teyit etmektedir. Hz. Peygamber'in vefatını duyan sahabe büyük bir heyecana kapılmış, işin vehametinden korkmaya başlamışlardı. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir, halka Âli

⁴² Corci Zeydan, *a.g.e.*, III, 193.

⁴³ Ahmet Zeki Safvet, *a.g.e.*, I, 147.

⁴⁴ Elmalî, Hüseyin, “*Hitabet/Arap Edebiyatı*”, *DİA*, s. 159.

⁴⁵ İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-ahbâr*, Darul-Kütübî'l-Mısriyye, Kahire, 1973 II, 251,

İmran sûresi 144. ayeti okuyup « Ey nâs ! Muhammed vefat etti ise, Allah hayy ve bâkîdir. Allah vefat etmedi » demiştir. İşte bu birkaç kelime ortaya çıkan karışıklığı teskine yeterli olmuştur.⁴⁶

Hız. Ebû Bekir söz söylemede büyük bir zevk sahibiydi ve sözlerini seçerdi. Hutbelerindeki temel mevzu dindir. Siyâsî olanları da vardır. Bunun yanında dinle siyâseti mezcettiği hutbeler de bulunmaktadır. Onun sözlerinde îcaz ve suhûlet esastır. Cümleleri genellikle kısa, kelimeleri de doğaldır. Sözlerinde seci', mukabele, iktibas, tıbak ve bera'at-ı istihlâl gibi sanatlar bulunmaktadır. Konuşmalarında Arap dilinin şaheseri olan Kur'an-ı Kerîm'den pek çok misal getirir. Bundan dolayı iktibas, onun en çok kullandığı belâğat sanatıdır.⁴⁷

Hız. Ebu Bekir'in tanınmış edip ve hatiplerin sözlerini gençliğinden beri dikkatle dinlediği, birçoğunu ezberlediği, bunları sık sık tekrarladığı ve ezberindeki şiirleri çok güzel okuduğu bilinmektedir. Hız. Peygamber şairi Hassan b. Sabit'e, Kureyş'in ensâbı konusunda ihtiyaç duyduğu bilgileri Hız. Ebû Bekir'den öğrenmesini tavsiye ederdi. Hız. Ebû Bekir'in şair olduğunu ileri sürenler de vardır. Hatta onun soyundan gelen Halvetî şeyhlerinden Mustafa el-Bekrî es-Sıddîkî'nin dedesinin sözlerinden bir divan derlediği bilinmektedir.⁴⁸

Abdülhay es-Sâlimi'nin « *Eş'âru Ebî Bekri's-Sıddîk* » adlı eseri Süleymaniye Kütüphanesinde bulunmaktadır (Nâfiz Paşa, nr. 443, vr. 32-52). Kasîde-i Bürde'nin baş tarafında « Kasîde-i Ebî Bekri's-Sıddîk (r.a) » başlığıyla yer alan bir sayfalık kasîde (İstanbul, 1326) Osmanlı medreselerinde talebelere okutulurdu.⁴⁹

Hız. Ebû Bekir, Hız. peygamber'in vefatından sonra insanların yanına çıktı. Onlar büyük bir şok ve panik içinde idiler. Onlara bir hitabede bulundu ve şöyle dedi :

« Tek ve ortağı olmayan Allah'tan başka tanrı olmadığına şehadet ederim. Yine ben, efendimiz Muhammed'in (s.a.v.) onun kulu ve elçisi olduğuna şehadet ederim. Ayrıca kitabın indiği gibi, dinin başladığı gibi, hadisin söylediği gibi, sözün dediği gibi olduğuna ve Allah'ın apaçık gerçek olduğuna şehadet ederim. »

Daha sonra « Ey İnsanlar ! » dedi ve şöyle devam etti : « Kim Muhammed (s.a.v.)'e tapıyordu ise, bilsin ki Muhammed (s.a.v.) ölmüştür. Kim Allah'a ibadet

⁴⁶ Özbalkıç, *a.g.e.*, s. 69.

⁴⁷ Uzun, *a.g.e.*, s. 71-72.

⁴⁸ Elmalı, *a.g.m.*, s. 159.

⁴⁹ Özbalkıç, *a.g.e.*, s. 73.

ediyorsa bilsin ki, O diridir ölmez. Hiç kuşkusuz Allah, durumu daha önce size bildirmiştir. Öyleyse onu paniğe kapılarak bırakmayın. Süphesizki Allah peygamberimiz için gönlündeki düşüncesini sizin içinizdeki düşünceye tercih etmiş ; onun sevabına kulunu almıştır. Geriye size Kitabını ve Peygamber'inin Sünnetini bırakmıştır. Dolayısıyla bu ikisine yapışan ârif ; bunların arasını ayıran ise inkara düşmüş olur. « Ey iman edenler ! Adaleti yerine getiriniz. » Şeytan sakın sizi peygamberinizin ölümüyle meşgul etmesin. Asla sizi dininizden döndürmesin. Derhal onu aciz bırakacağınız işlemi yapın. Onu beklemeyin, yoksa size yetişir. »⁵⁰

b. Hz. Ömer'in Hitabeti

Ebû Hafs Ömer b. el-Hattab el-Kuraşî, Hz peygamber'in Hz. Ebû Bekir'den sonraki ikinci halifesidir. « Emîru'l-Mü'minîn » ünvanı verilen ilk halifedir. Hz. Peygamber'in hicretini ilk olarak hicrî tarih başlangıcı kabul eden, şehirleri kentleştiren, devlet idaresinde divanlar teşkil eden odur. Hz. Peygamber'in doğumundan on üç sene sonra dünyaya geldi. O, insanların en açık mantıklısı, ifade yönünden en belîği ve en doğrusu, aynı zamanda çok şiir söyleyeni ve en çok eleştiri yapanı idi.⁵¹

Hz. Ömer, yaratılıştan hitabete kabiliyetli bir kimseydi. Bundan dolayı ona kabilesinin sefirlik görevi verilmiştir. Açık olmak, güçlülük ve tabiilik onun tabiatından olduğu için bu özellikler hitabetinde de görülür. Hz. Ömer de diğer halifeler gibi bazı hutbelerinden önce hazırlık yapardı. Tekellüf ve sunîlikten hoşlanmayan Hz. Ömer, seci'nin de sunî ve zoraki olanından hoşlanmamıştır.⁵²

Dilin güzel ve hatasız konuşulmasını isteyen Hz. Ömer'in hutbelerinde en çok rastlanan edebî sanatlar ; teşbih, seci' ve iktibastır. İfadeleri genellikle kesin ve sağlamdır. Hz. Ömer başta siyaset ve idare olmak üzere din, dünya, toplum, harp ve askerlik gibi birçok konuda konuşmuştur.⁵³

Câhiliye devrinde Kureyş'in liderlerinden ve önde gelenlerindendi. Kabilesiyle diğer Arap kabileleri arasında çıkan savaşlarda, mufâhare ve benzeri durumlarda elçilik yapıyordu.

⁵⁰ el-Kayravânî, Ahmed b. Mustafa, *Zehru'l-Âdâb*, Beyrut, 1972, I, 35.

⁵¹ el-İskenderî, *a.g.e.*, s. 111-112.

⁵² Uzun, *a.g.e.*, s. 72-73.

⁵³ Uzun, *a.g.e.*, s. 74-75.

İslâmın davetinin başlangıcında Hz. Peygamber'in en büyük düşmanlarından biri iken Allah ona doğru yolu gösterdi de Müslüman oldu. Onun Müslüman olmasıyla İslâm dini daha da güçlendi. Hz. Peygamber ile bütün savaflara katıldı. Resûlullah'ın vefatından sonra, ilk anda şoka girmesine rağmen Hz. Ebû Bekir'in etkili konuşması üzerine biraz teskin olmuş ve Hz. Ebû Bekir'in halife olmasına destek olmuştur. Hz. Ebû Bekir öleceğini hissedince, kendi yerine onu uygun gördüğünü belirtmiştir. Halife seçildikten sonra devlet işlerini en iyi şekilde yerine getirmiştir. Hz. Ebû Bekir'den kalan kamunun yararına olan işleri kesin kararlılık ve gayretiyle tamamladı.⁵⁴

Hz. Ömer, hilafete geçtikten ve kendisine biat edildikten sonra minbere çıktı ve yaptığı ilk konuşmada şöyle dedi : « Size bir kaç söz söyleyeceğim ; bunları iyi belleyin. Arapların durumu ancak, sürücüsünün peşinden ayrılmayan burnundan(bağlı olduğu için) yaralı deveye benzer. Halbuki sürücüsünün kendisini nereye sürüp götürdüğüne bakmalıdır. Ben ise, Kâbe'nin rabbine ant olsun ki, elbette onları doğru yola sevk edeceğim » dedi.⁵⁵

c. Hz. Osman'ın Hitabeti

Osman b. Affân el-Kureşî el-Emevî, hulefa-i raşidîn'in üçüncüsüdür. İlk Müslüman olanlardandır. Hz. Peygamber'in doğumundan altı yıl sonra doğdu. Farklı okumaya müsait Kur'ân-ı Kerîm nüshalarını Kureyş lehçesi üzerinde cemetti, ardından bunu çoğaltarak önemli merkezlere birer nüsha olarak gönderdi. Mekke'nin en zenginleri arasında sayılıyordu. Büyük servetini İslâm'ı desteklemek ve mücahitleri techîz etmek için Allah yolunda sarf etti. Peygamberimizle bütün gazvelere katıldı. Bedir'e de Efendimizin izniyle katılmadı. Çünkü hanımı yani Hz. Peygamber'in kızı Rukiye ölüm döşğinde idi. Allah Rasûlü, katılamamasına rağmen ona Bedir savaşında ganimetten bir hisse ayırdı.

Hz. Ömer, vefatından önce, halifeyi seçmesi için Hz. Osman'ın da aralarında bulunduğu altı kişiyi görevlendirdi. Hilafet şurası da Hz. Osman'ı seçtiler. Hz. Ömer'in başlattığı savafları tamamladı. Altı yıllık hilafeti döneminde herhangi bir karışıklık çıkmadı. Ancak ondan sonra Mısır ve Irak'a yerleşmiş bazı bedevîler, bölgelerin valiliklerine, ehliyetlerine ve halifenin güvenine ve tavsiyesine bakılmaksızın

⁵⁴ Özbalkıç, a.g.e., s. 91.

⁵⁵ et-Taberî, *Târîhu'l-Umeme ve'l-Mülûk*, Beyrut, 1987, IV, 54.

akrabalarını tercih ediyor gerekçesiyle Hz. Osman'a saldırdılar. Medîne'de evini kuşattılar ve onu muhasara altına aldılar. H.35 yılında Kur'ân okurken şehit ettiler. Onun öldürülmesi, Müslümanlar arasındaki ayrılığın, hilafet makamına saldırma cüretinin ve halifelerin öldürölüp onlara karşı çıkılmasının başlamasına sebep oldu.⁵⁶

Hz. Osman, halifelerin belîğlerinden biri ve onların lafız bakımından en vecizi, mana yönünden en sağlam görüşlüsü ve ifadesi en kolay olanı kabul edilmiştir.⁵⁷

Hz. Osman, dikkate değer bir utanma duygusuna sahip olduğundan diğer iki arkadaşı Hz. Ebû Bekir ve Ömer'den fesahat ve beyanda bir derece aşağı idi. Ondaki bu utanma duygusu onun çok konuşmasına mani olmuş ama belâğatına mani olmamıştır. Hutbelerinde hiçbir yapmacıklık emaresi bulunmayan bir tabiiilik, kısa ve özlü cümlelerin yanında ; tıbak, mukabele, teşbih, seci' ve bera'at-ı istihlâl sanatları görölmektedir.⁵⁸

Hz. Osman'ın bi'attan sonraki ilk hitabesi şu şekildedir :

« Bana bir vazife verildi, ben de kabul ettim. Ben, benden öncekilerin yolundan gideceğim. İcraatımda aziz ve celil olan Allah'ın Kitabı ve Rasûlullah'ın sünnetinden sonra üç şeyi daha takip edeceğim. Bunlardan biri, üzerinde ittifak ettiğiniz ve takip ettiğiniz konularda benden öncekilere ittiba. İkincisi, daha sonrakiler tarafından ihdas edilmeyen fakat sonradan ehl-i hayrın ortaya koyduğu yolu takip etmek. Üçüncüsü de, cezayı hak etmediğiniz sürece size ceza vermemek.

Dünya göz alıcıdır. İnsanları kendisine çeker. İnsanların çoğu kendisini ona kaptırır. Dünyaya meyledip ona güvenmeyiniz, o güvenilir değildir. Bilmiş olun ki, dünyayı terk etmeyi dünya da terk etmez. »⁵⁹

d. Hz. Ali'nin Hitabeti

Ebu'l-Hasan Ali b. Ebî Tâlib, Hz. Peygamberin damadı, hulefâ-i râşidîn'in dördüncüsü ve Müslüman hatiplerin lideridir. Hicretten yaklaşık yirmi iki yıl önce Mekke'de doğduğu kabul edilmektedir. Babası Resûlullah'ın amcası Ebû Talib, annesi de Fâtıma bint-i Esed b. Haşim'dir. Ebû Talib'in en küçük oğludur. Hz. Ali beş yaşından itibaren hicrete kadar Resûl-i Ekrem'in yanında büyümüştür. O, çocuklardan müslüman

⁵⁶ Özbalkıç, *a.g.e.*, s. 125.

⁵⁷ el-İskenderî, *a.g.e.*, s. 113.

⁵⁸ Uzun, *a.g.e.*, s. 75-76.

⁵⁹ et-Taberî, *a.g.e.*, IV, 422.

olanların ilkidir. Tebük gazvesi hariç, Hz. Peygamber ile birlikte bütün gazvelere katıldı.⁶⁰

Hz. Ali, Resûlullah'tan sonra insanların en fasihi, en âlimi, en zâhidi ve hak yolunda en tavizsizi idi. Hitabeleri pek çoktur. « *Nehcu'l-Belâğâ* » gibi değerli bir edebiyat klasığı Hz. Ali'ye nisbet edilmektedir.⁶¹

Hem veciz konuşmada hem de uzun konuşmada Hz. Ali'nin üstüne kimse yoktu. Hitabettiği ve yazdığı konuların geneli dînî ve siyâsîdir. Çünkü onun halifeliği siyâsî hizipleşmelerin ve fitnenin arttığı bir devre rastlar. Hz. Ali'nin sözünün tesirini artırmak için bilerek sanat yaptığı bir gerçektir. Hutbe ve mektuplarında gördüğümüz edebî sanatlar ; teşbih, seci', tıbak, mukabele ve iktibastır. Hz. Ali'nin pek çok hutbe ve mektubu vardır. Bunları toplayan kitaplardan birisi eş-Şerif Radi tarafından derlenen « *Nehcu'l-Belâğâ*⁶² » dır.⁶³

Hz. Ali halife seçildiği zaman ilk konuşmasını yaptı. Allah'a hamd ve senâdan sonra şöyle dedi :

« Azîz ve celîl olan Allah, içinde hayır ve şerri beyan ettiği, doğru yolu gösteren kitab Kur'ân'ı indirdi. Noksan sıfatlardan münezze olan Allah'ın emrettiği farzları yapın ki Allah sizi cennete koysun.

Allah haramları açıkça bildirmiş, Müslümanların haklarını gayr-i müslimlerin haklarından üstün kılmış, Müslümanları samimi tevhid inancı ile birbirine bağlamıştır. Müslüman, hakkı yerine getirme dışında, elinden ve dilinden kimseye zarar gelmeyendir. Hak ettiği cezanın dışında Müslümana eziyet edilemez.

Umumun menfaati için çalışınız. Bilhassa ölüm için hazırlanınız. Görüyorsunuz ki herkes ölüyor. Ölüm sizin de peşinizde. Yükünüzü hafifletin, kendinizi dünyaya tamamen bağlamayın ki, ahiretinizi kazanasınız. Önce gidenler, gelecek olanları bekliyorlar.

Ülkeler ve kullar arasındaki muamelelerinizde Allah'a muhalefetten sakınınız. Çünkü sizler, köylerinizden ve hayvanlarınızdan da sorumlusunuz. Azîz ve celîl olan Allah'a itaat ediniz, O'na âsî olmayınız. Hayır bildiğiniz şeyleri yapın, şer kabul ettiğiniz

⁶⁰ Fığlalı, Ethem Ruhi, « *Ali* », *D.İ.A.*, II, 371.

⁶¹ el-İskenderî, *a.g.e.*, s. 114.

⁶² *Nehcu'l-Belâğâ*'nın şerhleri çoktur. Matbu şerhlerin en önemlisi ve en mufassalı Şi'a ulemasından İzzuddîn b. Hibetillah b. Ebi'l-Hadîd'in *Şerh-u Nehcu'l-Belâğâ*'sıdır.

⁶³ Uzun, *a.g.e.*, s. 77-78.

şeyi de yapmayın. Yeryüzünde az ve zayıf olduğunuz zamanları hatırlınızdan çıkarmayın. »⁶⁴

C. İslâmî Hitabetin Çeşitleri

Bu döneme ait başlıca hitabet çeşitlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1 **Cihada teşvik:** Cahiliye devrinde kabileler arasında meydana gelen savaşlar sebebiyle yapılan konuşmalar İslâmî dönemde bu tür hitabete dönüşmüştür. Hulefa-i Râşidîn'in, vali ve kumandanların askerleri cihada gönderirken yaptıkları konuşmaların çoğu günümüze kadar gelmiştir.⁶⁵
- 2 **Nikâh konuşmaları:** Arap tarihinde oldukça eski bir geçmişi olan bu hitabet türü İslâm'dan sonra da devam etmiştir. Ancak bu dönemde hatipler artık soy soplarnı övmek yerine dinî ve ahlâkî meziyetlerini dile getirmişlerdir. Bilal-i Habeşî'nin kardeşine kız istenirken yapılan konuşma bu türün güzel örneklerindendir.⁶⁶
- 3 **Tören konuşmaları:** Hz. Peygamberin ve halifelerin huzuruna gelen heyetlerin hatipleri tarafından yapılan konuşmalarda genellikle ihtidâ, bağlılık, tebrik, taziye gibi konular üzerinde durulmuştur.⁶⁷
- 4 **Dinî hutbeler:** İslâmî dönemde en çok gelişen hitabet türü dinî hitabet olmuştur. Başta Hz. Peygamber olmak üzere Hulefa-i Râşidîn, valiler ve diğer ileri gelen sahabîlerin bütün konuşmaları genellikle dinî amaçlıdır. Cuma ve bayram hutbeleri, hac mevsiminde yapılan konuşmalar bu hitabet türünün temelini teşkil etmektedir.⁶⁸
- 5 **Siyasî hutbeler:** Resûl-i Ekrem ile onun vali ve memurlarının kendi icraatlarıyla ilgili olarak yaptıkları konuşmalarla başlayan bu türün bir

⁶⁴ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 457.

⁶⁵ Ahmet Zeki Safvet, *a.g.e.*, I, 188-189, 222-263.

⁶⁶ el-Câhız, *a.g.e.*, I, 117.

⁶⁷ Ahmet Zeki Safvet, *a.g.e.*, I, 163-171, 328-336, 449-453.

⁶⁸ Baktır, Mustafa, *DİA*, "hutbe", XVIII, İstanbul, 1998.

örneği, Hz. Peygamber'in vefatından sonra hilâfet konusunda ortaya çıkan anlaşmazlığı gidermek amacıyla Hz. Ebû Bekir'in yaptığı konuşmadır. Daha sonra ridde olayları, Hz. Ömer'in şehid edilmesi, Hz. Osman ve Ali dönmelerinde meydana gelen hadiseler, Müslümanlar arasında baş gösteren ayrılıklar dolayısıyla karşı gruplar arasında yapılan konuşmalar içinde devrin siyasî hitabetinin çok sayıda örneğine rastlamak mümkündür.⁶⁹

6 Münazaralar: Özellikle Hz. Ali döneminden itibaren Müslümanların hilâfet konusundaki ihtilafları, bu tür hitabetin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunların en önemlileri, Hakem olayı ile ilgili olarak Hz. Ali ve İbn Abbas'ın Haricîlerle yaptıkları tartışmalardır. Kaynaklarda bu türün çeşitli örneklerine rastlanmaktadır.⁷⁰

7 Vasiyetler: Babaların evlatlarına vasiyetleri, halife ve valilerin halka veya kendilerinden sonra yerlerine geçecek kişilere, savaşa gönderdikleri ordu kumandanlarına yaptıkları tavsiyeler bu türü oluşturur. Hz. Peygamber'le Hulefa-i Raşidîn ve bazı sahabîlere ait vasiyet örnekleri günümüze kadar gelmiştir. Bu türün en meşhur örneklerinden biri de Hz. Ömer'in ölümünden önce hilafet hakkında yaptığı vasiyettir.⁷¹ Hz. Ebû Bekir'in Halid b. Velid'i savaşa gönderirken yaptığı konuşma kumandanlara yapılan tavsiyelerin en güzel örneklerindendir.

D. İSLÂMÎ HİTABETİN ÖZELLİKLERİ

Asrı Saadet'teki hitabetin özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz:

1 Araplar genellikle ümmî olduklarından, halkı yeni din olarak zuhur eden İslâm'a davet edip inandırmak için başvurulması gereken tek çare hitabetti.

⁶⁹ Ahmet Zeki Safvet, *a.g.e.*, I, 368-445.

⁷⁰ *a.g.e.*, I, 401-416.

⁷¹ *a.g.e.*, I, 263-265.

- 2 Hz. Peygamber ile müşrikler arasında devamlı bir mücadele ve savaş olduğundan askere cesaret vermek, onları güçlükler karşısında sabırlı olmalarına teşvik için hitabet, en başta gelen çarelerden biriydi. Çünkü İslâm, Arapların alışageldikleri hayata karşı bir hareket ve inkılâp idi. Hitabet ise böyle dönemlerde daha çok rol oynamakta ve ilerleme kaydetmektedir.⁷²
- 3 Kur'ân-ı Kerîm manzum değil, mensûr olarak nazil olmuştur. Kendisine vahiy gelen Hz. Peygamber de şair değil, bir hatiptir. Kur'ân-ı Kerîm bazı şiir ve şairleri zemmetmiştir.⁷³
- 4 Resûl-i Ekrem ve Hz. Ebû Bekir tarafından hutbelerin, özellikle de siyâsî mahiyetteki konuşmaların kısa tutulması emredilmekle birlikte bunlar, bazen Câhiliye dönemindekilerden uzundur.
- 5 Bu dönemin hitabetinde bazı gelenekler teşekkül etmiştir. Örneğin, bütün hutbelere Allah'a hamd ile başlanır,⁷⁴ hutbelerin Kur'ân-ı Kerim'den âyetler ve Hz. Peygambere salât ve selâmla süslenmesi istenirdi.⁷⁵ Resûl-i Ekrem'in hutbelerindeki belirgin üslûbun yanısıra Hz. Ebû Bekir ile Ömer de hutbelerine belirli sözlerle başlayıp belli sözlerle bitirmişlerdir.⁷⁶
- 6 İslâmî dönemde hitabette meydana gelen en önemli değişiklik muhtevanın İslâmî ölçülere uygun olmasıdır. Hatipler konuşmalarında Kur'an üslûbunu taklide çalışmışlardır. Yine bu dönemde hutbelerde konuya uygun ayetler iktibas edilmiştir.⁷⁷
- 7 Bazı hatipler, lafızların seçimine daha çok önem vererek konuşmalarını irticalen îrad etmeyip önceden hazırlama yoluna gitmişlerdir. İfadelerin kolaylığı, lafızların sadeliği, ilgili ya da ilgisiz hoş hikmetlerin söylenmesi, hitabetteki hükümlerin azlığı, kâhinlikten kaçınılması ve üslupların sağlamlığı, hitabetin tercih edilmesini sağlamıştır.

⁷² Özbalıkçı, *a.g.e.*, s. 36.

⁷³ **Şuara**, 26/224–226.

⁷⁴ Hamd ile başlamayan hutbeye “**betrâ**” (noksan, güdük) denilir.

⁷⁵ Bu şekilde olamayan hutbelere de “**şevhâ**” (çirkin, yakışıksız) adı verilirdi.

⁷⁶ İbn Abdi Rabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, Mat. Lecnet-ü Telif, Kahire, 1965, III, 222.

⁷⁷ Hüseyin Elmalı, *a.g.m.*, s. 160.

- 8 Hz. Peygamber, Câhiliye döneminde kabile asabiyetine dayanan hitabet türleri ve kahinlerin putperestlerle secili sözlerine özenmeyi yasakladığından, İslâmî dönemde hatipler bu tür sözlere pek az yer vermişlerdir.
- 9 İslâm'ın ilk devirlerinden itibaren çok gelişmiş bir nesir türü haline gelen hitabet sayesinde birçok hatip ve belağat ustası yetişmiştir. Bu devirde hitabetin gelişmesinin en önemli sebebi, Hz. Peygamber'e iman eden Müslümanlarla muhalifleri arasında çıkan tartışmalarda bu sanata duyulan ihtiyaçtır.⁷⁸
- 10 İslâmî hitabette, cihad ve savaş hutbeleri ortaya çıkmıştır. Cahiliye devrinde baskın yapmak ve intikam almak için atılan nutuklar, İslâm'da cihad ve Allah yolunda savaş için atılmaya başlanmıştır.⁷⁹
- 11 İslâm'da ictimâî konulardaki hutbelerin alanı genişlemiş ve halka faydalı olan her konuda hutbeler îrad edilmiştir.
- 12 Cahiliye hutbelerinde seci'yi meydana getirebilmek için tabiilik bozuluyordu. İslâmî hutbelerde ise, seci' şartı olan tekellûf ve sunîlik olmadığından tabiilik hâkimdir. Hulefa-i Raşidîn'in hutbelerinde tabiilik esastır. Lafızlarında tekellûf yoktur. Sözü anlaşılmasız bir şekilde söylemekten kaçınmışlar, zorlanarak ve yapmacıklığa yönelerek konuşmamış ve yazmamışlardır.⁸⁰
- 13 İslâmî hutbelerde hikmet ve meseller azdır. Çünkü hatipler, hikmet ve mesel yerine Kur'an ve Hadisten iktibas yapmışlar daha doğru bir ifadeyle konuşmalarını Kur'an ve Hadis'in hikmetleriyle doldurmuşlardır.⁸¹
- 14 Cahiliye hatiplerinin yaptığı gibi, İslâm hatiplerinin faaliyetlerinde mufaharaya (övünme) ve tekellüfe yer yoktur. Çünkü İslâm mufahara ve münafarenin sebeplerini kaldırmış ve bunlara iten düşünceleri de kınamıştır.⁸²

⁷⁸ Özbalıkçı, *a.g.e.*, s. 37.

⁷⁹ Uzun, *a.g.e.*, s. 130.

⁸⁰ Uzun, *a.g.e.*, s. 131.

⁸¹ Aynı yer.

⁸² Uzun, *a.g.e.*, s. 130.

15 Hulefa-i Raşidîn'in hutbelerinde gördüğümüz belâğat sanatları genellikle Kur'an-ı Kerîm ve Hadis-i Şerif'e dayanır. Çünkü onlar, Kur'an-ı Kerîm ve Hadis-i Şerif'e göre konuşmuş ve yazmışlar, onların lafız, mânâ ve üsluplarını hutbelerinde kullanmışlardır. Hulefa-i Raşidin'inin Hutbelerinde en çok görülen belâğat sanatları ; iktibas, seci', teşbih, istiare, tıbak, mukabele, bera'at-ı istihlâl, tazmîn ve îrâd-ı meseldir.⁸³

E. EMEVİLER DÖNEMİNDE HİTABET

İslâmî birinci asrın, yani Hulefa-i Raşidin döneminin bitmesiyle birlikte Emeviler dönemi başlamaktadır. Bu dönemin başında aşırı siyasi çalkantıların ortaya çıktığını müşahade etmekteyiz. Öyleki, hilafetin çevresinde muhalefetin ve görüş ayrılıklarının sahası, kapsamı genişlemiştir. Bunun sonucunda da Hariciler ve Şia gibi gruplar ortaya çıkmıştır. Bütün bu gruplar, görünüş itibariyle birtakım istek ve taleplere bağlı olarak ayaklanma gerçekleştirmişlerdir. Fakat bunlar, bir tek gaye için gayret sarfetmişlerdir, o da hilafet konusudur.⁸⁴

Her bir siyasi fırkanın hatipleri ve şairleri ortaya çıkıp kendi görüşleri ve fikirlerinin propagandasını yaparak, kendi akidelerinin zaferi için fanatik ruhlarda bu düşünceleri yayıyorlardı. Gerçek o ki, bu siyasi fırkalar sebebiyle, açık ve düzgün ifade yeteneğine sahip hatipler öne çıkmıştır. Bu hatiplerin hutbeleri, hitabet sanatı alanında önemli etkiler bırakmıştır.⁸⁵

Emevîler zamanında şiirle birlikte hitabet de siyasî rekabet ve dinî ihtilaflardan önemli ölçüde etkilenmiş, her grup fikirlerini hamasetle savunan ateşli hatipler yetiştirmiştir. Emevîlerin meşhur valilerinden Ziyâd b. Ebîh, Haccac b. Yusuf ve el-Ahnef b. Kays bu hatiplere örnek olarak gösterilebilir.⁸⁶

Hayatının büyük kısmını geçirdiği dönem olan Emeviler dönemi hitabetine kısa bir bakıştan sonra, el-Ahnef b. Kays'ın hayatı ve ilmî kişiliğinden bahsedeceğimiz birinci bölüme geçebiliriz.

⁸³ Uzun, *a.g.e.*, s. 110-128.

⁸⁴ Nezîr Muhammed Mektebî, *a.g.e.*, s. 18.

⁸⁵ Aynı yer.

⁸⁶ Yiğit, İsmail, « Emevîler », *DİA.*, İstanbul, 1995, XI., 96.

BİRİNCİ BÖLÜM

EL-AHNEF B. KAYS'IN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

el-AHNEF B. KAYS'IN HAYATI

A. HAYATI

1. Doğumu Yetişmesi ve Gençliği

el-Ahnef b. Kays'ın doğum tarihi ve doğum yeri konusunda farklı rivayetler söz konusudur. el-Ahnef'in doğum tarihi ile ilgili nakiller onun 3/619⁸⁷ yılında veya ondan önce doğduğunu ortaya koymaktadır. Ancak el-Ahnef'in doğum tarihini belli bir yıl zikretmeden, « İslâm 'ın zuhûrundan önce doğmuştur » şeklinde ifade edenler de bulunmaktadır.⁸⁸

el-Ahnef b. Kays'ın doğum tarihi olarak verilen 3/619 tarihi, kaynaklarda onun ölüm tarihi olarak verilen 70/689⁸⁹, 72/691⁹⁰ tarihleri göz önüne alınarak verilmiştir. Fakat bu değerlendirme, farklı kaynaklarda yer alan el-Ahnef'in Temim kabilesinin İslâm'ı kabul etmesindeki rolü⁹¹ ile ilgili rivayetlere ters düşmektedir.

el-Ahnef b. Kays'ın doğum yeri olarak Basra gösterilmektedir.⁹² Fakat bu bilgide de bir tutarsızlık bulunmaktadır; çünkü el-Ahnef'in doğum tarihi olarak kaynaklarda verilen bilgilerle Basra'nın kuruluş tarihi çelişmektedir. el-Ahnef'in doğum tarihi olarak ister 3/619 senesi ister cahiliyye dönemi doğru olarak kabul edilsin bu tarihlerin gerçeği yansıtmaması düşünülemez. el-Ahnef'in doğum tarihinin, Hz. Peygamber'in Mekke döneminde olduğunu söylemek daha tutarlı olacaktır. Çünkü o dönemde henüz Basra diye bir şehir mevcut değildir. Basra şehri, Hz. Ömer döneminde 16,17/637,638 yıllarında kurulmuştur.⁹³ Ancak müellifleri, el-Ahnef'in Basra'da doğduğu kanaatine sevkeden durum, onun Basra'nın ileri gelen şahsiyetlerinden olması ve ömrünün uzunca bir bölümünü orada geçirmiş olmasıdır.⁹⁴

Her ne kadar el-Ahnef'in doğum yılı ve yeri hakkındaki rivayetler kapalılık arz ediyorsa da onun doğum tarihi, İslâm'ın Mekke'de Hz. Peygamber tarafından tebliğ

⁸⁷ ez-Zirikli, *a.g.e.*, I, 262; es-Seyyid Fuad Salih, *Mucemu'l-Elkâbi ve Esmâi'l-Müsteârâti fi't-Târihi'l-Arabiyyi ve'l-İslâmiyyi*, byy., 1990, s.61; Hüseyin Hasan, *A'lâmu't-Temîm*, Beyrut, 1980, s.64.

⁸⁸ Reckendorf, “**El-Ahnef**” *İ.A.*, M.E.B, İstanbul, tsz, I, 223; Ahmed Önkâl, “**El-Ahnef b. Kays**”, *D.İ.A.*, İstanbul, 1989, II, 174; Türk Ansiklopedisi, “**El-Ahnef**”, I, 274.

⁸⁹ Şevki Dayf, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî el-Asru'l-İslâmî*, Mısır, tsz., s.434.

⁹⁰ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetü'l-Meârif, Beyrut, 1990, VIII, 360.

⁹¹ İbn Kuteybe, *el-Meârif*, Beyrut, 1987, s.241 ; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zemân*, beyrut, tsz., II, 499.

⁹² ez-Zirikli, *a.g.e.*, I, 262.

⁹³ Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, Beyrut, 1979, I, 430.

⁹⁴ Muhsin Yeşil, *El-Ahnef b. Kays Hayatı ve Şahsiyeti*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 1998, s. 4

edilmeye başladığı yıllar; doğum yerinin de Basra'nın dışında herhangi bir yer olduğunu ifade etmek daha sağlıklı olacaktır.

el-Ahnef b. Kays'ın yetişmesi ve gençliği hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Hicretten önce Mekke döneminde dünyaya gelen el-Ahnef, bacakları sakat, zayıf bir çocuktur. Bundan dolayı kendisine ameliyat yapılmış fakat O, yine de çarpık bacaklı olarak kalmıştır.⁹⁵

el-Ahnef'in gençlik dönemi Hz. Peygamber'in Medîne dönemine rastlamaktadır. Ancak O'nun, gençliğinde İslâm'ı tanımış olmasına rağmen, İslâm toplumunda aktif rol almaması, Hz. Peygamber dönemine ait kendisi ile ilgili fazla rivayetin bulunmamasına sebep olmuştur.⁹⁶ Ancak el-Ahnef'le ilgili Hulefâ-i Râşidîn dönemine ait pekçok rivayet bulmak mümkündür. Zaten onu ön plana çıkaran özellikleri de bu dönemde temayüz etmiştir.

Ancak kaynakların tamamında zikredilen bir rivayet vardır ki bu olay, aynı zamanda onun İslâm'ı, Hz. Peygamber henüz hayatta iken ve onu görmeden kabul ettiğine işaret etmektedir. Rivayete göre el-Ahnef, Hz. Peygamber tarafından Temîm kabîlesine İslâm'ı tebliğ vazifesiyle gönderilen elçiye yardımcı olmuştur. Böylece Temîmliler İslâmı müşerref olmuşlardır.⁹⁷

el-Ahnef, Hz. Peygamber'le bizzat görüşmemiştir. Ancak onun elçisine yardımcı olarak hem kavminin İslâmı şereflenmesini sağlamış, hem de bir müslüman için alınabilecek en güzel duâ'yı(اللهم اغفرْ لِأَحنَف) « Allah'ım, Ahnef'i bağışla ! » Hz. Peygamber'den almıştır.⁹⁸

2. Nesebi

el-Ahnef bir rivayete göre, Mûrra oğullarından Ubeyd'in kardeşi Minkar'lardandır ve onun nesebi : « El-Ahnef b. Kays b. Muâviye b. Husayn b. Hafs b. Ubâde b. En-Nezzâl İbn-i Murre b. Ubeyd » şeklindedir.⁹⁹ Başka bir rivayette ise nesebi, Temim oğullarının Zeyd-Menat koluna dayandırılır : «ed-Dahhâk b. Kays b. Muâviye b.

⁹⁵ en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn fi'l-Hadîs*, Beyrut, tsz., III, 614 ; Reckendorf, « *Temîm* », *İ.A.*, I, 223.

⁹⁶ Hüseyin Hasan, *A'lâm-u Temîm*, Beyrut, 1980, s.64.

⁹⁷ İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s.241 ; İbn Hallikân, *a.g.e.*, II, 499 ; İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, Beyrut, 1995, I, 332 ; İbn Abdi'l-Ber, *el-İstiâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, ts., Kahire, I, 145.

⁹⁸ İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s.241 ; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut, tsz., VII, 94.

⁹⁹ İbn Hazm, *Cemherat-ü Ensâbi'l-Arab*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Beyrut, 1983, s.217; Müslim b. Haccac, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, Medine, 1984, I, 147.

Husayn b. Hafs b. Ubâde en-Nezzâl b. Murre b. Ubeyd b. Mekâıs b. Amr b. Ka'b b. Sad b. Zeyd-Menat b. Temîm.»¹⁰⁰

Mizzî (742/1341) ise onun nesebini Mudâr'a kadar dayandırır : « el-Ahnef b. Kays b. Muâviye b. Husayn (Mekâıs) b. Ka'b b. Sa'd b. Zeyd Menat b. Temîm b. Murra b. Udde b. Tâbiha b. İlyas b. Mudâr b. Nizâr et-Temîmî es-Sa'dî. »¹⁰¹

Kaynaklarda verilen rivayetlerdeki tüm bu farklılıklar, müelliflerin neseb sıralamasında batınları kısa veya uzun tutmasından kaynaklanmış olsa gerekir. Kısaca el-Ahnef b. Kays'ın neseb olarak Temîm'in « Benî Murra b. Mekâıs »¹⁰² kolundan geldiği söylenebilir.

el-Ahnef'in annesi, Bâhile¹⁰³ kabilesinin Kurâz veya Evd¹⁰⁴ koluna mensuptur. Annesinin ismi hakkında kaynaklarda farklı rivayetler verilmiştir. İbn Kuteybe'nin(276/889) rivayetine göre annesinin ismi Hübeyy bint-i Kurd b. Sa'lebe'dir.¹⁰⁵ İbn Asâkir ve İbn Hacer'in(852/1449) rivayetine göre ise annesinin ismi Habbe bint-i Kurd b. Sa'lebe'dir.¹⁰⁶

el-Ahnef'in babasının ismi « Kays »¹⁰⁷ olup, cahiliyye döneminde Benî Mâzin'den¹⁰⁸ Ebû Osman el-Mazinî Bekr b. Muhammed b. Bekiyye tarafından,¹⁰⁹ dedesi Muâviye b. Husayn ise İranlı meşhur Antere b. Seddâd el-Absî tarafından öldürülmüştür.¹¹⁰

el-Ahnef'in büyük amcası olan Cez' b. Muâviye, Hz. Ömer tarafından Ahvaz'a vali olarak tayin edilmiştir.¹¹¹ el-Ahnef'in en küçük amcası Muâviye b. Ebû Süfyan döneminde Temîm'in lideri olan Sa'sa b. Muâviye ile onu hilmde geçen Müteşems b. Muâviye de onun amcalarındandır.¹¹²

¹⁰⁰ İbn Sa'd, *a.g.e.*, Beyrut, ts., VII, 93 ; İbn Abdi'l-Ber, *a.g.e.*, I, 144; İbn Asâkir, *Tehzîbu Târîhu Dimeşki'l-Kübrâ*, Beyrut, tsz., VII, 13.

¹⁰¹ Yusuf b. Haccac el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâr Ma'ruf, Bağdat, tsz., II, 282.

¹⁰² İbn Sellam, *Kitâbu'n-Neseb*, thk: Meryem Muhammed Hayru'd-Durre, I. Baskı, byy., 1989, s.239.

¹⁰³ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VII, 93 ; İbn Abdi'l-Ber, *a.g.e.*, I, 145 ; İbnü'l-Adîm, *Buğyetu't-Taleb fî Târîh-i Haleb*, thk : Süheyl Zekkar, tsz., III, 1302.

¹⁰⁴ İbnü'l-Adîm, *a.g.e.*, III, 1302.

¹⁰⁵ İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s.241 ; İbnü'l-Adîm, *a.g.e.*, III, 1302.

¹⁰⁶ İbn Asâkir, *a.g.e.*, XXIV, 302; İbn Hacer, *a.g.e.*, I, 332.

¹⁰⁷ İbnü'l-Adîm, *a.g.e.*, III, 1302.

¹⁰⁸ İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s.240 ; İbnü'l-Adîm, *a.g.e.*, III, 1302.

¹⁰⁹ İbn Hazm, *a.g.e.*, s.212.

¹¹⁰ İbn Hallikân, *a.g.e.*, II, 503.

¹¹¹ İbn Sellam, *a.g.e.*, s.239; el-Belâzurî, *Fütûhu'l-Buldân*, çev: Mustafa Fayda, İstanbul, 1987, s.377; İbn Hazm, *a.g.e.*, s.217.

¹¹² İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s.241.

el-Ahnef'in dayısı, ismi cesur kimselerle birlikte sayılan ve kabul edilen Ahtal b. Kurd b. Sa'lebe'dir. el-Ahnef her zaman dayısının bu haliyle övünür ve : « Benim dayım gibi dayısı olan var mı ? » derdi.¹¹³ O'nun Evfa b. Mevle b. Utbe b. Umeyra b. Mülâdi b. Abd Şems isimli bir de yeğeni vardı.¹¹⁴

Bu kadar zengin bir sülâleye sahip olan el-Ahnef'in soyu, malesef devam etmemiştir. Zira el-Ahnef'in yapmış olduğu evlilikten Bahr isminde bir oğlu dünyaya gelmiş, fakat zayıf ve hasta olması sonucu küçük yaşta ölmüştür. Bu nedenle el-Ahnef'in soyu devam etmemiştir.¹¹⁵

Hatta el-Ahnef'in çocuğunun da ölmesiyle diğer kabileler tarafından şöyle bir sözün söylenmeye başlanıldığı rivayet edilmektedir : « Temîm oğulları efendilerinin Kûfe'de bir payı kalmadı. Biri Muhammed b. Ömer b. Utarid b. Hacib b. Zürâre olup Kûfe'de, bir diğeri de el-Ahnef b. Kays olup onun da Basra'da soyu kesilmiştir. »¹¹⁶

3. İsmi Künye ve Lakabı

el-Ahnef b. Kays'ın ismi hakkında da farklı görüşler vardır. En meşhur görüşe göre onun ismi « Dahhâk »tır.¹¹⁷ Fakat onun ismi kaynaklarda verilirken, en az « Dahhâk » ismi kadar meşhur olan « Sahr » da zikredilmektedir.¹¹⁸ İbn Asâkir el-Ahnef'in ismini verirken şöyle bir rivayete de yer vermektedir : Ömer b. Dinâr, « Ben Hasan b. Muâviye'nin katibi iken Hz. Ömer'in bir mektubu bize geldi. Mektupta 'erkek ve kadın büyücüleri öldürün, diye haber gelince el-Ahnef'in ismi üzerinde ihtilaf edildi. O zaman bazıları onun isminin « Dahhâk » olduğunu bazıları da « Sahr » olduğunu söylediler » demektedir.¹¹⁹

el-Ahnef, kendisine verilen tüm bu isimlere rağmen, künyesi ve lakabıyla meşhur olmuştur. el-Ahnef'in meşhur künyesi « Ebû Bahr »dır.¹²⁰ Bu künye ile meşhur

¹¹³ Mahmut Şîr Hattab, "El-Ahnef b. Kays et-Temîmi", 1964, XI, 34.

¹¹⁴ İbn Hazm, a.g.e., s.215.

¹¹⁵ İbn Kuteybe, a.g.e., s.241 ; İbn Hallikân, a.g.e., II, 506.

¹¹⁶ İbn Kuteybe, a.g.e., s.241.

¹¹⁷ İbn Sa'd, a.g.e., VII, 93 ; en-Nisâbü'rî, a.g.e., III, 614 ; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, Beyrut, 1965, I, 55 ; 144; Şevkânî, *Derrü's-Sahabe fî Menakibi'l-Karâbeti ve's-Sahâbe*, Dimeşk, 1984, I, 7,8.

¹¹⁸ el-İsbahânî, *Kitâbu Zikru Ahbâri İsbahân*, Tahran, 1931, s.334; el-Mizzî, a.g.e., II, 282; İbn Hacer, a.g.e. I, 332; İbnü'l-Adîm, a.g.e., III, 1302 ; ez-Zehebî, *Siyeru 'Alâmi'n-Nübelâ*, thk : Şuayb el-Arnâvut, Beyrut, 1990, IV, 86-87 ; Şevkânî, a.g.e., I, 298; Müslim b. Haccac, a.g.e. I, 147.

¹¹⁹ İbn Asâkir, a.g.e., XXIV, 302.

¹²⁰ İbn Sa'd, a.g.e., VII, 93; İbnü'l-Esîr, a.g.e., III, 15; İbnü'l-Cevzî, *el-Müntezam fî Târîhi'l-Ümeme ve'l-Mülûk*, I. Baskı, Beyrut, 1992, II, 131; Hüseyin Hasan, a.g.e., s.64.

olmasının sebebi, erkek çocuğu olan Bahr'ın ilk çocuğu olmasıdır. Hatta bazı kaynaklarda ondan « Ebû Bahru'l-Basrî » diye bahsetmektedirler.¹²¹

el-Ahnef, « çarpık bacaklı » (أَحْنَفُ الرِّجْلَيْنِ) manasına gelen bir isimdir. (حَنِيف) şeklinde de tasğir edilmektedir.¹²² Doğuştan çarpık bacaklı olduğundan « **Ahnef** » lakabıyla meşhur olmuştur.¹²³ Hatta onun çarpık bacaklı olması nedeniyle annesinin şöyle dediği rivayet edilir : « Vallahi, Ahnef'in ayağı keşke çarpık olmasaydı, onun benzeri bir çocuk mahallede olmazdı¹²⁴ ve o, Arab'ın en halimiydi.¹²⁵ » « **Ahnef** » aynı zamanda muhaddislerden ayakları çarpık veya topal olanlara verilen bir lakaptır.¹²⁶

Bu bilgilerden sonra onun ismini ve nesebini şu şekilde sıralayabiliriz : « ed-Dahhâk b. Kays b. Muâviye b. Husayn b. Hafs b. Ubâde ibn-i Nezzâl b. Murra b. Ubeyd b. Mekâs b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Zeyd-Menât b. Temîm »¹²⁷. Her ne kadar tam ismi zikredilirken « Dahhak » diye başlanılmışsa da, kaynakların çoğunda onun ismi « el-Ahnef » şeklinde zikredilmektedir. Bu da bize « Dahhak »'ın, çarpık bacaklı olması nedeniyle bu isimle değil, « el-Ahnef » lakabıyla meşhur olduğunu ve bu lakabın zamanla onun isminin yerini aldığını göstermektedir.

4. Kabilesi

el-Ahnef b. Kays'ın kabilesi « Benî Temîm »dir. Temîm, lügatte « şiddet » manasındadır.¹²⁸ Bir Arap kabîlesi olan Temîm, soy olarak Mudar kabîlesine dayanmaktadır.¹²⁹ Temîm'in soyu şu şekilde ortaya çıkmaktadır: « Temîm b. Murra b. Udd b. Tâbiha b. Elyas b. Mudar »¹³⁰

Temîm'in belli başlı kolları, Zeyd-Menât, Amr ve el-Hârise'dir. Bunlar yer olarak Basra ve Yemâme bölgesini kapsayan Arabistan'ın Necd bölgesinde

¹²¹ İbnü'l-Adîm, a.g.e., III, 1302.

¹²² el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Munîr*, Beyrut, 1990, s. 59.

¹²³ İbn Sa'd, a.g.e., VII, 93; en-Nisâbü'rî, a.g.e., III, 6124; İbn Asâkir, a.g.e., VII, 13; İbnü'l-Cevzî, *Sıfetu's-Safve*, thk: Ramazan el-İtam, I. Baskı, Beyrut, 1989, II, 131; İbnü'l-Esîr, a.g.e., I, 55 ; İbnü'l-Adîm, a.g.e., III, 1302 ; ez-Zehebî, a.g.e., IV, 87 ; İbn Hacer, a.g.e. I, 332; es-Seyyid Fuad Salih, a.g.e., s.61.

¹²⁴ İbn Sa'd, a.g.e., VII, 93.

¹²⁵ en-Nisâbü'rî, a.g.e., III, 614.

¹²⁶ es-Sem'ânî, *Kitâbu'l-Ensâb*, thk: Abdullah Ömer el-Barudî, I. Baskı, Beyrut, 1988, I, 45; İbnü'l-Esir, *el-Cezerî, el-Lübâb fî Tehzîbi'l-Ensâb*, Beyrut, tsz., I, 32.

¹²⁷ İbn Sa'd, a.g.e., VII, 93; İbn Asâkir, a.g.e., VII, 13; İbnü'l-Esîr, a.g.e., I, 55.

¹²⁸ el-Kalkaşendî, *Nihâyetu'l-Erab fî Ma'rifeti'l-Ensâbi'l-Arab*, thk: İbrahim el-Ebyârî, III. baskı, Beyrut, 1991, s.188.

¹²⁹ Della Vida, "Temîm", *İ.A.*, XII, 152; es-Sem'ânî, İbn Mansur et-Temîmî, *el-Ensâb*, Beyrut, 1988, I, 478.

¹³⁰ Şemseddin Sami, *İslâm Târîhi*, İstanbul, 1341, s.288.

bulunmaktadırlar. Bu bölgede bulunan Temîmliler Kûfe'den Uzeyb'e¹³¹ kadar yayılmışlardır. Fakat daha sonraları dışardan gelen diğer kavimler sebebiyle dağılmışlar ve yerlerini terk etmişlerdir. Onların bu bölgeden ayrılmasıyla yerlerine Ka'b oğullarından Benî Ukayl ile Hufâce b. Tayy'dan Ğaziyye geçmiştir.¹³² Bu rivayetler, Temîmlilerin yerleşik hayata pek alışık olmadığını bilâkis hayatlarını göçebe olarak devam ettirdiklerini göstermektedir.

Temîmlilerin bu özelliğini farkedenden Della Vida, onların kendi topraklarında Abdulkays ve Hanîfe (özellikle doğu ve kuzeyde), Bekr ve Tağlib (güneyde) kabîleleriyle, unsurların çok karışmış olduğunu, bu sebeple esasen göçebe olan Temîmlilerin hiçbir zaman hakiki manada şehir kuramadıklarını, ancak onların kaynaklarda Hacer, el-Ahsâ ve el-Câ'râ gibi yerlerde kurulan Pazar ve panayırlar vesilesiyle hayatlarını devam ettirdiklerini ifade etmektedir.¹³³

Temîmlilerin sık sık göç etmeleri, aynı zamanda onların yayılmış oldukları alanların da çok geniş olmasını beraberinde getirmiştir. Bu yayılma zamanla onların kendi aralarında farklı zümrelerin oluşmasına zemin hazırlamış ve böylece her zümrenin kendini bağımsız kılma mücadelesi ve anlaşmazlıklar baş göstermiştir. Zaman zaman Temîm zümrelerinden bazan biri, bazan diğeri savaş ve ittifaklara karışmış, diğer zümreler ise bunlara hiç karışmamış veya karşı tarafta yer almıştır. Fakat bunlar her halukarda kendi vasıflarını korumaya özen göstermişlerdir.¹³⁴

Çok büyük bir kabîle olan Temîm'in ne zaman Müslüman olduğu konusunda kaynaklarda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Yalnız 624 senesinde onların Hz. Peygamberle görüşmesi ve bu esnada Hucurât sûresinin 2,3 ve 4. ayetlerinin onların hakkında nazil olduğuna dair rivayetler hem siyer, hem hadis, hem de tefsir kitaplarında yer almaktadır. Fakat bu olayın öncesinde Müslüman olduğu anlaşılan Temîm'in hangi yılda ve kim vasıtasıyla Müslüman olduğu kesin ve açık değildir. El-Ahnef b. Kays'ın Temîm'in İslâma girmesinde rolü olduğuna dair bazı rivayetler olmasına rağmen¹³⁵, Reckendorf, « Temîmlilerin İslâmiyet'i kabul etmesi, El-Ahnef'in ısrarı ile vuku bulduğu

¹³¹ **Uzeyb:** Kadîsiye ile Mugise arasında uzanan temiz bir sudur. Aynı zamanda Temîm vadisinde bulunan bu su, Kûfe'nin de ihtiyacını karşılamaktadır. Bkz. Yakut el-Hamevî, *Mu'cem*, IV, 92.

¹³² el-Kalkaşendî, *a.g.e.*, s.188.

¹³³ Della Vida, "*Temîm*", *İ.A.*, XII, 152; İbn Hallikân, *a.g.e.*, s.153.

¹³⁴ Della Vida, "*Temîm*", *İ.A.*, XII, 153.

¹³⁵ İbn Kuteybe, s.241; ez-Zehebî, IV, 88; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, I, 55; İbnü'l-İmâd, *eş-Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, thk: Abdulkadir Arnavut, I. Baskı, Beyrut, 1986, I, 303.

rivayet olunur. Fakat bu konuda güvenilir kaynaklar pek bir şey söylemiyor »¹³⁶ demektedir. Fakat Temîm'in İslâmiyet'i kabûlü ile ilgili tüm bu kapalılığa rağmen, şu olay bize Temîm'in daha Hz. Peygamberin sağlığında İslâmla şereflendiğini göstermektedir.

Hız. Peygamber Müslüman olan kabîlelere zekatlarını toplamak üzere görevliler göndermiştir. Bu sebeple Temîm'e de Bişr b. Süfyân'ı göndermişti. Huzâalılar zekatlarını vermelerine rağmen Temîmliler zekat vermeyi reddettiler. Zekat memuru gelip durumu Hız. Peygamber'e haber verdi. Hız. Peygamber de « Onlar da kim oluyorlar ?! » diyerek, ashabtan Uyeyne b. Bedr el-Fezâri'yi 50 adamla birlikte Temîm'e göndermişti. Bu 50 kişilik müfreze giderek Temîm oğullarına mensub olan 11 erkek, 11 kadın ve 30 çocuğu alıp Medîne'ye getirdiler. Bunun akabinde Temîm'in ileri gelenlerinden Utarid b. Hacib, Zibrikan b. Bedr, Kays b. Âsım, Kays b. El-Haris, Nuaym b. Sa'd, Akrâ b. Hâbis, Riyah b. El-Haris ve Amr b. El-Ehtem hemen Medîne'ye gelerek Hız. Peygamber'in huzuruna çıktılar ve mescide girerek orada yüksek sesle :

-Çık ! ya Muhammed ! diyerek bağırmağa başladılar. Gürültü üzerine hâne-i saâdetlerinden dışarı çıkan Hız. Peygamber, mescidde namaz kıldıktan sonra onların yanına doğru yöneldi. Temîm heyetinden Akrâ b. Hâbis karşılıklı mufâhara yapmak üzere Hız. Peygamberden izin istedi. Hız. Peygamber'in izin vermesiyle onların hatip ve şâirleri konuşmaya ve şiirlerini okumaya başladılar. Bunun üzerine Hız. Peygamber de onlara cevap vermeleri için Hassan b. Sâbit ve Sâbit b. Şemmas'a emretti. Karşılıklı yapılan konuşmalar ve okunan şiirlerden sonra Temîm heyeti : « Vallahi onun konuşmacısı bizimkinden daha hatip, onun şâiri de bizimkinden daha şâir ve onlar bizden daha halimdir. » demişlerdir. Gerçeği kabul eden Temîmlilere, Hız. Peygamber hediyeler vermek suretiyle onları geri göndermiştir.¹³⁷

Temîm kabîlesinin Medîne'ye gelişi farklı kaynaklarda yer almaktadır. Ancak bu rivayetlerden bazısında Temîm'in İslâm'ı kabul etmediğine dair bir rivayet yoktur. Bunun yanısıra bu olayın akabinde Temîm'in İslâm'ı kabul ettiğini ve Hız. Peygamber'in onlara hediyeler vererek geri gönderdiğini nakleden kaynaklar da bulunmaktadır.¹³⁸

¹³⁶ Reckendorf, "El-Ahnef", I.A., I, 223.

¹³⁷ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, Matbaatü't-terakkî, Dimeşk, 1960, I, 130; İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk: Mustafa es-Sekkâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdülhâfız Şiblî, Haleb, 1936, IV, 206-207.

¹³⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd*, thk: İrfan Abdulkadir, Beyrut, 1995, III, 337-339.

Kaynaklarda verilen bu farklı rivayetlerin yanısıra müfessirler, Hucurat sûresinin 2,3 ve 4. ayetlerinin nüzül sebebi olarak Temîm kabîlesine ait bazı şahısların Hz. Peygamber'in kapısının önünde yüksek sesle konuşmalarını gösterirler. Bu ayetlerde Allah-ü teala : « **Ey İman edenler ! Seslerinizi Peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın ve birbirinize bağırr gibi O'na bağırmayın; haberiniz olmadan amelleriniz boşa çıkıverir. Gerçekten Allah'ın peygamberi yanında seslerini kısanlar, bunlar o kimselerdir ki, Allah kalblerini takva için imtihan etmiştir. Onlara bir mağfiret ve büyük bir mükafaat vardır. Hücrelerin önünden seni çağırınlar (var ya), onların çoğu akli ermiyenlerdir.** »¹³⁹ buyurmaktadır.

Temîmlilerin İslâm'a girmeleri hakkında pek çok değerlendirme görmekteyiz. Della Vida, onların İslâm'a girmelerini tamamen kendilerinin dışında geliştiğini hatta Medîne İslâm devletinin civar kabîlelere üstünlüğünü kabul ettirmesinden sonra, onlar da İslâm ile birleşmenin faydasını anladılar, şeklinde değerlendirmektedir.¹⁴⁰

Göçebe olarak hayatlarını devam ettiren Temîmliler aynı zamanda savaşçı bir kavim olma özelliğine de sahiptirler. Bu özellikleri sebebiyle olsa gerektir ki, İslâm'a girdikten sonra da onlar devamlı asker veya komutan olarak hazır bir nefer halinde olmuşlardır.¹⁴¹ Emevîler döneminde her türlü isyanda onların olması ve yine Haricî hareketin en mutaassıp ve sâdık savunucuları olmaları, yine Abbâsî davetçileri arasında yer almaları, onların en belirgin özelliğini ortaya koymaktadır.¹⁴²

Netice olarak ifade edebiliriz ki, Temîmliler, bulundukları ortamda kendi menfaatlerini gözeterek hareket etmişlerdir. Fakat onların bu davranışları kendileri için çok fazla bir yarar da sağlamamıştır. Bundan dolayı Temîm kabîlesi tarih sahnesinde, kendi özellikleriyle tanınan şairlerden Cerîr, Ferazdek, halîmlerden El-Ahnef b. Kays ve Kays b. Asım gibi şahıslar vesilesiyle anılır olmuştur.

el-Ahnef b. Kays'ın doğumu, nesebi, ismi ve künyesi, kabilesi gibi konulardan bahsettikten sonra, onun fizikî özellikleri, ilmî ve hilim yönü, fesahat ve belâğatını ele alacağımız « **el-Ahnef b. Kays'ın Şahsiyeti ve İlmî Yönü** » konusuna geçebiliriz.

¹³⁹ Hucurat, 49/2-4.

¹⁴⁰ Della Vida, *a.g.m.*, *İ.A.*, XII, 155.

¹⁴¹ Nitekim çalışmamızın medarı olan el-El-Ahnef b. Kays da, özellikle Emevîler döneminde birçok savaşta komutanlık yapmış ve önemli fetihlerde rol oynamıştır.

¹⁴² Della Vida, *a.g.m.*, *İ.A.*, XII, 155.

B. el-AHNEF B. KAYS'IN ŞAHSİYETİ VE İLMÎ YÖNÜ

1. Genel Olarak Şahsiyeti

a. Fizikî Özellikleri

el-Ahnef b. Kays uzun kafalı, eğri burunlu, uzun ve sarkık kulaklı, dişleri üst üste dizilmiş, geniş ağızlı, eğik çeneli, şiş yanaklı, tek gözü kör,¹⁴³ hafif geniş vücutlu, çarpık bacaklı¹⁴⁴ sanki beyaz kısa bir kefene sarılmış gibi bir fiziki görünüşe sahipti.¹⁴⁵

el-Ahnef, kalçaları bitişik olarak dünyaya gelmiş daha sonra yapılan bir ameliyatla da düzeltilmiştir. Bundan dolayı ayakları çarpıktı ve onların herbiri diğerine doğru meyilli idi.¹⁴⁶ Bu nedenle kendisine « **el-Ahnef** » denilmiştir.¹⁴⁷

Fizikî özellikleri konusunda Câhız,(255/869) Abdülmelik b. Umeyr'in şu sözünü nakleder : « el-Ahnef b. Kays, Mus'ab b. Zübeyr ile Kûfe'ye geldi. Ancak ben onda gördüğüm özelliklerle daha önce kötülenen başka bir adam görmedim. »¹⁴⁸ gerçekten ilk bakışta ürkütücü bir görünüşü olan el-Ahnef, zamanına yetişmiş olduğu tüm halifelerin, valilerin ve komutanların vazgeçemedikleri ve sohbetlerinde baş köşeye oturttukları bir şahsiyet olmuştur. Kanaatimizce el-Ahnef, bu konumunu aklını ve hilmini kullanarak elde etmiştir. Ayrıca o, tüm bu fizikî eksikliklerine rağmen büyük topluluklara lider olmuş ve önemli olaylarda onları kontrol etmesini bilmiştir.

b. Hilim Yönü

Genel olarak el-Ahnef b. Kays'ın şahsiyetinden bahsedecek olursak o, ilk bakışta çirkin görünüşlü olan, ancak liderlik ve şeref özelliklerini kendinde barındıran, şakacı, azimli, kendine güvenen, açık fikirli, tatlı dilli ve hoş sohbet bir kimseydi. Ayrıca o darb-ı mesel haline gelecek derecede halîm, zeki, cesur, iyiliksever ve âlim bir kimseydi.¹⁴⁹

el-Ahnef, düşünceleri, istekleri, konumları farklı olan insanların yanında güvenilir bir kimseydi. Öyleki sahip olduğu özellikleri ondan başkası elde edememiştir. Basralılar evlerinde onunla gurur duymuşlardır. Şairler ve hatipler onun hakkında değer

¹⁴³ Câhız, *a.g.e.*, I, 56; İbn Hallikân, *a.g.e.*, II, 56; İbn Asâkir, *Tehzib*, VI, 14.

¹⁴⁴ İbnü'l-Adîm, *a.g.e.*, II, 1318.

¹⁴⁵ Ez-Zehebî, *a.g.e.*, V, 89.

¹⁴⁶ İbn Asâkir, *a.g.e.*, VII, 26.

¹⁴⁷ İbn Hallikân, *a.g.e.*, II, 506.

¹⁴⁸ Câhız, *a.g.e.*, I, 56; İbnü'l-Adîm, *a.g.e.*, II, 1318.

¹⁴⁹ Şevki Dayf, *a.g.e.*, s. 432.

verici sözler sarfetmişlerdir. Bir şairin şu sözü el-Ahnef'in Basra'da elde ettiği konunun büyüklüğünü göstermesi açısından son derece önemlidir :

- « Sen Kays'ın oğluna vakıf olmak üzere (ferasetle) baktığın zaman,
Onun ürkütücü tevâzûsu karşısında ondan gözlerini ayıramazsın. »¹⁵⁰

Gerçekten el-Ahnef'in böyle bir konuma gelmesi, hiç de kolay olmasa gerektir. Çünkü insanların arasında meydana gelen tüm olumsuzluk ve sıkıntılara rağmen bu derece üstün meziyetlere sahip olabilmek ve bunları muhafaza edebilmek basit bir iş değildir. Ancak kendi durumunu « Ben halîm değilim, fakat halîm olmaya çalışıyorum » (لست بحليم ولكني أتحالم)¹⁵¹ sözüyle ifade eden el-Ahnef bunu başarmıştır. Bu derece hilmî elde etmiş olan el-Ahnef, dillerde dolaşmış hatta kervanda bulunan yolcular giderlerken birbirlerine onun hilminden bahsetmişlerdir.¹⁵²

el-Ahnef, mükemmel bir şahsiyet olma yolunda azmetmiş ve bundan dolayı kendisine gelmesi muhtemel kötülüklerden uzak durmuştur. Bunun yanında kuvvetli bir şahsiyete sahip olan el-Ahnef, asla doğruyu söylemekten çekinmemiş ve kim olursa olsun gerçekleri ifade etmiştir. Hatta bir defasında Hz. Ömer, el-Ahnef'in yanında Temîmlileri zemmetmiş, onları aşağılamıştı. Bunun üzerine el-Ahnef, Hz. Ömer'e : « Ey Mü'minlerin emiri ! İzin ver konuşayım » dedi. Hz. Ömer de ona : « Konuş » dedi. el-Ahnef de : « Şüphesiz ki sen Temîm'den söz ettin ve onları aşağıladın, ancak onlar da insandır ve onların da hem iyisi hem de kötüsü vardır. » dedi. Hz. Ömer bunun üzerine « Doğru söyledin » dedi. Bu esnada, orada bulunan Temîm'den birisi Hz. Ömer'den konuşmak için izin istemiş, Hz. Ömer de ona : « Otur ! sizin efendiniz el-Ahnef, size yeter » dedi.¹⁵³

el-Ahnef, hayatının uzun yıllarında Basra'nın en büyük şahsiyetlerinden olmuş ve kabilesinin menfaatleri için çalışmıştır. Hatta onun için Muâviye : « O kızdığı zaman ona niçin kızdığını sormayan, yüzbin kılıçlı öfkelenir. » demiştir. Kınayıcının kınamasından korkmadan görüşünü açıklar ve bunu da yumuşak bir tarzda dile getirirdi. Muâviye'nin oğlu Yezid'e biat almak için huzura aldığı heyette, el-Ahnef'in söylediği şu sözler bu durumu güzel bir şekilde ortaya koymaktadır. O, konuşma sırası kendine geldiğinde : « Ey Mü'minlerin Emiri ! Sen Yezid'in gecesini, gündüzünü, gizlisini açığını, girişini çıkışını biliyorsun. Eğer Allah ve bu ümmet için onun iyiliğini biliyorsan,

¹⁵⁰ Mahmut Şit Hattab, *a.g.m.*, XI, 52.

¹⁵¹ İbn Abdi Rabbih, *a.g.e.*, II, 277.

¹⁵² İbn Kesîr, *a.g.e.*, VIII, 360.

¹⁵³ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VII, 98.

onun hakkında insanlarla müşavere yapma, eğer bundan başkasını biliyorsan, o zaman sen âhirete giderken onun geçimini sağlama » demiştir.¹⁵⁴ İşte o bu sözlerle, Yezid'in halifeliğine rızası olmadığını güzel ifadelerle ve ince bir üslupla îma etmiştir.

O, kendisi için istemediğini başkası için de istememiş, bilakis iyilik ve güzelliklerde başkalarını kendisine tercih etmiştir. O, kendisinden dolayı başkasına bir iyilik ulaştığı zaman huzura kavuşmuş olurdu. Toplumsal işlerde toplumun menfaatini kendi menfaatine tercih etmiştir. Bunun en güzel örneğini, Ebû Mûsa el-Eş'arî tarafından Hz. Ömer'e heyet olarak gönderildiği zaman herkes kendi ihtiyaçlarını dile getirirken o, tüm Basralıların sorunlarına değinmiştir.¹⁵⁵ Ondaki ferdi şuur, toplumsal şuurun altındaydı. Hatta kendisine : « Seni, kavmin yaratılış olarak küçük gördüğü halde, sen onlara nasıl efendi oldun ? » diye soranlara : « Kavmim su içmemi ayıplasa su içmezdim » diyerek cevap vermiştir.¹⁵⁶

el-Ahnef, hikmet, cesaret, siyaset gibi özellikleriyle kavminde ve kavminin dışında büyük bir mertebeye ulaşmıştır. Çünkü o nefsine hakim olanların en güçlüsü, kötülüğe karşı iyilikle muamele eden, cahil, cimri ve bozguncu olmayan bir kimseydi.¹⁵⁷ Süphesiz ki el-Ahnef, bu üstün insânî meziyetlerle tüm insanların kalbinde yüksek bir mertebeye ulaşmış ve güvenilir bir şahsiyetin insanlar nezdinde ulaşabileceği en son noktaya da erişmiştir.¹⁵⁸

el-Ahnef'e hilm'den sorulduğu zaman o : « Hilm, sabretmekle beraber boyun eğmektir. »¹⁵⁹ derdi. Yine insanlar onun hilmine şaşırdıkları zaman o şöyle söylerdi : « Muhakkak ki ben, sizin onda bulamadığınızı buluyorum. Fakat ben aynı zamanda sabırlıyım. »¹⁶⁰ İnsanlar onun hilmini takdir ettikleri zaman şu cevabı verirdi : « Vallahi ben de sizin kadar öfke duyuyorum, ama ben çok sabırlıyım. Hilmin, bana insanlardan daha çok yardım ettiğini gördüm. »¹⁶¹

¹⁵⁴ Şevki Dayf, *a.g.e.*, s. 433.

¹⁵⁵ İbn Abdi Rabbih, *a.g.e.*, II, 63,64.

¹⁵⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetü'l-Meârif, Beyrut, 1990, VIII, 361; ez-Zehebî, *a.g.e.*, IV, 91.

¹⁵⁷ Hüseyin Hasan, *a.g.e.*, s. 74.

¹⁵⁸ Mahmut Şit Hattab, *a.g.m.*, XI, 53.

¹⁵⁹ İbn Kesîr, *a.g.e.*, VIII, 360.

¹⁶⁰ İbn Hallikân, *a.g.e.*, II, 501.

¹⁶¹ İbn Kesîr, *a.g.e.*, VIII, 360 ; İbn Abdi Rabbih, *a.g.e.*, II, 283.

Sekizinci Abbasi halifesi Ahmed b. Mutasım da bir medhiyesinde, Amr'ın atılganlığından, Hâtım'in müsamahasından, İyâs'ın zekâsından ve el-Ahnef'in de hilminden söz etmektedir.¹⁶²

Bir rivayette el-Ahnef'e :

- Sen yumuşak huyluluğu, halim ve selimliği kimden öğrendin ? dediler. O da : « Kays b. Asım el-Minkarî'den öğrendim. Zira fikhî meselelerde düşüncelerini öğrenmek için nasıl fakihlere gidilirse, biz de hikmet ve bilgelik konusunda ona gider görüş ve düşüncelerini sorardık »¹⁶³ diye cevap vermiştir. Aynı soruya el-Ahnef'in verdiği cevap Kays b. Asım'dan hilmi, bir olay vesilesiyle öğrendiğine dairdir. el-Ahnef : « Ben hilmi Kays b. Asım'dan öğrendim, çünkü o, bir gün mütedeyyin bir halde iken, oğlunu öldüren kardeşinin oğlunu, elleri bağlı olduğu halde ona getirdiler. Denildi ki : « İşte senin oğlunu öldüren kardeşinin oğlu budur. » O, hiç istifini bozmayarak : « Genci korkuttunuz » dedi.¹⁶⁴ Sonra gence dönüp : « Yavrucuğum ! Ne kötü bir iş yaptın, sayınızı eksilttin, destekleyicilerini zayıf düşürdün. Düşmanın diline düştün ve kavminin adını çıkarttın » diyerek yanındakilere onu serbest bırakmalarını söyledi.¹⁶⁵

Daha sonra Kays b. Asım oğluna dönerek : « Oğlum ! Kalk amca oğlunun elini çöz, kardeşini defnet. Maktûlün annesine git ve ona diyet olarak 100 deve ver. Süphesiz o, garip bir kadındır ve umulur ki, böylece teselli bulur » demiştir.¹⁶⁶

el-Ahnef'in hilmine dair kaynaklarda pek çok olay anlatılır. Bunlardan birine göre, Amr b. Ehtem, el-Ahnef'e sövmesi karşılığında kendisine bin dinar vaad ederek bir adam kiralamıştı. Adam el-Ahnef'e sebbediyor, o ise onun sövmesine kızmıyor, adeta çekiçlenmiş gibi suskun duruyordu. el-Ahnef'in kızmadığını gören adam baş parmaklarını ısırarak « Vay başıma gelen, Allah'a yemin olsun ki, bana cevap vermekten kendisini alıkoyan şey, benim ona göre aşağılık, hafif biri olmamdır » diyerek, yaptığı hatayı anlamıştır. Aynı olayla ilgili başka bir rivayette ise el-Ahnef, kendisine sabahtan beri söven adamı öğle yemeğine çağırmıştır.¹⁶⁷

¹⁶² Mustafa Emin -Ali el-Cârim, *el-Belâğatu'l-Vâdiha*, İstanbul, 1993, s. 64.

¹⁶³ İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, 36.

¹⁶⁴ ez-Zemahşerî, *el-Müsteksâ fî Emsâli'l-Arab*, Beyrut, 1987, I, 70.

¹⁶⁵ İbn Hallikân, *a.g.e.*, II, 502.

¹⁶⁶ ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 70; İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî, Dâru Tûrâb-i Arabî*, Beyrut, 1963, XIV, 74-75.

¹⁶⁷ el-Müberra, Ebu'l-Abbâs, Muhammed b. Yezîd, *el-Kâmil fî'l-Luğa ve'l-Edeb*, Beyrut, ts., II, 70.

Hasan el-Basrî'(110/728)den rivayet edildiğine göre el-Ahnef: « Ben halîm değilim, fakat olmaya çalışıyorum »¹⁶⁸ derdi. Ayrıca Temîmoğullarının el-Ahnef'in hilmi ile kırk sene yaşadığı¹⁶⁹ rivayet edilmiştir.

Arapların, bazı kahramanları hakkındaki sözlerinden birisi şu şekildedir : « Hâtim cömertlikle, Rebîa b. Mükeddem cesurluğuyla, el-Ahnef b. Kays hilimle, Kays b. Züheyr akıllılığı ile, Küleyb b. Vail soyluluğuyla, İyas b. Muaviye keskin zekalılığıyla, Kays b. Asım efendiliği ile, Haris b. Zalim metaneti ile, Ebu Zerr el-Ğîfârî sadâkati ile, Hureym iyilikleri ile, Müseyleme el-Hanefî yalancılığıyla, Suhbân b. Vail belîğ olmasıyla, Umeyr b. el-Hubâb ise şiddeti ile tanınarak ölmüştür.¹⁷⁰ Aynı zamanda ismi geçen bu şahıslar, taşıdıkları vasıflarıyla Araplarda darb-ı mesel olarak kullanılmıştır.

Charles Pellat, son yıllarda Araplar arasında hilmi ile meşhur olan kimseleri araştırma ihtiyacı hissettiğini, bu konuda özellikle başvurduğu edebiyat kitapları ile nadir haberlerin bulunduğu eserlerde el-Ahnef'in isminin çokca geçtiğini, hatta « el-Ahnef'den daha halîm » sözünün darb-ı mesel haline geldiğini gördüğünü ifade etmektedir.¹⁷¹

Yine Bella'ya göre el-Ahnef, eşraftan ve ileri gelenlerden aşiretlerin severek öne geçirdikleri ve halifelerin seçerek reis yaptığı kimselerdendir. Aynı zamanda o, insanların sözlerini ezberledikleri, kendisini darb-ı mesel yaptıkları ve hilm'le nâmını yaydıkları kişilerdendir. Allah, salih kullarını güzel isimlerle ve yüksek mertebelerle övmüş ancak onları hilmden daha güzel bir vasıfla övmemiştir. Bu ise Kur'anda iki yerde Lokman ve oğlu Lukeym'in hilmi ile ilgilidir. Yine Kays b. Asım, Muâviye b. Sufyan, Hasan b. Huzeyfe, Zürene b. Udûs, Hâcib b. Zürene gibi bir çok şahsın hilmi elde ettikleri görülür. Ancak burada zikredilenler içerisinde, hilmi el-Ahnef'ten daha iyi elde etmiş başka bir kimse görülmemiştir.¹⁷²

İşte tüm bu meziyetlere sahip olması onu, insanların gözünde yüksek makamlara çıkartmıştır. Hz. Ömer tarafından nadir bir şahsiyet olduğu farkedilen bu büyük zat, ömrünün sonuna kadar insanlar nezdinde iyi bir kişi ve iyi bir lider olarak kalmıştır. Hatta onu, sağlığında tanıyan ve ondan pek çok güzel söz nakleden mutasavvıf Hasan el-Basrî

¹⁶⁸ el-Mizzî, *Tehzib*, II, 283.

¹⁶⁹ İbn Abdi Rabbih, *a.g.e.*, I, 118.

¹⁷⁰ Mahmut Şit Hattab, *a.g.m.*, XI, 35; İbn Abdi Rabbih, *a.g.e.*, III, 9-10.

¹⁷¹ Charles Pellat, "*el-Câhiz ve'l-El-Ahnef b. Kays*", el-Meşrik Dergisi, Beyrut, 1969, C. 63, sayı 6, s. 661.

¹⁷² Charles Pellat, *a.g.m.*, VI, 668,669.

onun için : « Hiçbir kavimde faziletçe el-Ahnef'ten daha üstününü görmedim » demiştir.¹⁷³

c. İlmî Yönü

Zühd, takva, hilm, liderlik gibi üstün vasıflarla donanmış olan el-Ahnef, aynı zamanda ilmî alanda da kendini ispatlamıştır. Özellikle sika bir râvi olması, onun rivayet ettiği hadislerin güvenilirliğini artırmıştır.

Güvenilir ve sağlam bir râvi olan el-Ahnef, Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Osman, Ebû Zer el-Gıfârî,¹⁷⁴ Abbas b. Abdulmuttalib, Abdullah b. Mes'ud, Said b. Ebî Vakkas,¹⁷⁵ Ebû Bekir es-Sekafî, Esved b. Seriğ, Cârîye b. Kudame es-Sa'diyyi, Zübeyr b. Avvam, Talha b. Ubeydullah¹⁷⁶ ve mü'minlerin annesi Hz. Aişe'den hadis rivayet etmiştir.¹⁷⁷ Ahmed b. Hanbel(241/855) onun « Muhadramûndan ve sika bir râvi » olduğunu söyler.¹⁷⁸ Ancak el-Ahnef bu kadar kimseden hadis rivayet etmesine rağmen, az hadis rivayet edenlerdendir.¹⁷⁹

Çok önemli bir dönemde yaşayan, hatta Hz. Peygamber'in en yakın dostlarının hizmetinde bulunan el-Ahnef'in az hadis rivayet etmesi, doğrusu hayret vericidir. Her duyduğu hadisi nakletmeyen el-Ahnef'in, sorumluluk bilincinden dolayı böyle davrandığı kanaatindeyiz.

Tabiin döneminin önde gelen şahsiyetlerinden Hasan el-Basrî, Urve b. Zübeyr,¹⁸⁰ Ebû'l-Âla İbn eş-Şehriyâr, Tâlik b. Hubeyb,¹⁸¹ Humeyd b. Hilâl el-Adevî, Ebû İdris el-Basrî, Huleyd el-Asrî, Abdullah b. Âmir, Abdullah b. Yezid el-Bahilî, Malik b. Dinar, Harun b. Riâb¹⁸² da el-Ahnef'ten hadis rivayetinde bulunmuşlardır.

Hadis rivayetinin yanında el-Ahnef, aynı zamanda yaşadığı dönemin fakihleri arasında sayılmıştır. Özellikle fıkıh alanında Ubeyd es-Selmânî ve İbn Mes'ud gibi meşhur fakihlerden ders almıştır. Bu sebepten dolayıdır ki Ya'kûbî, Muâviye

¹⁷³ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Beyrut, tsz., I, 191.

¹⁷⁴ İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 93 ; Zehebî, *a.g.e.*, IV, 87 ; İbnu'l-Adîm, *a.g.e.*, III, 1302.

¹⁷⁵ İbn Hacer, *a.g.e.*, I, 191 ; İbn Asâkir, *a.g.e.*, VII, 13.

¹⁷⁶ Mizzî, *a.g.e.*, II, 283.

¹⁷⁷ ez-Zehebî, *el-Kâşif fî Ma'rîfet-i Men Lehü Rivayetün fî'l-Kütübi's-Sitte*, Cidde, 1992, I, 229; İbnu'l-Adîm, *a.g.e.*, III, 1302.

¹⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, thk. : Muhammed Abbas, Cidde, 1983, I, 130 ; el-Ensârî, *Tabakâtu'l-Muhaddisin bi Isbahân*, Beyrut, 1987, I, 296.

¹⁷⁹ Zehebî, *a.g.e.*, IV, 87; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VIII, 361.

¹⁸⁰ İbn Asâkir, *a.g.e.*, VII, 13 ; Zehebî, *a.g.e.*, IV, 87.

¹⁸¹ İbn Hacer, *a.g.e.*, I, 191.

¹⁸² Zehebî, *a.g.e.*, IV, 87; Mizzî, *a.g.e.*, II, 283; İbnu'l-Adîm, *a.g.e.*, III, 1302; İbn Asâkir, *a.g.e.*, XXIV, 298.

dönemindeki Abdullah b. Abbas b. Ömer, Abdurrahman b. Hatıb, Said b. Müseyyeb, Urve b. Zubeyr gib fakihleri sayarken el-Ahnef b. Kays'ı da onlarla birlikte zikretmiştir.¹⁸³

Halîm, cömert ve sağlam bir inanca sahip olan el-Ahnef, büyük bir akıl ve dehâya da sahipti.¹⁸⁴ Bu sebeple hayatının uzun bir bölümünü Basra'nın büyük şahsiyetlerinden birisi olarak geçirmiştir.¹⁸⁵

el-Ahnef, Basra heyetiyle beraber Hz. Ömer'e geldiği zaman el-Ahnef'in akıllı, dindar ve vakar sahibi biri olduğunu gören Hz. Ömer, onu yanında bir yıl tutmuştur. Sonra yanına çağırıp ona : « Ahnef ! seni niçin alıkoyduğumu biliyor musun ? » demiş, o da : - « Hayır, Ey Mü'minlerin emiri ! » demiştir. Hz. Ömer de ona :

- « Hz. Peygamber, bizi tüm bilgili münafıklardan sakındırdı. Senin de onlardan olmandan korktum » diye cevap vermiştir.

Bu olaydan sonra Basra valisine mektup yazan Hz. Ömer, onun « Basra'nın efendisi » olduğunu bildirmiştir.¹⁸⁶

Araplar arasında dehâlarıyla meşhur olan kimseler vardır. el-Ahnef de bunlar arasında sayılmaktadır.¹⁸⁷ Bu tür şahısların en büyük özellikleri, üstün zeka sahibi olmaları sebebiyle karşılarındaki kimselerin her türlü plan ve tuzaklarını boşa çıkarabilme yeteneğine sahip olmalarıdır. Bu özelliğe sahip olan el-Ahnef, Sıffin savaşında tahkim hadisesi gündeme geldiğinde, Hz. Ali'ye Ebû Musa'nın yerine hakem olarak kendisini göndermesi için ısrar etmiş, ancak bu isteğine ulaşamayınca, Hz. Ali'ye şöyle söylemiştir : « Ey Mü'minlerin emiri ! Şüphesiz ki senin için atılacak bir düğümü benden başkası çözemez.. »¹⁸⁸

el-Ahnef'in zeka ve dehasına örnek olabilecek bunlardan başka pek çok söz ve onun hakkında anlatılan olay bulunmaktadır. Bu konuyla ilgili güzel sözleri (vecize) ve hutbelerini de ikinci bölümde ele alacağız.

¹⁸³ Zehebî, *Kitâbu Düveli'l-İslâm*, thk.: Muhammed Şeltut, Mısır, 1974, s. 53,54; el-Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, Beyrut, 1960, II, 240.

¹⁸⁴ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, III, 15.

¹⁸⁵ Şevki Dayf, *a.g.e.*, s. 433.

¹⁸⁶ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, I, 55.

¹⁸⁷ Mahmut Şit Hattab, *a.g.m.*, XI, 59.

¹⁸⁸ İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, 3. baskı, Mısır, 1963, s. 132.

d. Fesahat ve Belâğatı

el-Ahnef b. Kays, Temîmliler içinde fasih konuşan bir şahıstı. Onun güzel konuşması kavmine lider olmasına vesile olmuştur. Güzel konuşması ve içinde bulunduğu durumu iyi tasvir etmesi sebebiyle kavmi, onu devamlı öne geçirmiştir.¹⁸⁹

el-Câhız(255/869), el-Ahnef'i : « O Mudar'ın en zirvesinde olanı ve Araplar ile acemlerin en güzel konuşanıydı » diye tavsif etmiştir.¹⁹⁰ O, halifelerin yanında sözünü gayet kısa ve özlü bir biçimde söyler, hutbelerini fazla uzatmaz, aksine kısa ve özlü ifadelerle dayandırır. Bu sözlerle gerek kendisinin gerekse kavminin ihtiyacı olan her şeyi dile getirirdi.¹⁹¹

Bir defasında el-Ahnef'in de içinde bulunduğu bir heyet Mü'minlerin emirine geldiği zaman, içeriden çıkan bir haberci şöyle demiştir : « Mü'minlerin Emiri, sizden onun huzurunda başkası hakkında konuşmamanızı istiyor.» el-Ahnef, halifenin huzuruna varınca : « Şayet halifenin kesin şartı olmasaydı ona bâdiyeden gelen bir grup insandan, onların inişinden, onlarla birlikte inen misafirlerden ve onların büyüklü küçüklü sayılarının çokluğundan haber verecektim ki onların hepsinin halifenin iyiliğine ve hayrına ihtiyacı vardır » demiştir.

el-Ahnef'in bu sözleri üzerine Halife de :

- Yeter Ebâ Bahr ! Sen burada hazır olana da olmayana da yettin, demiştir.¹⁹² el-Ahnef'in halifelerin huzurunda buna benzer yaptığı pek çok konuşması edebiyat eserlerinde mevcuttur. Hatta onun bu özelliği, Charles Pellat tarafından şu cümlelerle dile getirilmiştir : « el-Ahnef, her halukarda insanların en güzel konuşanı, toplantıların en iyi hatibi ve hürriyet günlerinin en iyi giyineniydi. »¹⁹³

el-Ahnef'in sahip olduğu bu güzel yetenek, Ahmed Emin tarafından değişik biçimlerde yorumlanmıştır. Onun söz ve şiirleri, cahiliye döneminden kalma bir uzantı olarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda Basra ve Kûfe'ye yerleşen kabilelerin birer reisleri olduğu ve bunların, aynı cahiliye dönemindekine benzer bir yaşantı sergilediklerini ve bunun İslâm olduktan sonra da böyle devam ettiğini ifade etmiştir.¹⁹⁴

¹⁸⁹ Şevki Dayf, *a.g.e.*, s. 464.

¹⁹⁰ el-Câhız, *a.g.e.*, I, 60.

¹⁹¹ Şevki Dayf, *a.g.e.*, s. 434.

¹⁹² e-Câhız, *a.g.e.*, II, 88.

¹⁹³ Charles Pellat, *a.g.m.*, s. 670.

¹⁹⁴ Ahmed Emin, *Fecru'l-İslâm*, 10. baskı, Beyrut, 1969, s. 187.

Hatta Hitti, bu dönemde hikmetli ve güzel sözleri de öne çıkan el-Ahnef b. Kays, Seyf b. Aksem gibi şahısların sözlerinde İran tesirinin olduğunu savunmaktadır.¹⁹⁵

Aynı şekilde Arap düşünce tarihini dört döneme ayıran Ömer Ferruh, birinci dönem olarak zikrettiği cahiliyeden Emevî devletinin ortasına kadar olan zamanda felsefe, kanûnî şiirler, darb-ı meseller, istek-arzu ve nutuklarda genellikle cahilî ve İslâmî kültürün özelliklerinin görüldüğünü ifade eder. Müellif, dönemin önemli şahısları içerisinde İmam Ali, Zübeyr b. Sülemî, Tarafe İbnü'l Abd ile birlikte el-Ahnef'i de zikretmiştir.¹⁹⁶

Sözleri cahilî dönemin şiirleriyle karıştırılan el-Ahnef, bazı müellifler tarafından da Lokman (a.s.) ve ondan sonra gelen hikmet sahibi şahıslara benzetilmiştir. İşte bu sebeple el-Ahnef ve Hasan el-Basrî, hikmetli sözleriyle meşhur olmuşlardır.¹⁹⁷

Temîm'in efendisi ve hakîmlerinden olan el-Ahnef, bir defasında onlara : « Ey Temîmoğulları ! Fitneye doğru koşmayın. Muhakkak ki insanların savaşa doğru en hızlı olanı, kaçmaktan en çok utananıdır. » demiştir.¹⁹⁸ Öyleki Yezid'in ölümünden sonra Basra'da meydana gelen karışıklığı, Ezd kabilesine yapmış olduğu güzel bir konuşmayla engellemiştir.¹⁹⁹

el-Ahnef'in Ezd kabilesine yapmış olduğu bu konuşmanın tam metnini²⁰⁰ kitabına alan Şevki Dayf, bu hutbenin Ezd kabilesine serinlik ve selamet getirdiğini, kılıçların kınına konup, damarlardaki kanların durduğunu ifade etmiştir. Ayrıca yazar, Hz Ömer'in vaktiyle el-Ahnef'i kavmine efendi ve hatîb olarak seçmesinin isabetli bir karar olduğuna da işaret etmiştir.²⁰¹

Gerçek şu ki Hz. Ömer, el-Ahnef'i kavmine lider olarak seçmekle nasıl bir feraset sahibi olduğunu göstermiş, el-Ahnef de yapmış olduğu başarılı hizmetler ve yaşantısıyla onun ferasetinin doğruluğunu ispatlamıştır. Şu hususun da unutulmaması gerekir ki o, sözü özüne uyan, hayatını Kur'an ışığında ve Hz. Peygamber'in bıraktığı nurlu yolda devam ettirmeye çalışan seçkin şahsiyetlerdendir.

¹⁹⁵ Philip Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul, 1989, II, 392.

¹⁹⁶ Ömer Ferruh, *Târîh-u Fikrî'l-Arabî ilâ Eyyâmî İbn Haldûn*, 4. baskı, Beyrut, 1983, s. 24.

¹⁹⁷ Örnek olarak bkz : Ahmed Emin, *Zuhru'l-İslâm*, s. 171.

¹⁹⁸ el-Câhız, *el-Buhalâ*, Beyrut, ts, s. 21.

¹⁹⁹ el-Câhız, *el-Beyân*, II, 118.

²⁰⁰ El-Ahnef'in Ezd kabilesine yapmış olduğu hutbeyi ikinci bölümde ele alacağız

²⁰¹ Şevki Dayf, *a.g.e.*, s. 435.

e. Zühhd ve Takvası

el-Ahnef güvenilir, zühhd ve takva ehli aynı zamanda kuvvetli bir imaja sahip bir kimse idi. Onun İslâm'ı yaşamada göstermiş olduğu titizlik kaynaklara geçmiş, onun güzel ahlakı (hilmi) ise darb-ı mesel haline gelmiştir. Ahmed b. Hanbel *Kitâbu'z-Zühhd*'ünde el-Ahnef'e özel bir bölüm ayırmıştır.²⁰²

el-Ahnef kendisine İslâm daveti ulaştığı zaman ona girmede acele etmiş, aynı zamanda kavminin İslâm'la tanışması da onun sayesinde olmuştur. Bunun yanında İslâm dininin yayılmasında büyük azim ve gayret sarfetmiştir. Hatta onun bu gayreti, Hz. Peygamber'in onun için dua etmesine vesile olmuştur. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Arapların ve kendi kavminden olanların çoğunun İslâm'dan kopmalarına rağmen o, dininde sebat etmiştir. el-Ahnef, kavminin içine düştüğü bu belayı onlardan uzaklaştırmak ve onların çıkan bu olaylar karşısında azimle mücadele etmesini sağlamak için çok çalışmıştır.²⁰³

el-Ahnef, çok namaz kılan ve oruç tutan salih bir insandı. Hatta onun gece namazına çok düşkün olduğuna dair rivayetler vardır. el-Ahnef, şiddetli sıcaklarda dahi çok oruç tutardı.²⁰⁴ Nitekim Said b. Zeyd şöyle demiştir : « Babamı şöyle derken işittim » : el-Ahnef b. Kays'a denildi ki : « Şüphesiz sen ihtiyar bir kimsesin ve muhakkak ki oruç seni zayıflatıyor » el-Ahnef de onlara : « Muhakkak ki ben, onu bir şerr (şerri bol olan bir gün) için hazırlıyorum.»²⁰⁵ demiştir.

el-Ahnef gece lambayı yakar, teheccüd namazını kılar ve sabahlara kadar ağlardı. Hatta yanan lambanın ateşine parmağını uzatır, onun sıcaklığını hissedince şöyle derdi : « Ahnef ! Hisset ! Seni şuna şuna sevkeden şey neydi ? » ve kendine şöyle derdi : « Lambanın ateşine sabrederemeyen, en büyük ateşe nasıl sabreder ? »²⁰⁶

Gündüzünü oruçla gecesini namazla geçirmeye çalışan el-Ahnef, kısa namaz kılmayı hoş görmezdi. Aynı zamanda o, Cuma günü imam hutbeye çıkmadan önce, insanların boyunlarının üzerine basarak en öne geçmeyi de uygun bulmazdı.²⁰⁷

el-Ahnef, aynı zamanda bir sabır timsalidir. O her türlü duruma sabrediyor ve hiçbir zaman şikayetçi olmuyordu. Kardeşinin oğlu, el-Ahnef'e diş ağrısından şikayet

²⁰² Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'z-Zühhd*, trc: M. Emin İhsanoğlu, İstanbul, 1993, II, 335.

²⁰³ Mahmut Şit Hattab, *a.g.m.*, XI, 62.

²⁰⁴ İbnu'l-Adîm, *a.g.e.*, III, 1305-1306.

²⁰⁵ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VII, 94 ; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 94.

²⁰⁶ İbn Kesir, *el-Bidâye*, VIII, 362; İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, VI, 94; İbn Asâkir, *a.g.e.*, VII, 19.

²⁰⁷ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VII, 94.

ettiği zaman o : « Gözüm kırk sene önce kör oldu ama bir defa olsun bundan şikayetçi olmadım. » demiştir.

el-Ahnef'in bu sabırlı ve günahlardan uzak yaşantısı, insanların hatta halifelerin bile dikkatini çekmiştir. Bu sebeple insanlar, onun kıssa ve öğütlerini birbirlerinden sorarlardı. Emevî halifelerinden Hişam b. Abdulmelik, Halid b. Safvan'a : « el-Ahnef b. Kays'la ilgili size bir haber geldi mi ? » diye sorduğu zaman o : « Dilersen sana, ondan gelen bir sözden haber vereyim, dilersen o sözleri senin için kısaltayım » demiştir. Halife ona kısalt, dediği zaman o da : « Üçünü mü, ikisini mi, yoksa birini mi söyleyeyim ? » dedi. Halife üçünü söyle, dediği zaman o : « Asla kötülük yapmaz, hased nedir bilmez ve hakka mani olmazdı » demiştir. Halife ikisini söyle, dediği zaman o : « Şerre karşı masum, hayra karşı destekçiydi » dedi. Birini söyle, dediği zaman da o : « O, insanların nefesine karşı güç yetirme bakımından en güçlü, kuvvetli olanıydı » cevabını vermiştir.²⁰⁸

2. Liderlik Yönü

Kavmi içerisinde aklı, dehası, ilmi, hilmi, zühd ve takvası ile temayüz eden el-Ahnef, aynı zamanda Basra Temîmlilerinin de lideriydi. Onun çok uzun süre yürütmüş olduğu bu görevi Hz. Ömer döneminde başlamıştır. Rivayete göre el-Ahnef'in konuşmasını çok beğenen Hz. Ömer, önce onu bilgin münafıklardan zannederek bir yıl hapsedmiştir. Ancak bu bir yılın sonunda tecrübe edip onun münafık olmadığını anlayan Hz. Ömer : « Vallahi bu Seyyid'dir » diyerek el-Ahnef'i Basra'ya kavmine göndermiştir.²⁰⁹

Liderliği Hz. Ömer tarafından uygun görülen ve onun tarafından kavmine gönderilen el-Ahnef, yaklaşık kırk yıl kavminin efendiliğini yapmıştır.²¹⁰ Bir başka ifadeyle el-Ahnef'in Hz. Ömer'in yanında yapmış olduğu mükemmel konuşma, onun ölünceye kadar Temîm'e lider olmasını kesinleştirmiştir. Üstelik şu bir gerçektir ki, güzel konuşma ve ikna yeteneğine sahip olan el-Ahnef, tüm halifeler tarafından sevilmiş ve kendisine gereken değer verilmiştir.²¹¹

²⁰⁸ İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 64 ; İbnu'l-Adîm, *a.g.e.*, III, 1311.

²⁰⁹ İbn Kesir, *el-Bidâye*, VIII, 361.

²¹⁰ İbn Asâkir, *et-Tehzîb*, XXIV, 316.

²¹¹ Şevki Dayf, *a.g.e.*, s. 432.

el-Ahnef, şerefli bir lider, kendisine itaat edilen ve eman verme yetkisine sahip olan bir kimsedir.²¹² Temîmliler el-Ahnef'i sevdikleri için onunla birlikte savaşa girmişler, o durduğu zaman da yerlerine çekilmişlerdir. Hz. Ömer zamanından hayatının sonuna dek kavmine liderlik yapan el-Ahnef, yaşadığı dönemde pek çok halife ve mülkî amirle yakın dostluk kurmuş, bunlardan büyük çoğunluğuyla da sırdaş olmuştur. Kavminin kendisine olan bağlılığını bilen pek çok devlet adamı ve sahabe, Temîmden bir yardım taleb edecekleri zaman önce el-Ahnef'le görüşmüşlerdir. O da olayların seyrine göre tavrını belirlemiştir.²¹³

3. Yaptığı Savaşlar Komutanlık ve Fetihler

a. Hz. Ebû Bekir Dönemi

Hz. Peygamberin vefatından sonra Arap yarımadasının çeşitli bölgelerinde yalancı peygamberler zuhur etmiştir. Bunlardan biri olan Temîmli Secah'ın etrafında Temîmliler, ona yardım üzere toplanmış olsalar da el-Ahnef, bunlara katılmamıştır. Zira, amcası Müteşems b. Muâviye yalancı peygamberlerden biri olan Müseylemetü'l-Kezzâb'ı dinledikten sonra, el-Ahnef'e « Müseyleme'yi nasıl buldun ? » demiş, el-Ahnef de « Onu yalancı buldum » demiştir.²¹⁴

el-Ahnef'in, ridde günlerinde inancında bir sapma olmamış, bu büyük sıkıntı ve musibet günlerinde bile kavmi üzerinde söz sahibi olmuştur. Hatta Temîm'den ridde hareketine kapılanlardan bir çoğuna da meydan okumuş ve Hz. Peygamber zamanında olduğu gibi, Arap yarımadasındaki tevhid inancını korumak amacıyla Müslümanların maruz kaldığı dinden dönme fitnesine karşı alınacak hükmü de kolaylaştırmıştır.²¹⁵

b. Hz. Ömer Dönemi

Hz. Ömer zamanında, İslâm ordusunun Arabistan'ın çeşitli bölgelerinde elde ettiği büyük zaferler, İran'ın meşhur komutanlarını zor durumda bırakmıştır. Yezdecird'in Kadisiye savaşındaki önemli komutanlarından biri olan Hürmüzan, savaştan kaçıp kurtulduktan sonra Ahvaz civarına yerleşmiştir. Bu olaydan sonra Basra valisi Ebû

²¹² İbn Kesir, *a.g.e.*, VII, 360; el-Câhız, *el-Buhalâ*, s. 21.

²¹³ Ahmed Emin, *a.g.e.*, s. 187.

²¹⁴ İbn Kuteybe, *el-Meârif*, 1. baskı, Beyrut, 1987, s. 241.

²¹⁵ Mahmut Şit Hattab, *a.g.m.*, XI, 36,37.

Musa el-Eş'arî, Basra'dan, Utbe b. Gazvan da Kûfe'den birer ordu hazırlayarak Hürmüzanla savaşmak için hazırlanmışlardır.²¹⁶

Utbe b. Gazvan ile Hürmüzan arasında 17/638 yılında yapılan savaşın sonunda Ahvaz ve Nehr-i Tîr bölgeleri Müslümanların eline geçmiştir. Utbe b. Gazvan'ın karşısında tutunamayan Hürmüzan, barış yapmak zorunda kalmıştır. Hürmüzan'ın Müslümanlarla yaptığı bu antlaşmaya göre ; **Ahvaz**'ın tamamı, **Menazir**, **Nehr-i Tîr** ve Müslümanların savaşta ele geçirdikleri yerler geri verilmeyecek, Can Kazak bölgesi Hürmüzan'da kalacaktı.²¹⁷

Hiz. Ebû Bekir döneminde fazla ön plana çıkmayan el-Ahnef, 18/640 senesinde Ebû Musa el-Eş'arî tarafından Medine'ye Hiz. Ömer'e gönderilen heyette, halifenin huzurunda yapmış olduğu muhteşem konuşmayla dikkatleri üzerine çekmiştir. Yaptığı bu mükemmel konuşmadan, onun münafık olma ihtimalini göz önünde bulunduran Halife Hiz. Ömer, onu yaklaşık bir yıl göz altında tutmuş sonra ona kendisini niçin hapsedtiğini sormuş, ardından da « Muhakkak ki ben seni denedim ve sınadım. Gördüm ki senin açık ifadeli olman güzeldir. Ben senden senin gizliliklerinin de tıpkı açıklığın gibi olmasını istiyorum. » demiştir.²¹⁸

Bu olaydan sonra el-Ahnef'i Ebû Musa'nın yanına gönderen Hiz. Ömer, ona « Bundan böyle el-Ahnef'e yaklaş, onunla istişare et ve onu dinle » diye bir mektup yazmıştır. el-Ahnef bu olaydan sonra, artık tüm devlet adamlarının vazgeçilmez bir dostu ve kavminin de lideri olmuştur.²¹⁹

Hiz. Ebû Bekir tarafından Bahreyn valisi olarak atanan Alâ b. el-Hadramî, aynı zamanda onun ridde savaşlarındaki komutanlarından biriydi. Hiz. Ömer zamanında da aynı görevde bulunan Alâ b. el-Hadramî, Sa'd b. Ebî Vakkas'ın elde ettiği başarılar gibi başarı elde etmeye çalışıyor, sanki onunla yarışıyordu. Bundan dolayı Alâ b. el-Hadramî, halkı Farslılara karşı savaşa azmettirmiş ve onları ikna etmiştir.²²⁰

Hiz. Ömer, Alâ b. el-Hadramî'nin kendisinden izin almadan yapmış olduğu seferi duyunca çok kızmış ve zor durumda kalan İslâm ordusuna yardım göndermek üzere Utbe b. Gazvan'a bir mektup yazmıştı. Halifenin gönderdiği mektubu alan Utbe b.

²¹⁶ İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, 95.

²¹⁷ İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, 95 ; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 543 ; Ayrıca bkz. Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Redaksiyon: H. Dursun Yıldız, İstanbul 1991, s. 82-83.

²¹⁸ Zirkli, *a.g.e.*, I, 262 ; İbnü'l-Adîm, *a.g.e.*, III, 1304 ; Mizzî, *a.g.e.*, II, 285.

²¹⁹ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VII, 95.

²²⁰ İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, 97 ; et-Taberî, *a.g.e.*, V, 56,57.

Gazvan, aralarında el-Ahnef b. Kays'ın da bulunduğu Haşim b. Ebî Vakkas, Âsım b. Amr, Huzeyfe b. Mihsan gibi kimselerle birlikte oniki bin kişilik bir ordu hazırlamıştır. Ordunun başına da Ebû Sebre b. Ruhm ve Amir b. Lüey'i getirmiştir.²²¹

Ebû Sebre b. Ruhm komutasındaki ordu, katırlar üzerinde yola çıkarak Farslıların kuşatması altında bulunan İslâm ordusunun yardımına yetişerek Müslümanları kurtarmışlar ve düşmanı ağır bir yenilgiye uğratmışlardır.²²²

İslâm ordusunun yenilgiden kurtarılmasında ve düşmanın ağır bir hezimete uğramasında rol alan el-Ahnef b. Kays, ilk defa üstlendiği komutanlık görevini de başarıyla yerine getirmiştir. Bu başarı aynı zamanda, el-Ahnef'in ileriki yıllarda başarılı bir komutan olacağının da göstergesi olması açısından önem arz etmektedir.

Son İran Kisra'sı Yezdecird b. Şehriyar, fırsat buldukça Araplara boyun eğilmesini onursuzluk saymak suretiyle Fars halkını Müslümanlara karşı kışkırtıyordu. Halkı galeyana getirerek Müslümanlarla yapmış oldukları antlaşmaları bozmalarını emrediyordu. Bundan dolayı kendi aralarında anlaşılan Ahvaz ve Fars halkı ahidlerini bozmuşlardı. Bu durumu öğrenen Sa'd b. Ebî Vakkas, Hz. Ömer'i elçi göndermek suretiyle olaydan haberdar etmiştir. Hz. Ömer de Sa'd b. Ebî Vakkas'a haber göndererek ondan Nu'man b. Mukarrin komutasında kalabalık bir orduyu Ahvaz bölgesine göndermesini emretmiştir.²²³

İslâm ordusunun karşısına daha önce onlarla antlaşma yapmış olan Hürmüzan çıkmıştır. Rânehürmüz'de Hürmüzan'la karşı karşıya gelen Nu'man b. Mukarrin çetin bir savaş yapmıştır. Bu savaşa dayanamayan Hürmüzan Tuster'e kaçmıştır. İslâm ordusu tarafından Tuster'de sıkıştırılan Hürmüzan, komutanların çabaları sonucunda ele geçirilmiştir. Esir alınan Hürmüzan, Ebû Sebre tarafından görevlendirilen içlerinde el-Ahnef b. Kays'ın da bulunduğu bir heyetle Medine'ye götürülmüştür.²²⁴

Hz. Ömer, Acemlerin Müslümanlara zarar vermesinden korktuğundan Müslümanların Acem illerinde yayılmalarını yasaklamıştır. Ancak fethedilen yerlerde yapılan antlaşmaların üzerinden fazla bir zaman geçmeden, o bölgelerde yaşayan halkın bu antlaşmaları ihlal etmeleri de Hz. Ömer'i tedirgin etmiştir. Bu sıkıntının kaynağını öğrenmek isteyen Hz. Ömer Hürmüzan'ı getiren heyetle istişare toplantısı yapmıştır.

²²¹ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 539 ; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, 97 ; et-Taberî, *a.g.e.*, V, 57.

²²² İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 539 ; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, 97.

²²³ et-Taberî, *a.g.e.*, V, 65.

²²⁴ et-Taberî, *a.g.e.*, V, 66 ; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, 100.

Gerek el-Ahnef'le gerekse ahabla yapılan istişare sonucunda, Yezdecird'in İran'dan kovulmadıkça fethedilen yerlerde isyanların önüne geçilemeyeceği anlaşılmıştır. Bu esnada da Nihavend bölgesinde büyük bir ordunun Müslümanlarla savaşmak üzere toplanmış olduğu bilgisi Hz. Ömer'e bir mektupla bildirilmiştir.²²⁵

el-Ahnef b. Kays'ın tavsiyesi üzerine Hz. Ömer, Horasan ve Irak bölgelerinde İranlılarla savaşmak ve Fars illerindeki fetihleri genişletmek amacıyla bayrak ve sancak hazırlatmıştır.²²⁶ Hz. Ömer'in sancak gönderdiği komutanlardan birisi de el-Ahnef b. Kays'tır.²²⁷

Daha önce de bahsi geçen, el-Ahnef b. Kays'ın fetih politikası hakkında Hz. Ömer'e yapmış olduğu açıklamadan sonra o, « Gerçekten doğru söyledin ve yemin ederim ki meseleyi hakkıyla açığa kavuşturmak suretiyle beni aydınlattın » demiştir.²²⁸

İran topraklarında yayılma konusunda ikna edilen Hz. Ömer, göndermiş olduğu sancaklar içerisinde en geniş bölgeye ait olanını el-Ahnef'e vermiştir. Bu durumun, Hz. Ömer'in el-Ahnef'i daha önceden tanınması ve ondaki liderlik ve komutanlık vasıflarını görmesinden kaynaklandığı kanaatindeyiz.

Horasan'ı fethetmek üzere o bölgenin sancağını alan el-Ahnef, henüz Horasan seferine çıkmadan, Ebû Musa el-Eş'arî komutasında Basralılarla beraber yardımcı kuvvet olarak Nihavend'e geldi.²²⁹

el-Ahnef, kendisine verilen görevi tam manasıyla yerine getirdikten sonra savaş için ordusunu hazırlayarak Horasan bölgesini fethetmek üzere 18/639 yılında yola çıkmıştır. el-Ahnef, Horasan'a Tabeseyn'den girmiş, Herat'ı fethettikten sonra Merv-i Şahcan'a doğru yürümüştür. el-Ahnef'le Yezdücerd arasındaki mücadele el-Ahnef'in Merv-i Şahcan'a varmasıyla kızıışmış bu sırada Yezdücerd de Mervu'r-Rûz'a kaçmıştır. El-Ahnef'in kendisini takip etmesinden korkan Yezdücerd, Türk Hakanına ve Çin krallarına mektup yazarak kendisine yardım etmelerini istemiştir.²³⁰

Kûfe'den yardım için yola çıkan askeri birliğin Merv-i Şahcan'a gelmesinin ardından el-Ahnef, Mervu'r-Rûz'a doğru hareket etmiştir. Bu haberi alan Yezdücerd de

²²⁵ et-Taberî, *a.g.e.*, V, 67 ; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 552.

²²⁶ İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, 102.

²²⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, V, 73 ; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 550 ; İbn Haldûn, *Târîh*, II, 968.

²²⁸ et-Taberî, *a.g.e.*, V, 67.

²²⁹ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, III, 14.

²³⁰ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, III, 33-37 ; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, 143,144.

Belh'e kaçırmıştır. el-Ahnef, Belh'de Yezdücerd'le karşılaşmış ve onu Kûfelilerin de yardımıyla mağlup etmiştir.

Kısaca ifade edecek olursak, Hz. Ömer döneminde bir çok savaşa katılarak başarılı hizmetlerde bulunan el-Ahnef, Hürmüzan'ın esir edilmesinin ardından onu Medine'ye getiren heyette de bulunmuştur. Hz. Ömer, heyette bulunanlarla yaptığı istişare toplantısında el-Ahnef'in görüşlerini daha isabetli bularak Müslümanların İran topraklarında ilerlemesine izin vermiştir.²³¹ Hz. Ömer İran topraklarında savaşacak İslâm ordusu komutanlarının sancaklarını dağıtırken el-Ahnef'e de Horasan sancağını göndermiştir. Kendisine gönderilen sancağı alan ve ordusuyla Horasan'a yönelen el-Ahnef, o bölgelerde kahramanca savaşlar yapmış ve İran Kısrası Yezdücerd'in Horasan bölgesinden tamamen uzaklaşmasında rol oynamıştır.²³²

Yezdücerd'in peşine düşen el-Ahnef, son Kısraya yardıma gelen Çin ve Türk ordusuyla da karşılaşmış ve onları geri çekilmeye mecbur bırakmıştır. Böylece, Türklerin Müslüman Araplarla ilk karşılaşması da el-Ahnef'in kuvvetleriyle olmuştur.

c. Hz. Osman Dönemi

Hz. Ömer döneminde Horasan bölgesinde üstün fetih görevinde bulunan el-Ahnef, Hz. Osman döneminde de fetih hareketlerini sürdürmüş, adeta Horasan'da adım atmadık yer bırakmamıştır. Özellikle İran topraklarında yapılan büyük savaşların sonucunda elde edilen zafer ve ganimetler İslâm ordusunu daha da güçlendirmiştir.

Hz. Osman döneminde H. 31 yılında Horasanlılar, halifeye karşı isyana teşebbüs ettiler. Basra valisi Abdullah b. Amir, Horasan bölgesindeki isyanları haber verince halife de ondan bazı komutanları o bölgelere tayin etmesini istemiştir. el-Ahnef b. Kays'ı da **Merv** bölgesine görevlendirmiştir.²³³

Abdullah b. Âmir, el-Ahnef b. Kays'ı büyük bir orduyla onlara karşı göndermiştir. Devam eden bu fetihlerin sonunda Horasan'ın şehirlerinden Mervu'r-Rûz yakınlarındaki bir köye « Kasru'l-Ahnef », o yörede bulunan bir yere de « Rustak el-Ahnef » adı verilmiştir.²³⁴

²³¹ et-Taberî, *a.g.e.*, V, 66 ; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, 100.

²³² et-Taberî, *a.g.e.*, V, 73 ; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 550.

²³³ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, III, 124 ; et-Taberî, *a.g.e.*, V, 265.

²³⁴ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, III, 124 ; el-Belâzurî, *a.g.e.*, s. 398.

Horasan bölgesinde on yıldan fazla komutanlık yapan el-Ahnef, Hz. Osman'ın şehid edilmesinden sonra Basra'ya dönmüştür. Bu dönemde başlayan iç karışıklıklara karışmadığı gibi, kendisine itaat eden Basra'lıların büyük çoğunluğunu da karıştırmamıştır.

d. Hz. Ali Dönemi

Hz. Ali'nin halifeliği döneminde el-Ahnef, Basralıların lideri konumundadır. Bu dönemde İslâm ümmetinin içine düştüğü ihtilaflarda her grup, kendilerini desteklemesi için el-Ahnef'ten çağrıda bulunmuşlar ama bunda başarılı olamamışlardır. el-Ahnef'in kavmi içerisinde sözü dinlenen bir lider olması, bu kargaşa döneminde konumunu daha güçlü bir hale getirmiştir.

Hz. Aişe, Talha, Zübeyr ve Hz. Ali arasında cereyan eden Cemel olayında her iki taraf da ondan yardım almak amacıyla ona mektup yazmışlar, hatta bizzat görüşmüşlerdir. Ancak el-Ahnef, bu mektuplara cevap vermemiş, her iki gruba da katılmayarak Temîmoğullarından büyük bir grupla ayrı durmuştur.²³⁵ el-Ahnef'e gelen mektuplardan birisi şu şekildedir : « Şüphesiz sen, Hz. Ömer'in elçisi, Temîm'in efendisisin. Irak halkının en halimisin. Sana Osman'ın başına gelen musibet ulaşmıştır. Biz senden yardım istiyoruz. » el-Ahnef de Hz. Osman'ın öldürülmesi ile ilgili düşüncelerini ifade ettikten sonra şu şekilde red cevabını vermiştir : « Bizim yardım elimiz, sizinle beraber değildir. »²³⁶

Gönderdiği mektuplara cevap alamayan Hz. Aişe, el-Ahnef'e : « Yazık sana Ahnef ! Mü'minlerin emiri Osman'ın öldürülmesine karşı cihad etmekten kaçarken, Allah'a karşı ne şekilde özür beyan edeceksin, senin sayın mı az, yoksa aşiretin mi sana itaat etmiyor ? » deyince el-Ahnef : « Ey Mü'minlerin Annesi ! Ben daha yaşlanmadım ve uzun bir zaman da geçmedi. Süphesiz benim sözüm, seninki ile aynı idi. Sen bir yıl önce ne söylüyordun, şimdi ne söylüyorsun ? » demişti. Bunun üzerine Hz. Aişe, « Yazık sana Ahnef ! Muhakkak ki onlar önce onu korudular, sonra da öldürdüler. » demişti. el-Ahnef de : « Ey Mü'minlerin Annesi ! Muhakkak ben senin görüşüne uyarım, şayet sen kızarsan ben onu terkederim » demiştir.²³⁷

²³⁵ et-Taberî, *a.g.e.*, V, 488.

²³⁶ İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, s. 70-71.

²³⁷ İbn Abdi'l-Ber, *a.g.e.*, II, 716; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, III, 15.

Cemel olayında halk üç gruba ayrılmıştır. Bunlar ; Hz. Aişe taraftarı olan Ezd ve Rabia kabileleri bir grup, Hz. Ali'yi destekleyen ve kabile liderlerinin öncülüğünde ona yardımcı olan Temîm, Sa'd ve Gatafan kabileleri ikinci grup ve el-Ahnef b. Kays ve İmran b. Husayn gibi her iki tarafa da katılmayanların oluşturduğu üçüncü grup.²³⁸

Netice olarak el-Ahnef, Cemel olayında nasıl bir tavır takındığını ve konumunu belirlediğini açık ve net olarak şu ifadeleri ile ortaya koymuştur : « Vallahi, Mü'minlerin annesi aranızda olduğu müddetçe size karşı savaşacak değilim. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in amcasının oğluna karşı da savaşacak değilim. Çünkü siz, bana ona biat etmemi emretmişsiniz. Ben kendi evimde oturur ve hepinizden ayrı kalırım. »²³⁹

e. Emevîler Dönemi

el-Ahnef b. Kays, Hz. Ali ile Muâviye arasındaki olaylarda da Hz. Ali'yi açıkça desteklemiş, Sıffin'de meydana gelen savaşta ise bizzat Hz. Ali safında çarpışmış, iş hakemlere havale edilince de Ebû Musa el-Eş'arî'nin hakemliğine karşı çıkmış ve Hz. Ali'nin temsilcisi olmak istemiştir. Hz. Ali tarafındaki grubun karşı çıkmasıyla bu isteğine kavuşamamıştır.²⁴⁰ el-Ahnef aynı zamanda Sıffin'de Basra Temîm'lilerinin başına komutan olarak seçilmiştir.²⁴¹

el-Ahnef, Muâviye devrinde de kavmi içindeki nüfuz ve itibarını korumuştur. Muâviye ve onun valileri özellikle de Ziyâd, ona değer vermişlerdir. Hz. Ali'nin şehid edilmesiyle hilafete geçen Muâviye, önceleri can düşmanı ve ezeli rakibi Hz. Ali'nin safında yer alan el-Ahnef'e çok büyük değer vermiştir. Muâviye, zaman zaman kavminin elçisi olarak kendine gelen el-Ahnef'e meclisinde yer vermiş, hatta kendi yanbaşında oturtmaya özellikle dikkat etmiştir.²⁴² Ancak Muâviye'nin gösterdiği yakın ilgiye rağmen el-Ahnef, onun isteklerine veya bazı davranışlarına korkmadan, cesaretle cevap vermiştir. Bunun en güzel ve en meşhur örneğini, Muâviye'nin, oğlu Yezid'i veliaht tayin etmek istediğinde gelen heyetlerden olumlu cevaplar almasına rağmen, el-Ahnef'in ona verdiği cevapta bulmaktayız. el-Ahnef, kendisinin görüşü istenilince halifeye : « Doğru

²³⁸ İbn Haldûn, *Târîh-u İbn Haldûn*, Beyrut, 1971, II, 1081.

²³⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987, III, 238.

²⁴⁰ İbn Haldûn, *a.g.e.*, II, 1111.

²⁴¹ İbn Asâkîr, *et-Tehzîb*, VII, 13.

²⁴² Şevki Dayf, *a.g.e.*, s. 432.

söylersen senden, yalan söylersem Allah'tan korkarım »²⁴³ demiş ve böylece Yezid'in veliahtlığına hoş bakmadığını usta bir şekilde imâ etmiştir.

Temîmlilerin el-Ahnef'e karşı çok büyük bir sevgisi ve bağlılığı vardı. Onu sevdikleri için onunla birlikte savaşa girerler, o durduğu zaman da dururlardı. Muâviye, onun kavmindeki liderliğini ve konumunun farkına varınca onu kendisine yaklaştırmış, ona ikramda bulunmuştur. Muâviye, el-Ahnef'in söylemiş olduğu en sert sözlere dahi tahammül etmiş, hatta onu hoşnut etmeye çalışmıştır.²⁴⁴

Muâviye ile iyi bir dostluğu olan el-Ahnef, aynı zamanda onun valilerinden Ziyâd b. Ebîh ve oğlu Ubeydullah b. Ziyâd ile de dosttu. Hatta Ubeydullah Muâviye tarafından Basra valiliğinden azledildiğinde tekrar göreve iade edilmesi, el-Ahnef'den dolayı olmuştur.²⁴⁵

Yezid'in vefatından sonra Basra'da Mes'ud b. Amr'ın öldürülmesiyle alevlenen iç karışıklığın durdurulması bizzat el-Ahnef tarafından olmuştur. Güzel konuşma yeteneğine cömertliğini de katan el-Ahnef, Ezd ve Temîm arasında başlayan savaşı daha fazla kan dökülmeden durdurmuş, hatta Ezd'den öldürülenlerin diyetini kendi parasından ödemiştir.²⁴⁶ Onun sayesinde Basra'da birbirine düşman olan kabilelerin arasında sulh olmuştur. Ne yazık ki el-Ahnef'in ölümünden sonraki dönemlerde Basra'daki kabile kavgaları Horasan bölgesine sıçramıştır.²⁴⁷

el-Ahnef, Basra'da valilik yapan Ziyad b. Ebîh, Ubeydullah b. Ziyad ve Mus'ab b. Zübeyr gibi önemli şahsiyetlerle de dostluk kurmuştur. Hz. Ali'nin safından ayrılan Haricilere karşı da mücadele etmiş, hatta onları ortadan kaldırmaya çalışmıştır.²⁴⁸ Basra'da meydana gelen karışıklıkları önlemek için büyük fedakarlıkta bulunmuş ve bu uğurda kendi servetini dahi harcamıştır. Ezd ve Temim kabileleri arasında ortaya çıkan karışıklıkları önlemek için de büyük mücadele etmiştir.²⁴⁹ Horasan bölgesinde az bir kuvvetle, çok geniş bir alanda yaptığı büyük fetihlerle ve komutanlığıyla da adını tarihe

²⁴³ İbnu'l-İmâd, *a.g.e.*, I, 303.

²⁴⁴ ez-Zirikli, *a.g.e.*, I, 263.

²⁴⁵ İbn Hallikân, *a.g.e.*, II, 503,504.

²⁴⁶ Şevki Dayf, *a.g.e.*, s. 433.

²⁴⁷ Ahmed Emin, *a.g.e.*, s. 187.

²⁴⁸ et-Taberî, *a.g.e.*, VI, 613–615.

²⁴⁹ Reckendorf, "*El-Ahnef*", *İ.A.*, I, 224.

yazdıran el-Ahnef, son olarak İslâm için büyük bir fitne ve tehlike arzeden Muhtar'a karşı savaşta Mus'ab b. Zübeyr ile beraber olmuş, daha sonra da Kûfe'de vefat etmiştir.²⁵⁰

4. el-Ahnef b. Kays'ın Vefatı

el-Ahnef b. Kays'ın vefatıyla ilgili olarak kaynaklarda 67/686²⁵¹, 70/689²⁵², 71/690²⁵³ ve 72/691 tarihleri yer almaktadır. Bunlar arasında 67/686 tarihi daha ağır basmaktadır. el-Ahnef, Kûfe'de bir rivayete göre Mus'ab b. Zübeyr'in imaretinde²⁵⁴, diğer bir rivayette ise Ubeydullah b. Usayfır'ın evinde vefat etmiştir.

el-Ahnef'in cenazesi kabre indirilirken, Evs b. Sa'dî'nin kızı gelerek kabri başında onun için şöyle ağıt yakmıştır : « Vallahi, eğer siz hayatta iken onun kıymetini bilmiş olsaydınız ondan faydalanırdınız. Ancak vefatından sonra onu övmek için kendi aranızda yarışmayın » dedikten sonra, el-Ahnef'i kasederek : « Ey Allah için kefenine bürünmüş olan ! Senin sırrın, örtüne bürünmüş olan zırhında devam ediyor ve biz Allah'tan geldik ve yine ona döneceğiz. Seni kaybetmek bize acı verdi. Ama biz, Allah'tan senin kabrini genişletmesini, mahşer gününde de sana mağfiret etmesini ve bize de senin ki gibi bir ölüm vermesini diliyoruz. Seni kaybetmekle bizi imtihan eden ve senin ölüm gününü bize ulaştırana yemin olsun ki, sen övülmüş olarak yaşadın ve mutlu olarak öldün. Sen hilmi büyük, direkleri yüksek (çok cömert), çöl ateşini örten, namusları koruyan, zahiri sağlam olansın. Eğer mahfillerde olursan sağlam olursun, şerefli olursun. Sen muhtaçlara acıyan, insanlara yakın olnasın. Onların arasında garipsin. Süphesiz sen efendisiz, halifelere giden elçisin ve onlar, senin sözünün dinleyici ve takipçileridir. »

والله لئن كنتم سبقتمونا الى الإستمتاع به في حياته لا تسبقونا الى الثناء عليه بعد وفاته، لله درك من (مجن في جن، و مدرج في كفن، و إنا لله و إنا إليه راجعون، نسأل الله الذي فجعنا بموتك، و ابتلانا بفقدك، أن يوسع لك في قبرك، وأن يغفر لك يوم حشرك، وأن يجعل سبيل الخير سبيلك، فقال: أيتها الناس، إن أولياء الله في بلاه، هم شهود على عباده، وإنا لقا نلون حقاً، و متنون صدقاً، وهؤلاء لحسن الثناء، أما والذي كنت من أجله في عدة، ومن الحياة في مدة، ومن المضمار إلى غاية، ومن الحياة إلى غاية، الذي رفع عملك عند إنقضاء أجلك، لقد عشت حميداً مودوداً، ومُت سعيداً فقيداً، ولقد

²⁵⁰ et-Taberî, *a.g.e.*, VI, 669; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VIII, 310.

²⁵¹ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, IV, 281; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, 361; İbn Abdî'l-Ber, *a.g.e.*, II, 716; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 333.

²⁵² Şevki Dayf, *a.g.e.*, 434.

²⁵³ İbn Hallikân, *a.g.e.*, II, 504 ; ez-Zehebî, *a.g.e.*, IV, 96.

²⁵⁴ İbn Kuteybe, *el-Meârif*, s. 241; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 97.

كنتَ عظيمَ الحلمِ فاضلَ السلمِ، رفيعَ العِمدِ، وإن كُنتَ من الرجالِ لشريفاً، وعلى الأراذلِ عطوفاً، وفي
demıştir.²⁵⁵ (العشيرةُ مُسوداً، وإلى الخلفاءِ موفداً، ولقد كانولقوكَ مُستمعين، ولرأيكَ مُتبعين..

²⁵⁵ ez-Zehebî, *a.g.e.*, IV, 96 ; el-Câhîz, *a.g.e.*, II, 302.

İKİNCİ BÖLÜM

el-AHNEF B. KAYS'IN HUTBELERİ VE GÜZEL SÖZLERİ

HUTBELERİ VE GÜZEL SÖZLERİ

el-Ahnef b. Kays'ın edebiyat kitaplarını dolduran ve dillerde dolaşan çok güzel ve hikmetli sözleri ve hutbeleri vardır. Bunlardan ulaşabildiklerimizi bu bölümde ele almak istiyoruz.

A. HUTBELERİ

- 1 Muâviye, el-Ahnef b. Kays'a : -Ya Ebu Bahr ! Çocuklar hakkındaki görüşün nedir ? diye sordu. el-Ahnef de : «Onlar gönlümüzün meyvesi, sırtımızın dayanağıdır. bizim evladımız, kalblerimizin meyvesi, sırtımızın direğidir. Biz de, onlar için gölge veren bir sema ve boynunu bükten bir yeriz. Eğer öfkelenirlerse onları hoşnut et. İstedilerse onlara ver. Sana meyl ve muhabbetleri seni memnun etsin. Onlara ağır yük olma ki, senden uzaklaşmasınlar ve hayatından usanıp ölümünü istemesinler. »

فقال: يا أمير المؤمنين, هم عمادُ ظهورنا, وثمرُ قلوبنا, وقرّةُ أعيننا, (بهم نصولُ على أعدائنا, وهم الخلفَ منا لمن بعدنا, فكن لهم أرضاً ذليلةً, وسماً ظليلةً, إن سألوك فأعطهم, وإن استعبتوك فأعتبهم, لا تمنعهم رفقاً فيملوا قربك, ويكرهوا حياتك, ويستبطنوا وفاتك. ²⁵⁶ dedi.

- 2 Sükut etmenin fazileti hakkında, İbn Aişe'den rivayetle bir genç, el-Ahnef'in meclisine devam eder ve mecliste devamlı sükut ederdi. Bu durum el-Ahnef'in tuhafına gitti. Bir gün sohbet halkası dağıldıktan sonra el-Ahnef ona : - Konuş yeğenim, dedi. O da : - Amca, bir adam bu mescidin şerefinden düşerse bir zarar görür mü ? diye sorunca el-Ahnef : -Yeğenim, keşke seni tanımasaydık, dedi ve sonra da A'ver eş-Şennî'nin şu beyitlerini okudu :

وَكَايْنِ تَرَى مِنْ صَامِتٍ لَكَ مُعْجِبٍ زِيَا دَنَّهُ أَوْ نَقْصُهُ فِي التَّكَلُّمِ
لِسَانُ الْفَتَى نِصْفٌ وَنِصْفٌ فَوَادُهُ فَلَمْ يَبْقَ إِلَّا صُورَةُ اللَّحْمِ وَالْدَّمِ

« Nice susmuş kimse görürsün ki hoşuna gider. Halbuki onun fazilet veya noksanı söz söylediği zaman ortaya çıkar. Kişinin dili yarısını teşkil eder. Diğer yarısı da kalbidir, geride kalan et ve kan şeklinden ibarettir. »²⁵⁷

²⁵⁶ İbn Abdi Rabbih, a.g.e, II, 437.

²⁵⁷ el-Maverdî, a.g.e., s. 435.

- 3 el-Ahnef b. Kays, Horasan seferi esnasında Türk ordusundan bir süvari keşifçi ile karşılaşmış ve bir müddet mücadeleden sonra onu öldürmüştür.

Bu esnada şu şiiri söylemiştir :

« Her reisin yükseklerle çıkması haktır.

Aksi halde hezimete uğrar.

Onun bir şeyhi vardır ki, onunla karşılaşır.

Ebû Hafsın kılıcıyla ki, o kalıcıdır. »

(إن على كل رئيس حقاً أن يخضب القنّاة أو تندقا)

²⁵⁸ (إن لنا شيخاً بها ملقى سيفاً أبى حفص الذي تبعا)

Başka bir rivayette de « Her komutanın üzerine, mızrak kırılıncaya veya kana bulanıncaya kadar savaşma hakkı vardır. » dediği rivayet edilir.²⁵⁹

- 4 el-Ahnef b. Kays, Basra'da meydana gelen karışıklığı, Ezd kabilesine yaptığı şu konuşmayla engellemiştir : “Ey Ezd ve Rabia topluluğu ! Sizler dinde bizim kardeşlerimiz, akrabalıkta ortağımız, nesebde öz kardeşimiz, evde komşumuz ve düşmana karşı sağ kolumuzsunuz. Allah’a yemin olsun ki, Basra’nın Ezd’i bize Kufe’nin Temim’inden ; Kufe’nin Ezd’i de Şam’ın Temim’inden daha sevimlidir. Sizin kininiz aşırı (büyük) olursa ve içinizdeki hased (kıskançlık) gitmezse, bizim hayallerimizde ve mallarımızda bize ve size imkan vardır. » (يا معشر الأزد وربّيعه، أنتم إخواننا في الدين، وشركاؤنا في الصهر، وأشقاؤنا في النسب، وجيراننا في الدار، ويذنا على العدو. والله لأزد البصرة أحب إلينا من تميم الكوفة، ولأزد الكوفة أحب إلينا من تميم الشام، فإن إستشرى شنانكم وأبى حسد صدوركم، ففي أحلامنا وأموالنا سعة لنا ولكم.²⁶⁰

- 5 Muâviye’nin, oğlu Yezid’i veliaht tayin etmek istediğinde el-Ahnef, sükut etmişti. el-Ahnef, kendisinin görüşü istenilince Muâviye’ye: « Sana doğruyu söylersek seni kızdırırız ; sana yalan söylersek de Allah’ı

²⁵⁸ Zehebî, *a.g.e.*, IV, 90.

²⁵⁹ İbn Kuteybe, *el-Meârif*, 243.

²⁶⁰ İbn Abdi Rabbih, *a.g.e.*, II, 134.

kızdırırız. Bizim için Mü'minlerin emirinin kızması ise Allah'ın öfkelenmesinden daha ehvendir.»²⁶¹ demiş ve böylece Yezid'in veliahtlığına hoş bakmadığını usta bir şekilde imâ etmiştir. Farklı bir rivayette ise el-Ahnef, konuşmasını : « Eğer sen onun Allah için ve bu ümmet için daha iyi olacağını biliyorsan, insanlarla bu konuda istişare etmene gerek yok. Sayet sen bu konuda bunun dışında bir bilgiye sahipsen, ahirete doğru gitmekteyken onu dünyaya bırakma. » şeklinde tamamlamış, Muâviye de ona « İnsanlar farklı farklı söylediler ; fakat el-Ahnef'in söylediğini kimse söylemedi. » demiştir.²⁶²

- 6 Ebû Musa'nın Basra halkından bir topluluğu, Hz. Ömer'in yanına göndermesinden sonra, heyettekiler ihtiyaçlarını bildirmiş, el-Ahnef b. Kays'a sıra gelince o da Allah'a hamd ve Peygamberine salât-u selamdan sonra şu şekilde hitapta bulunmuştur : « Ey Mü'minlerin emiri ! Sen, onların bahsettikleri gibisin. Bununla beraber bizim sana ulaştırmamız gereken bazı hususlar, senin gözünden kaçmış olabilir ve bu hususlar da herkesin yararına olabilir. Gerçek şu ki, yönetici bizzat kendisinin görmediği şeyleri haber verenlerin gözleriyle görür, onların kulaklarıyla işitir. Bizim Kûfe'li kardeşlerimiz deve gözü gibi bir yerde yerleşmişlerdir. Orada tatlı pınarlar ve verimli bahçeler vardır. Meyveler olgunlaşır ama onlar toplamazlar. Biz Basra halkı ise çorak, gevşek ve verimsiz bir yere konakladık. »²⁶³
- « Ey Mü'minlerin emîri ! Muhakkak ki Mısır halkı Firavun ve arkadaşlarının yerlerine konakladılar. Aynı şekilde Kûfe halkı da Kisra'nın memleketinde konakladılar. Onlar oraya gelmeden önce, zarından yeni çıkmış deve yavrusunun misali gibi oraların bahçeleri, nehirleri, hazır yapıtlar halindeydi. Basra halkına gelince onlar, çorak bir arazide, sineklerin vızıldadığı, toprağında hiçbir şey bitmeyen, merası otsuz olan, bir tarafı deniz bir tarafı uçsuz bucaksız çöl olan bir bölgeye

²⁶¹ İbnu'l-İmâd, *a.g.e.*, I, 303 ; İbn Abdi Rabbih, *a.g.e.*, I, 56.

²⁶² İbn Abd Rabbih, *a.g.e.*, IV, 370.

²⁶³ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, VII, 95.

yerleştiler. Biz elimize geçen ne varsa yeriz. Bizi bu rezillikten kurtar ve noksansız yaşat. Bizim çocuklarımıza ocuk, adamlarımıza adam ekle, bizim paramızı klt ve leğimizi blt ve bizim için kendisinden istifade edebileceğimiz bir nehir a. »²⁶⁴ el-Ahnef'i dinleyen Hz. Ömer « Siz bunu yapmaktan aciz misiniz ? » diye sorduktan sonra, el-Ahnef'i göstererek « Vallahi bu liderdir ! » demiştir. (يَأْمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ، فَإِنَّ أَهْلَ مِصْرَ) نَزَلُوا مَنَازِلَ فِرْعَوْنَ وَأَصْحَابِهِ، وَإِنَّ أَهْلَ الشَّامِ نَزَلُوا قَيْصَرَ وَأَصْحَابَهُ، وَإِنَّ أَهْلَ الْكُوفَةِ نَزَلُوا مَنَازِلَ كَسْرَى وَمَصَانِعَهُ فِي لَأْنِهَارٍ وَالْجَنَانِ وَفِي مِثْلِ عَيْنِ الْبَعِيرِ وَكَالْحَوَارِ فِي السَّلَى تَأْتِيهِمْ ثِمَارُهُمْ قَبْلَ أَنْ تَبْلُغَ، وَإِنَّ أَهْلَ الْبَصْرَةِ نَزَلُوا فِي أَرْضِ سَبْخَةٍ زَعَقَةٍ نَشَاشَةٍ لَا يَجِفُ تَرَابُهَا، وَلَا يَنْبُتُ مَرْعَاهَا، طَرَفُهَا فِي بَحْرِ أَجَاجٍ وَطَرَفُهَا فِي فَلَاةٍ، لَا يَأْتِينَا شَيْءٌ إِلَّا فِي مِثْلِ مَرَى النِّعَامَةِ، فَارْفَعُ خَسْبِسْتَنَا وَانْعَشْ وَكَيْسْتَنَا، وَزِدْ فِي عِيَالِنَا عِيَالًا، وَفِي رَجَالِنَا رَجَالًا، وَصَغِرْ دِرْهُمُنَا وَكَبِرْ قَفِيزُنَا، وَمُرْ لَنَا بِنَهْرٍ (نَسْتَعْذِبُ مِنْهُ. فَقَالَ عُمَرُ: عَجَزْتُمْ أَنْ تَكُونُوا مِثْلَ هَذَا، هَذَا وَاللَّهِ سَيِّدٌ. Bunun üzerine el-Ahnef: « Ben bu olaydan sonra hep lider olarak kaldım » demiştir.²⁶⁵

- 7 el-Ahnef'in zeki ve tedbirli bir insan olması, yaşadığı dönemdeki devlet başkanları ve idareciler tarafından kendisinin vazgeçilmez bir dost haline gelmesini sağlamıştır. Onun stn bir zekaya sahip olduğuna, şu olay güzel bir şekilde tanıklık etmektedir. el-Ahnef, bir gün Muâviye'nin huzuruna girmiş Muâviye de ona yastığa oturmasını işaret ederek « otur ! » demişti. el-Ahnef, onun bu sözüne rağmen yere oturdu ve şunları söyledi : « Ey Mü'minlerin Emiri ! şüphesiz Kays b. Asım el-Minkarī'nin, oğluna vasiyet ettiği şeyler arasında şu söz de vardır : 'Sultan seni bir yere atayınca kadar ona yaklaşma. Mnzevī bir hayat yaşayınca kadar sultanla ilişkilerini kesme. Sultana ait dşeğe veya yastığa oturma, onunla senin aranda devamlı, bir veya iki kişilik yer bırak. Umulur ki o meclise senden daha layık birisi gelebilir. Sen ona

²⁶⁴ İbn Abdi Rabbih, *a.g.e.*, II, 64; Zehebī, *a.g.e.*, IV, 90; el-Belāzurī, *a.g.e.*, s. 350; Ahmet Zeki Safvet, *a.g.e.*, I, 451.

²⁶⁵ İbn Abdi Rabbih, *a.g.e.*, II, 64; Zehebī, *a.g.e.*, IV, 90; İbn Asākir, *Tehzīb*, VII, 14; Ahmet Zeki Safvet, *a.g.e.*, I, 452.

değer ver, senin ona değer vermen ona fazla gelebilir., İşte ey saygı değer Mü'minlerin emiri, umulur ki bu meclise benden daha üstün birisi gelebilir. » el-Ahnef'in bu güzel mazeretinden sonra Muâviye'nin, « Temîm'e, hikmetle beraber sözle bir şeyin engellenmesini sağlayan en ince hassasiyetler verilmiştir. » dediği rivayet edilmiştir.²⁶⁶

- 8 Esir alınan Hürmüzan, Ebû Sebre tarafından görevlendirilen içlerinde el-Ahnef b. Kays'ın da bulunduğu bir heyetle Medine'ye götürülmüştü. Heyettekiler « Bizler antlaşmalara tam olarak uyuyoruz » dediler. el-Ahnef ise « Bizler ahde vefa ve güzel muameleden başka bir şey bilmiyoruz » diye açıklamada bulundu. Bunun üzerine Hz. Ömer « Peki bu nasıl oluyor ? » diye el-Ahnef'den detaylı bir açıklama yapmasını istedi. el-Ahnef de şu şekilde hitabede bulundu : « Ey Mü'minlerin emiri ! Muhakkak ki sen bize fethettiğimiz topraklarda daha fazla yayılmamızı yasakladın ve bize elimizde olan yerleri korumamızı emrettin. Süphesiz ki, İran Kisrâsı onların aralarında sağ ve yaşıyor. Onun varlığı, İranlılar için bize karşı daima bir tahrik unsurudur. Nitekim o, onların içinde bulunduğundan onları bize karşı sürekli kışkırtıyor. Dolayısıyla aramızda sık sık çatışmalar çıkıyor. Bir ülkede iki farklı kralın bulunması mümkün değildir. Onlar bize saldırdıkça biz de onlara saldırıp biraz daha ilerliyoruz. Onları kışkırtan, şu an onlarla birlikte olan krallarıdır. Şimdi eğer sen bize izin verirsen, biz de İran topraklarına açılır ve bu şahsı ortadan kaldırarak onun halk üzerindeki nüfuzunu ortadan kaldırırız. Böylece İranlıların saraya bağladıkları ümit ve idealleri de yıkılacak ve İslâmın adaletine inanmak fırsat ve imkanına kavuşacaklardır. »²⁶⁷

- 9 Cemel olayı öncesinde Hz. Ali, Basra halkını kendisi ile beraber olmaya çağırdığı zaman el-Ahnef, kabilesine yönelerek şu şekilde hitapta bulunmuştur : « Ey Temîmoğulları ! Eğer Basralılar onlara yardım

²⁶⁶ el-Câhız, *a.g.e.*, I, 77.

²⁶⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, V, 67 ; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 552 ; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VIII, 100 ; İbn Haldûn, *a.g.e.*, II, 966.

ederlerse onlar sizin kardeşlerinizdir. Yok eğer benim aleyhime yardım ederlerse onlar size hücum etmeyecekler ve siz de güven içinde olacaksınız. »²⁶⁸

10 el-Ahnef'in Hz. Ali'ye biatı konusuyla alakalı olarak, Cemel hadisesinin sona ermesinden sonra el-Ahnef, Sa'd oğullarıyla birlikte Hz. Ali'nin yanına gelmiştir. Hz. Ali ona : « Sonucun meydana çıkmasını mı bekledin ? » diye sorunca el-Ahnef : « Ey Mü'minlerin Emiri ! Ben davranışımın isabetli ve daha iyi olduğunu görüyorum. Herşey senin emrinle olmuştur. Ve ben yine senin vereceğin emre tabiyim. Senin şu anda tuttuğun yol hayli uzundur. Ben ise senin dününden ziyade yarına muhtacım. Ben yapacağım iyiliği biliyor ve yarın içinde bağlılık ve sevgimi saklıyorum. Sakın bana şu söylediğin sözler gibi serzenişte bulunma. Ben senin yanındayım ve senin yardımcılardan olurum. »²⁶⁹ şeklinde hitapta bulunmuştur.

11 el-Ahnef b. Kays, Sıffin savaşında tahkim olayı esnasında Ebû Musa'nın hakemliğine şu hitabıyla karşı çıkmıştır : « Ey Mü'minlerin Emiri ! İslâmın zirvede olduğu bir dönemde Allah'a ve Rasûlüne karşı savaş açanlarla birlikte taşlık bir bölgeye atıldın. Ben bu adamı denemiş ve onu, kör bıçağın ağzı gibi yere yakın bulmuştum. Ebû Musa bu topluluk için uygun olmaz. Ancak onlara yakın, avuçlarının içinde bir adam olsun. İşi bittiği zaman da onlardan yıldırlar kadar uzak olsun. Sen beni hakem yapmak istemezsen, ikinci ya da üçüncü kişi olarak tayin et. Onlar bir düğüm atarlarsa ben onların düğümünü çözerim. Benim attığım düğümü onlar çözemezler, çözseler de daha sağlamını atarım. »²⁷⁰

12 el-Ahnef, hakem olayında Amr'ın dengi olmadığını bildiği Ebû Musa'yı, elini tutarak şu şekilde uyarmıştır : « Ya Ebû Musa ! Bu işin önemini bil

²⁶⁸ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, s. 71.

²⁶⁹ et-Taberî, *a.g.e.*, V, 577 ; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 256 ; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, 273.

²⁷⁰ et-Taberî, *a.g.e.*, V, 664 ; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, 306 ; el-Becâvî, Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim Ali Muhammed, *Eyyâmu'l-Arab fi'l-İslâm*, 8.baskı, byy. 1968, s. 367.

ki, bu işten sonraki herşey buna bağlıdır. Eğer sen, Irak'ı kaybedersen Irak senin değildir. Bu durumda sen, Allah'tan kork. Böylece sen hem dünyayı hem de ahireti birleştirmiş olursun. Yarın Amr'la karşılaştığın zaman ona selam verme, çünkü o, selam ehli değildir. Elini de ona verme, çünkü elin sana emanettir. Sakın o, seni divanın önüne oturtmasın, çünkü bu hiledir. Sen onunla ancak yalnızken görüş ve içerisinde sana tuzak kuracak adamları sakladığı bir evde seninle konuşmasın. Eğer Ali'ye razı olma konusunda Amr sana dürüst davranırsa, Irak halkının Kureyş yerine Şamlılardan dilediklerini seçmesi hususunda onu serbest bırak. Çünkü onlar tercih etmeleri istenmediği zaman istediklerini seçerler. Eğer bunu kabul etmezlerse, Şam halkı Kureyş yerine Iraklılardan dilediğini seçsin. Eğer böyle yapacak olurlarsa iş aramızda olur. » (بَا أَبَا مُوسَى، إِنَّ هَٰذَا مَسِيرُ لَه مَا بَعْدَه، مِنْ عَزِّ الدُّنْيَا أَوْ ذُلِّهَا) «أَخْرَجَ الدَّهْرُ، أَدْعَ الْقَوْمَ إِلَى طَاعَةِ عَلِيٍّ، فَإِنْ أَبَوْا فَأَدْعُهُمْ أَنْ يَخْتَارَ أَهْلَ الشَّامِ مِنْ قُرَيْشٍ الْعِرَاقِ مِنْ أَحِبَّاءِ، وَيَخْتَارَ أَهْلَ الْعِرَاقِ مِنْ قُرَيْشٍ الشَّامِ مِنْ أَحِبَّاءِ، وَإِذَا لَقِيتَ ابْنَ الْعَاصِ أَنْ تُصَافِحَهُ بَنِيَّةً، وَأَنْ يَقْعِدَكَ عَلَى صَدْرِ الْمَجْلِسِ فَإِنَّهَا خَدِيعَةٌ، وَأَنْ يَضْمَكَ وَإِيَّاهُ بَيْتَ، فَيُمْكِنُ لَكَ فِيهِ الرِّجَالُ، وَدَعَهُ فَلْيَتَكَلَّمْ، لَتَكُونَ عَلَيْهِ بِأَخْيَارٍ، فَالْبَادِي (مُسْتَغْلَقٍ، وَالْمَجِيبُ نَاطِقٍ).²⁷¹

- 13 Ziyâd b. Ebih, Basra valiliğine atandıktan sonra Basra'ya gitmişti, burada minbere çıkan Ziyâd halka çok sert bir konuşma yapmıştı. Konuşmasını bitirdikten sonra el-Ahnef, kalkıp şu şekilde hitapta bulunmuştur : « Ya Emir ! Sen gerçekten güzel şeyler söyledin. Beladan sonra iyilikten söz etmek, ihsandan sonra da hamdetmek ne kadar güzeldir. Bizler belalara düçar olmadıkça, içinde bulunduğumuz nimetleri bir türlü anlayamayız. » (أَصْلَحَ اللَّهُ الْأَمِيرَ، إِنَّ الْجَوَادَ بِشَدِّهِ وَإِنَّ السَّيْفَ بِحَدِّهِ، وَإِنْ جَدَّكَ قَدْ) «أَيِّنْ أَمَّا مَا تَرَى وَإِنَّ الثَّنَاءَ بَعْدَ الْبَلَاءِ وَلَسْنَا نُنْثِي عَلَيْكَ حَتَّى نَبْتَلِيكَ²⁷² Aynı zamanda el-Ahnef'le Ziyâd arasındaki dostluk bu şekilde başlamıştır.

²⁷¹ İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 134.

²⁷² et-Taberî, *a.g.e.*, VI, 137 ; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, III, 450.

14 Bir gün Muâviye ve el-Ahnef yanlarında Şam halkı olduğu halde otururlarken, Muâviye'nin elçilerinden biri gelerek konuşmasının sonunda Hz. Ali'ye ağır hakaretlerde bulunmuştur. Orada bulunanlardan hiçbirinin tepki göstermemesi üzerine el-Ahnef, şu şekilde hitapta bulunmuştur : « Ey Mü'minlerin Emiri ! Biraz önce, senin elçin olan hatip, senin elçilerinin hakaret dolu konuşmalarından hoşlanmadığını bilseydi böyle yapmazdı. Allah'tan kork ve Hz. Ali'yle uğraşma. Çünkü o, rabbine kavuşmuş ve amelleriyle başbaşa kalmıştır. » (**فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ, إِنْ هَذَا الْقَائِلُ لَوْ عَلِمَ أَنَّ رِضَاكَ فِي لَعْنِ الْمُرْسَلِينَ لَلْعَنَهُم, فَاتَّقِ اللَّهَ وَدَعْ (عَلِيًّا فَقَدْ لَقِيَ اللَّهَ, وَ أَفْرَدُ فِي حُفْرَتِهِ, وَخَلَا بِعَمَلِهِ.** Bunun üzerine Muâviye « Ahnef ! Sen gözüne kaçacak bir zerrecikten bile gözünü kapatıp görmediğin şey hakkında konuşuyorsun. Sana yazıklar olsun ki, sen yüksek bir mevkiye çıkartılmışsın, orada da bilerek ya da bilmeyerek Ümeyyeoğullarına lanetler yağıdırıyorsun. » demiştir. Buna karşılık El-Ahnef de: « Ey Mü'minlerin Emiri ! Eğer sen beni bağışlarsan bu senin içindir. Aksi halde beni kendi hakkında iyi şeyler söylemeye zorlarsan, bunları söylemeye benim dilim varmaz » (**فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ, إِنْ تُعْفِنِي)** şeklinde karşılık vermiştir. Muâviye de ona « Kalk ve yerine yaklaş » dedikten sonra « Peki ben sana insafli olmazsam ne diyeceksin. » demiş el-Ahnef de : « O zaman minbere çıkarım, Allah'a hamd, onun Peygamberine salat ve selam ettikten sonra şöyle derim « Ey İnsanlar ! Halife Muâviye, bana Ali'ye lanet etmemi emretti. Halbuki Ali ve Muâviye birbirleriyle savaştılar ve sonunda ihtilafa düştüler. Ben iddia ediyorum ki, o ikisi birbirlerine ve tarafatarlarına karşı haksızlık ettiler. Ben dua ettiğim zaman siz de 'Amin' deyin ki Allah da size rahmet etsin. » (**أَيُّهَا النَّاسُ, إِنْ مَعَاوِيَةَ**) « **أَمْرَنِي أَنْ أَلْعَنَ عَلِيًّا, إِلَّا وَإِنْ عَلِيًّا وَ مَعَاوِيَةَ إِخْتَلَفَا وَاقْتَتَلَا, وَادْعَى كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا (مَبْغِيٍّ عَلَيْهِ وَعَلَى فَنْتَهُ, فَإِذَا دَعَوْتُ فَأَمِنُوا رَحِمَكُمُ اللَّهُ.** » şeklinde cevap vermiştir.

²⁷³ İbn Hallikân, *a.g.e.*, II, 505 ; el-Becâvî, *Kasasu'l-Arab*, 4. baskı, Kahire, 1962, II, 355-356.

15 Muâviye'ye biat edildiği zaman el-Ahnef b. Kays ve Ebu'l-Esved ed-Düeli(68/688) onun yanına gelmişlerdi. Muâviye'nin huzuruna girdiklerinde o, el-Ahnef'i kastederek « Sen Mü'minlerin emirinin katili ve Sıffin'de bize karşı savaşıyorsun » demişti. el-Ahnef de karşılık olarak : « Ey Mü'minlerin Emiri ! Bazı işler vardır ki, onlardan kaçınılmaz. Süphesiz kendisiyle size kızdığımız kalpler bizim göğsümüzdedir ve yine size karşı savaştığımız kılıçlar da kınlardadır. Eğer sen, bize doğru bir karış yaklaşırsan, biz sana bir kulaç yaklaşıyoruz. »²⁷⁴ şeklinde hitapta bulunmuştur.

B. GÜZEL SÖZLERİ

- 1 el-Ahnef'in yanında birisinin gıybeti yapıldığı zaman o : « Size ve ona ne oluyor ? O kendi rızkını yer, dostu ona kafidir, yer de onun ağırlığını taşıyor » demiştir.²⁷⁵
- 2 Cahil kimsenin özelliği kendisine sorulan el-Ahnef, şöyle cevap vermiştir : « Cahilin beş özelliği vardır; yersiz kızar, faydasız konuşur, yersiz verir, herkese güvenir, dost ve düşmanını ayırt edemez. »²⁷⁶
- 3 el-Ahnef : « Üç kimseden ihtiyaç istemeyiniz. Birincisi yalancıdır ki, süphesiz o, ihtiyaç uzak olsa bile onu yaklaştırır veya o yakın olsa bile onu uzaklaştırır. Ahmak kimseden de ihtiyaç istemeyiniz, o sana faydalı olmak ister ama zarar verir. İhtiyaç sahibi olan bir adamdan da istemeyiniz. Çünkü o, kendi ihtiyacı için senin ihtiyacını koruyucu kılar » demiştir.²⁷⁷

²⁷⁴ İbnü'l-İmâd, *a.g.e.*, I, 303 ; İbnü'l-Adîm, *a.g.e.*, III, 1315.

²⁷⁵ Câhız, *el-Beyân*, II, 88.

²⁷⁶ Câhız, *a.g.e.*, II, 200.

²⁷⁷ Câhız, *a.g.e.*, II, 199.

- 4 el-Ahnef : « Yalancıya güvenilmez, cimri için hüküm sürme yoktur, kötü ahlak sahibi için de takva yoktur. » (لا مروءة لكدوب, ولا سودد لبخيل, ولا) (ورع لسيئ الخلق.)²⁷⁸ demiştir.
- 5 el-Ahnef : « Kimde şu dört şey hasıl olursa o kâmil insandır. Kimde o dört şeyden birisine yapışırsa kavminin salihî olur ; onu doğru yola götüren bir din, onu frenleyen bir akıl, onu koruyan bir asâlet veya onu koruyan bir hayâ » (من كان له دينٌ يحجزه, وحسب يصونه, وعقلٌ يرشده,) (وحياءٌ يمنعه.)²⁷⁹ demiştir.
- 6 Bir defasında el-Ahnef'e : « Sana kederden ulaşan nedir ? » diye sorulunca o : « Bana yetene ben aldırış etmem ve sorumlu olduğum şeyi de kaybetmem » demiştir.²⁸⁰
- 7 el-Ahnef, « Ben Ömer b. Hattab'dan şöyle duyardım : «Ahnef ! kim sakalaşırsa onunla hafife alınır, kim bir şeyi çok yaparsa onunla tanınır, kim çok konuşursa hataları çok olur, kimin de düşüklüğü çok olursa hayâsı azalır, kimin hayâsı az olursa verâsı azalır, kimin de verâsı az olursa kalbi katı olur » demiştir.²⁸¹
- 8 Muâviye el-Ahnef'e : « Sen kavminin eşrafından ve en şereflilerinden olmadığın halde onlara nasıl lider oldun ? » diye sorunca o da : « Mecbur olmadıkça görev yüklenmedim, velayetim altında olan şeyi asla kaybetmedim ve şayet kavmim su içmemi ayıplasa, su dahi içmezdim. » demiştir.²⁸²
- 9 el-Ahnef, « Edebin başı mantık (konuşma)dır. Hareket olmayan bir sözde hayır yoktur. Bol bol verilmeyen malda, vefası olmayan arkadaşa,

²⁷⁸ Câhız, *a.g.e.*, aynı yer.

²⁷⁹ Câhız, *a.g.e.*, II, 197.

²⁸⁰ Câhız, *a.g.e.*, II, 193.

²⁸¹ İbn Asâkir, *Tehzîb*, VII, 19.

²⁸² İbn Asâkir, *a.g.e.*, aynı yer.

takvasız olan fıkıh bilgisinde, niyetsiz olan sadakada, sağlık ve emniyet olmayan hayatta hayır yoktur. » (رأس الادب آلة المنطق, لاخيرَ في قولِ بلا) فعل, ولا في منظرِ بلا مخبر, ولا في مالِ بلا جود, ولا في صديقِ بلا وفاء, ولا في فقهِ بلا ورع, ولا في صدقةٍ إلا بنية, ولا في حياةٍ إلا بصحةٍ وأمن.²⁸³

10 el-Ahnef, « Sizden aşağı olanlarınıza yardım ediniz. Süphesiz onlar sizi ateşten ve ayıplamaktan korur » demiştir.²⁸⁴

11 el-Ahnef, « İntikam almaya gücün yettiği zaman zulmetmek, hilmin faziletinden değildir. Fakat o, zulmedebileceğin zaman yumuşak olman, gücün yettiği halde affetmendir. » demiştir.²⁸⁵

12 Yine o, « Kişinin hilmi ancak kızdığı zaman belli olur. Çünkü öfke ile hilm bir arada bulunmaz. » demiştir.²⁸⁶

13 el-Ahnef, « Ben asla hiç kimseye ihtiyacımı söylemedim » dediği zaman ona : « niçin ? » diye sorulmuş o da : « Çünkü ben sonradan olandan (yaratılmıştan) istemem. » demiştir.²⁸⁷

14 el-Ahnef, « Dünya hayatından bıkmış, bezmiş kimsenin dostluğu yoktur. Yalancının utanması, hasedcinin rahatlığı, cimrinin şahsiyeti, kötü ahlâklının da efendiliği yoktur. » demiştir.²⁸⁸

15 el-Ahnef, « Bende üç özellik vardır ki ancak, ben onlara kendisinden ders alınması için itibar ederim. İki kişi arasına onlar beni kendilerine çağırmadıkça asla girmem. Hiç bir idarecinin kapısına onlar beni

²⁸³ İbn Abdi Rabbih, *a.g.e.*, II, 421; Zehebî, *a.g.e.*, s. 93.

²⁸⁴ İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 506.

²⁸⁵ İbn Asâkir, *a.g.e.*, VII, 20.

²⁸⁶ İbn Asâkir, *a.g.e.*, aynı yer.

²⁸⁷ İbn Asâkir, *a.g.e.*, aynı yer.

²⁸⁸ İbnul-Adîm, *a.g.e.*, II, 1313.

çağırmadıkça gelmedim ve insanların kendisiyle cesaret buldukları bir kötülüğü de asla yapmadım. » demiştir.²⁸⁹

16 Kendisine idarecinin vasıfları sorulan el-Ahnef, şöyle cevap vermiştir : « Bir valinin yönetiminin temel özelliği üçtür. İnsanlara iyi muamele etmek, onların isteklerine kulak vermek ve onların işlerine bakmaktır. » el-Ahnef'in valinin özelliklerini saydığı bir başka sözünde ise « ilmi ve alimleri sevmesi, zayıflara merhametli olması, toplumun menfaati için çalışması » şeklinde ifade etmiştir.²⁹⁰

17 el-Ahnef, « Üç şey, şu üç kişiden beklenemez : Alçaktan şerefli olması, facirden iyi olması, ahmaktan da halîm olması » (شَرِيفٌ مِّنْ دُنْيِي، وَبِرٌّ مِّنْ شَرِيفٍ مِّنْ دُنْيِي، وَبِرٌّ مِّنْ) (فاجر، و حليمٌ مِّنْ أَحْمَقٍ) demiştir.²⁹¹

18 el-Ahnef, « Yalancının hiç vefakarlığı yoktur. Hased eden kimsenin de hiç huzur ve rahatı yoktur. » demiştir.²⁹²

19 el-Ahnef'e şahsiyetli olmaktan sorulduğunda o : « Sırrı gizlemek ve şerden uzak durmaktır » (كَتْمَانُ السِّرِّ، وَالْبَعْدُ عَنِ الشَّرِّ.) diye cevap vermiştir.²⁹³

20 el-Ahnef, « Kâmil kişi, yanlışları sayılabilendir. Böylelerin yanlışları az olduğundan ötürü sayılabilir. » demiştir.²⁹⁴

21 el-Ahnef, « Kim bir söze sabretmezse, ona sözler işittirilir » (مَنْ لَمْ يَصْبِرْ) (على كلمةٍ سمعَ كلماتٍ) demiştir.²⁹⁵

²⁸⁹ İbn Hallikân, *a.g.e.*, II, 505; Zehebî, *a.g.e.*, s. 92; İbn Abdi Rabbih, *a.g.e.*, II, 266.

²⁹⁰ İbn Asâkir, *a.g.e.*, VII, 24, 25.

²⁹¹ Zehebî, *Siyer*, IV, 93.

²⁹² Mustafa Emin-Ali el-Cârim, *a.g.e.*, s. 233.

²⁹³ Zehebî, aynı yer.

²⁹⁴ Zehebî, aynı yer.

²⁹⁵ Câhız, *el-Beyân*, II, 76; İbn Abdi Rabbih, *a.g.e.*, II, 138.

22 el-Ahnef, « Üç şey vardır ki ben onlarda asla yavaş hareket etmem » demiş ve ona « Onlar nedir ya Ebâ Bahr ? » diye sorulunca da o : « Salih ameli yerine getirme, ölüyü defnetme ve kızın dengi bulunduğu anda onu hemen nikahlamaktır » (**تبادر بالعمل الصالح, وتعجل إخراج ميتك, وتكح**) (**الكفاء أيمك**).²⁹⁶

23 el-Ahnef'e : « Ya Ebâ Bahr ! Şüphesiz sende kuvvetli bir tedbirlik vardır » denilince el-Ahnef : « Ben üç şeye karşı aceleciliği öğrendim : İlki namaza ki, onu vakti gelince hemen kılarım; ikincisi cenaze ki, vakti gelince hemen yerine götürür ve defnederim; üçüncüsü kız çocuğum ki, evlenme çağına gelince onu hemen evlendiririm. »²⁹⁷ demiştir.

24 el-Ahnef'in şöyle dua ettiği rivayet edilir: « Allah'ım ! Eğer beni azablandıracak olursan, ben azaba müstehakım ; eğer beni bağışlayacak olursan sen bağışlamaya ehilsin. » (**اللهم إن تغفر لي فإنت أهل ذاك, وإن** **تُعذبنني فإنا أهل ذاك**).²⁹⁸ Bir başka duasının ise, « Allah'ım! Dünya musibetlerini üzerime estir ve beni onların zayıf düşürmesinden koru »²⁹⁹ şeklinde olduğu rivayet edilmiştir.

25 el-Ahnef b. Kays'a « Neden kimseye karışmıyorsun ? » diye sorulunca o : « Herhangi birine dokunmakta bir ecir, onu terketmekte de bir günah yoktur. Benim iki prensibim vardır: Yanımdan kalkan kimsenin gıybetini yapmam ve bana karışmayanların işlerine asla burnumu sokmam. »³⁰⁰ diye cevap vermiştir.

²⁹⁶ Câhız, *a.g.e.*, II, 199.

²⁹⁷ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VII, 94.

²⁹⁸ İbn Kesir, *el-Bidâye*, VIII, 361; Zehebî, *a.g.e.*, s. 92.

²⁹⁹ İbn Asâkir, *a.g.e.*, VII, 19.

³⁰⁰ Aynı yer.

- 26 Temîmoğullarına mensub bir ihtiyar, el-Ahnef'in şu sözünü kendisinden rivayet etmiştir : « Ben hesabından korktuğum için, çok konuşmaktan kendimi alıkoyuyorum. »³⁰¹
- 27 Bir defasında el-Ahnef'e kızan, ama ona birşey yapmayan Muâviye'ye kızkardeşi « Bu kim ? » diye sorduğunda o : « Bu, Temîmden bin atlının niçin kızdıklarını bilmeden, kendisine kızdıkları kimsedir » diye cevap vermiştir.³⁰²
- 28 « Hiçbir kimseyi benim yanımdan kalktıktan sonra kötülükle anmadım » diyen el-Ahnef'in yanında birisinden konuşulduğu zaman o : « Onu bırakın, o rızkını yiyor ve onun eceli de ona geliyor » derdi.³⁰³
- 29 el-Ahnef b. Kays, yanında bulunanlara : « En kötü şeyi(hastalığı) size haber vereyim mi ? » diye sordu. Yanındakiler de : « Evet haber ver! » dediklerinde el-Ahnef : « Alçak huy ve çirkin söz söyleyen dildir. » dedi.³⁰⁴
- 30 el-Ahnef'in yanında sükut eden ve dinleyen kimseden bahsedilince, bir kimse « Susmak daha faziletli ve övgüye daha layıktır » dedi. Bunun üzerine el-Ahnef de : « Susan kimsenin kimseye faydası da zararı da yoktur ; konuşan kimse ise hem kendisi ondan istifade eder, hem de başkası, o halde konuşan daha üstündür. » (صاحب الصمت لا يتعداه نفعه ,) (وصاحب المنطق ينتفع به غيره , والمنطق الصواب أفضل .)³⁰⁵
- 31 Ğaylan b. Hareşe el-Ahnef'e Arap'ın içinde bulunduğu durumun devam etmesi nedendir ? diye sorunca O da : « Kılıçları kuşandıkları, sarıkları sardıkları, atlara bindikleri zaman alçakların gayreti onları tutmaz » dedi.

³⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, II, 335.

³⁰² İbnu'l-İmâd, *a.g.e.*, III, 1311; ez-Zirikli, *a.g.e.*, I, 263.

³⁰³ İbnu'l-Adîm, *a.g.e.*, III, 1308.

³⁰⁴ el-Maverdî, Ali b. Muhammed el-Basrî, *Edebu'd-Dünya ve'd-Dîn*, Mısır, 1973, s

³⁰⁵ el-Câhız, *er-Resâil*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Kahire, 1964, I, 380.

Gaylan, el-Ahnef'e : « Alçakların gayreti nedir ? » deyince O : « Birbirlerine karşı zarar bile olsa haklarından vazgeçmeyi öğrenmeleridir. » demiştir. el-Ahnef'in aynı soruya cevabı farklı bir rivayette : « Hilmi fazlalık olarak görmek ve hak sahibine hakkını teslim etmemektir. » şeklindedir.³⁰⁶

32 Kendisine : « Seni, kavmin yaratılış olarak küçük gördüğü halde, sen onlara nasıl efendi oldun ? » diye soranlara : « Kavmim su içmemi ayıplasa su içmezdim » diyerek cevap vermiştir.³⁰⁷

33 el-Ahnef'e hilm'den sorulduğu zaman o : « Hilm, sabretmekle beraber boyun eğmektir. »³⁰⁸ derdi.

34 Yine insanlar onun hilmine şaşırdıkları zaman o şöyle söylerdi : « Muhakkak ki ben, sizin onda bulamadığınızı buluyorum. Fakat ben aynı zamanda sabırlıyım. »³⁰⁹

35 İnsanlar onun hilmini takdir ettikleri zaman şu cevabı verirdi : « Vallahi ben de sizin kadar öfke duyuyorum, ama ben çok sabırlıyım. Hilmin bana insanlardan daha çok yardım ettiğini gördüm. »³¹⁰

36 Ahmağın özelliğiyle ilgili olarak el-Ahnef, « Ahmak, herşeyi ezberinde tutar ; ama kendini unuttur. » (من كل شيء يحفظ الأحق إلا من نفسه)³¹¹ demiştir.

37 el-Ahnef : « Ben hilmi Kays b. Asım'dan öğrendim, çünkü o, bir gün mütedeyyin bir halde iken oğlunu öldüren kardeşinin oğlunu, elleri bağlı olduğu halde ona getirdiler. Denildi ki : « İşte senin oğlunu öldüren

³⁰⁶ el-Câhız, *a.g.e.*, I, 361.

³⁰⁷ İbn Kesîr, *a.g.e.*, VIII, 361 ; Zehebî, *a.g.e.*, s. 91.

³⁰⁸ İbn Kesîr, *a.g.e.*, VIII, 360.

³⁰⁹ İbn Hallikân, *a.g.e.*, II, 501.

³¹⁰ İbn Kesîr, *a.g.e.*, VIII, 360 ; İbn Abdi Rabbih, *a.g.e.*, II, 283.

³¹¹ el-Maverdî, Ali b. Muhammed el-Basrî, *Edebu'd-Dünya ve'd-Dîn*, Beyrut, 1993, s. 31.

kardeşinin oğlu budur. » O, hiç istifini bozmayarak : « Genci korkuttunuz » dedi.³¹² Sonra gence dönüp : « Yavrucuğum ! Ne kötü bir iş yaptın, sayınızı eksilttin, destekleyicilerini zayıf düşürdün. Düşmanın diline düştün ve kavminin adını çıkarttın » diyerek yanındakilere onu serbest bırakmalarını söyledi.³¹³

38 Adamın birisi el-Ahnef'e gelerek : « Bana hilmi öğret ya Ebâ Bahr ! » dedi, o da : « Kardeşimin oğlu o, alçalmaktır. Sen ona sabredebilecek misin ? » (*هو الذلُّ يا بَنَ أَخِي، أَفْتَصْبِرُ عَلَيْهِ؟*) dedi.³¹⁴ el-Ahnef'e : « Sen kavmine, onların aile olarak en şerefli, yüz olarak en güzeli, ahlak olarak en iyisi olmadığın halde nasıl efendi oldun ? » diye sorulunca o da : « Kardeşimin oğlu sende olanın tam zıddıyla » diye vermiştir. « O nedir ? » denilince, : « Sende olan boş şeyleri senin yaptığın gibi yapmayıp terketmenle » demiştir.³¹⁵

39 İlim tahsiliyle ilgili olarak el-Ahnef b. Kays, bir adamın « Küçük yaşta ilim tahsiline başlamak, taşta kazınan nakış gibidir. » dediğini duyunca « *أَكْبَرُ أَكْثَرُ* » (*بُيُؤْغُنْ أَكْلِي فَزَلَادِرْ ; فَكَاتْ كَالْبِي دَاهَا فَزَلَا مِشْغُولْدُرْ.*) dedi.³¹⁶ el-Ahnef, bir gerçeği en güzel şekilde ifade etmiş, sebebine de vurgu yapmıştır. Zira büyüklerin manisi daha çoktur.³¹⁶

40 Nefsin edebi konusunda el-Ahnef, « Nefsine zulmeden, başkasına daha zalimdir. Dinini yıkan, şerefini daha ziyade yıkar. » (*مَنْ ظَلَمَ نَفْسَهُ كَانَ*) dedi.³¹⁷ (*لِغَيْرِهِ أَظْلَمَ، وَمَنْ هَدَمَ دِينَهُ كَانَ لِمَجْدِهِ أَهْدَمَ.*)

³¹² ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, Beyrut, 1977, I, 70.

³¹³ İbn Hallikân, *a.g.e.*, II, 502.

³¹⁴ İbn Abdi Rabbih, *a.g.e.*, II, 277.

³¹⁵ İbn Abdi Rabbih, *a.g.e.*, II, 286.

³¹⁶ el-Maverdî, *a.g.e.*, s. 75.

³¹⁷ el-Maverdî, *a.g.e.*, s. 371.

- 41 Kibir ve gururdan sakınma hususunda El-Ahnef, « İdrar yerinden iki defa geçen kimsenin kibirlenmesine şaşarım. » (عجبت لمن يجري في مجرى البول) demiştir.³¹⁸
- 42 Güzel ahlakla ilgili olarak el-Ahnef, yanındakilere : « En kötü hastalığı size haber vereyim mi ? » (ألا أخبركم بأدوا الداء؟) diye sordu. Yanındakiler de : « Evet haber ver, deyince el-Ahnef : « Alçak huy ve çirkin söz söyleyen dildir. » (الخلق الدني واللسان البذي) demiştir.³¹⁹
- 43 Bir adam, el-Ahnef'e çok söverdi. Fakat el-Ahnef, ona hiç cevap vermeyince adam : «Vallahi, bu adam beni hakir gördüğü için bana cevap verme tenezzülünde bulunmuyor » demiştir.³²⁰
- 44 Yumuşak huylulukla ilgili olarak el-Ahnef, şöyle demiştir : « Birisi bana düşmanlık etti mi, muhakkak ben onu üç sifattan biriyle karşılarım ; benden yüksek olursa, ona saygı duyar karşılık vermem. Benden aşağı ise, kadrimi ondan yüksek görüp kötü muameleye tenezzül etmem. Benim emsalim ise, af ve ihsan ile muamele ederim. » (ما نازعني أحد قط إلا أخذتُ أمرِي بإحدى ثلاثٍ: إن كان فوقِي شرفتُ قدره, وإن كان دوني أكرمتُ نفسي عنه, وإن كان مثلي تفضلتُ عليه).³²¹
- 45 Konuşma adabıyla ilgili olarak el-Ahnef b. Kays şöyle demiştir : « Bir gece uyumadım ve sultanımı razı edip, Rabbimi gazablandırmayacak bir kelime düşündüm ; fakat bulamadım. » (سهرتُ ليلتي أفكرُ في كلمةٍ أرضي بها) (سلطاني ولا أسخط بها ربي فما وجدتها)³²²

³¹⁸ el-Maverdî, *a.g.e.*, s. 376; Zehebî, *a.g.e.*, s. 92.

³¹⁹ el-Maverdî, *a.g.e.*, s. 383.

³²⁰ el-Maverdî, *a.g.e.*, s. 401.

³²¹ el-Maverdî, *a.g.e.*, s. 402; Zehebî, *a.g.e.*, s. 92 ; İbn Abdi Rabbih, *a.g.e.*, II, 283.

³²² el-Maverdî, *a.g.e.*, s. 446.

- 46 el-Ahnef b. Kays'a **mürüvvet**'in ne olduğu sorulunca : (**العِفَّةُ وَالْحِرْفَةُ**)
« İffet ve zanaattir. » diye cevap vermiştir.³²³
- 47 Yine el-Ahnef, mürüvvetle ilgili olarak : (**صِدْقُ اللِّسَانِ وَمُؤَاسَاةُ الإِخْوَانِ وَ**)
(**ذِكْرُ اللَّهِ تَعَالَى فِي كُلِّ مَكَانٍ**) « Sözde dürüstlük, dostlara yardım ve her yerde Allah-ü Teala'yı zikretmektir. » demiştir.³²⁴
- 48 el-Ahnef'e « Artık ihtiyarladın, oruç da seni zayıf düşürüyor » denilince
O : « Ben onu uzun bir yolculuk için hazırlıyorum. » demiştir.³²⁵
- 49 Hişam'dan o da Hasan'dan rivayetle el-Ahnef, elinde bir dirhem olan bir adam gördü ve şöyle dedi : « Bu kimindir ? » Adam : « Benimdir » dedi. Bunun üzerine el-Ahnef : « Hayır, sen onu elinden çıkarmadıkça (bir hayra vermedikçe) o, senin değildir. » dedi ve bunu şu şekilde betimledi.
أَنْتَ لِلْمَالِ إِذَا أَمْسَكَتَهُ وَإِذَا أَنْفَقْتَهُ فَالْمَالُ لَكَ
« Malını elinde tuttuğun müddetçe sen malınsın; onu infak ettiğin zaman ise o, senindir. »³²⁶
- 50 el-Ahnef : « Yöneticiye öfke yakışmaz, zira otoritede bulunan öfke, kılıcı ve pişmanlığı aşılır. » (**لَا يَنْبَغِي لِلْأَمِيرِ الْغَضَبُ، لِأَنَّ الْغَضَبَ فِي الْقُدْرَةِ لِقَاحٌ**)
(**السَّيْفِ وَالنَّدَامَةِ**) demiştir.³²⁷
- 51 el-Ahnef şöyle demiştir : « Meclisimizde kadın ve yemek muhabbetinden kaçının. Çünkü ben, diline cinsel organını ve midesini dolayan adamdan nefret ederim. »³²⁸

³²³ el-Maverdî, *a.g.e.*, s. 520.

³²⁴ el-Maverdî, *a.g.e.*, s. 533; İbn Abdi Rabbih, *a.g.e.*, II, 150.

³²⁵ Zehebî, *a.g.e.*, s. 91.

³²⁶ Zehebî, *a.g.e.*, s. 94.

³²⁷ Aynı yer.

³²⁸ Aynı yer ; İbn Abdi Rabbih, *a.g.e.*, VIII, 17.

52 (البلاء) ve (النِّعْمَة) kelimeleri arasındaki fark konusunda el-Ahnef, şöyle demiştir : « İmtihanın ardında senâ ; nimetin ardında şükür vardır. »³²⁹

53 el-Ahnef, hased ve düşmanlık konusunda şöyle söylemiştir: “ Sen asla bol otu ve suyu bulunan otlığa rastlamayacaksın ki, ancak yenilmiş olanların kalıntısını bulursun. (وَلَنْ تُصَادَفَ مَرَعًى مِمْرَعًا أَبَدًا إِلَّا وَجَدْتَ بِهِ)³³⁰ (آثار مأكول).

54 el-Ahnef : « Sırdaşı kötü olan kimse, su alıp da boğazında kalan, onu yutamayan kimse gibidir. » (مَنْ فَسَدَتْ بَطَانَتُهُ كَانَ كَمَنْ غَصَّ فِي الْمَاءِ فَلَا)³³¹ (مساغ له).

55 Ahmed b. Hanbel’(241/855)in Hasan el-Basrî’(110/728)den rivayetine göre el-Ahnef : « Bir gün Ömer b. Hattab’ın yanında oturuyordum, bana : « Bu ümmetin helakı, bilgili münafıkların elleriyle olacaktır. Senin hayırlı biri olduğunu gördüm. Kendi halkına dön, çünkü onların senin görüşlerine ihtiyacı vardır.»³³² demiştir.

56 Mevlâsı, el-Ahnef’in Kur’an’a davet etmenin dışında çok az konuştuğunu haber vermiştir. El-Ahnef : « Kendimi Kur’an’la ölçtüm ve bende şu ayete daha çok benzeyenden başka bir şey bulamadım.»³³³ demiştir. : **« Diğerleri ise günahlarını itiraf ettiler, onlar iyi bir ameli diğer kötü bir amelle karıştırdılar. Umulur ki Allah, onların tevbesini kabul eder. Çünkü Allah çok bağışlayan, pek esirgeyendir.»**³³⁴

57 Yaşantısını zühd ve takva ile kuşatan el-Ahnef, ne dünyalık için çalışmış ne de ona meyletmiştir. Hatta adamın birisi ona : « Senin dört duvarı olan

³²⁹ Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbu’l-Fürûk*, byy., tsz, s. 265.

³³⁰ el-Câhız, *er-Resâil*, I, 344.

³³¹ İbn Abdi Rabbih, *a.g.e.*, I, 32.

³³² Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, II, 336.

³³³ İbnu’l-Adîm, *a.g.e.*, III, 1314.

³³⁴ **Tevbe**, 9/102.

bir ev edinmene engel olan nedir ? » dediği zaman o : « Çünkü ben Rabbimin ‘Biz zalimlere öyle bir cehennem hazırladık ki, onun duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır’³³⁵ buyurduğunu işittim.»³³⁶ demiştir.

58 el-Ahnef b. Kays, zenginlikle ilgili olarak şu beyitleri söylemiştir :

قَلَوُ مَدَّ سَرَوِي بِمَالٍ كَثِيرٍ لَّجُدْتُ وَكُنْتُ لَهُ بِأَذَلٍّ
فَإِنَّ الْمُرُوءَةَ لَا تُسْتَطَاعُ إِذَا لَمْ يَكُنْ مَالُهَا فَاضِلًا

«Benim şerefim, zengin olmakla yükselseydi, cömertlik yaparak onu dağıtırdım. Zira fazla mal olmayınca mürüvvet yapılamıyor.»³³⁷

C. HUTBELERİ ve GÜZEL SÖZLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Bu başlık altında, naklettiğimiz sözler ve hitabeler üzerine bir değerlendirme yapmak istiyoruz. Bu husustaki tespitlerimizi maddeler halinde sıralamamız uygun olacaktır.

a. Muhteva ve Üslup Açısından

1. el-Ahnef b. Kays, halifelerin yanında sözünü uzatmadan, gayet kısa ve özlü bir şekilde ifade etmiştir. Bu durumdan, onun dili kullanmada da usta biri olduğunu anlamaktayız.

2. Gerek kendisinin gerekse kabilesinin ihtiyacı olan her türlü konuyu hutbe ve veciz sözlerinde dile getirmiş, insanların durumlarına ve konumlarına göre tavır takınmış ve ona göre konuşmuştur.³³⁸

3. Devlet adamlarına görüşlerini ifade edeceğinde, düşüncesini tasvir eder mahiyette ince girişler, veciz ve etkileyici ifadeler serdetmiştir. Örneğin Muaviye’nin, oğlu Yezid’e biat almak için huzura aldığı heyette, el-Ahnef’in söylediği şu sözler bu durumu güzel bir şekilde ortaya

³³⁵ Kehf, 18/29.

³³⁶ İbnu’l-Adîm, *a.g.e.*, III, 1306,1307.

³³⁷ el-Maverdî, *a.g.e.*, s. 350, 521.

³³⁸ Şevki Dayf, *a.g.e.*, s. 434.

koymaktadır: Muâviye'nin oğlu Yezid'e biat almak için konuşma sırası kendine geldiğinde el-Ahnef, : « Ey Mü'minlerin Emiri ! Sen Yezid'in gecesini, gündüzünü, gizlisini açığını, girişini çıkışını biliyorsun. Eğer Allah ve bu ümmet için onun iyiliğini biliyorsan, onun hakkında insanlarla müşavere yapma, eğer bundan başkasını biliyorsan o zaman sen ahirete giderken onun geçimini sağlama », ³³⁹ « Doğru söylersem senden, yalan söylersem Allah'tan korkarım » ³⁴⁰ demiş ve böylece Yezid'in veliahtlığına hoş bakmadığını usta bir şekilde, güzel ifadelerle ve ince bir üslupla ifade etmiştir. el-Ahnef'in bu ve buna benzer durumlarda ortaya koyduğu tavırlarına baktığımız da, onun siyasi dehasına dair üstün özelliklere sahip olduğunu da anlamaktayız.

4. el-Ahnef'in hutbe ve veciz sözlerine baktığımızda şu konuların ele alındığını görmekteyiz : İlmin önemi, idarecide bulunması gereken vasıflar, nefis terbiyesi, güzel ahlak, haya, yumuşak huy ve öfke, gıybet, yalancılık ve doğruluk, hased, söz ve sükutun fazileti, sabır, cimrilik ve mürüvvet gibi. Bu konulara dair güzel sözlerine ve yaşantısına baktığımızda el-Ahnef, her ne kadar « Ben halim değilim ; fakat halim olmaya çalışıyorum. » dese de onun, gerçekten hilmin üst derecelerine ulaştığını görmekte, zühdüne ve kulluk bilincine dair önemli ipuçları bulmaktayız.

5. el-Ahnef, tüm hilmine ve tevazusuna rağmen savaş meydanlarında üzerine düşen görevi en güzel şekilde yerine getirmiştir. el-Ahnef, memleketin çeşitli bölgelerinde çok çetin savaşlarda bulunmuştu. Bu savaşlardan birinde adamın birisi ona : « Ya Ebâ Bahr ! Hilm nerede ? » diye sormuş o da : « Onu evde bıraktım » şeklinde cevap vermiştir. ³⁴¹ Bu durumun, el-Ahnef'in nerede, ne zaman, nasıl davranacağını çok iyi bilen birisi olduğunu kanıtlamaya yeterli olacağı kanaatindeyiz.

³³⁹ Şevki Dayf, *a.g.e.*, s. 433.

³⁴⁰ İbnu'l-İmâd, *a.g.e.*, I, 303.

³⁴¹ İbn Kuteybe, *a.g.e.*, I, 284.

6. el-Ahnef, konuşmalarında seci' yapsın, yapmasın asla acele davranmamış, sözü uzatmadan lafzı ve manaları tam ifade edecek tarzda söylemiştir. Bu durum onun, konuşmalarında aklı ön planda tuttuğunu ve rastgele bir tavır sergilemediğini gösterir.³⁴²

7. el-Ahnef'in hutbelerine baktığımızda, liderliğine dair onun ilkeleri, kabilesi olan Temîmlilerin çıkarlarının hizmetçisi, koruyucusu ve de düzenli olarak oluşturulan otoriteyi desteklemek için ortaya konulmuş görünmektedir. O, tartışma ve uzlaşmayla politik anlaşmazlıkların halledilmesini savunmuştur.

8. İdarecinin vasıfları, yöneticide bulunması gereken veya gerekmeyen özelliklerle alakalı güzel sözlerine baktığımızda, el-Ahnef'in bürokrat kimliğinin de öne çıktığını farketmekteyiz

b. Edebi Sanatlar Açısından

1 el-Ahnef'in yalancılık ve cimrilik konusunda söylediği şu sözde (لا مروءة لكذوب, ولا سودد لبخيل...) **vasıl**³⁴³ vardır. Bu iki cümle haber cümlesi olduğu için (و) atıf edatı ile birbirine bağlanarak **vasıl** yapılmıştır.

2 Edebi üslup açısından baktığımızda³⁴⁴ hilmle ilgili el-Ahnef'in vermiş olduğu şu cevapta (هو الذلُّ يا بَنَ أَخِي, أفتصبرُ عليه) hitapta kullanılan

³⁴² Şevki Dayf, *a.g.e.*, s. 464.

³⁴³ **Vasıl**, lügatta : « Ulaşmak, ulaştırmak ve bağlamak » manasına gelir. Bkz. : İbnu'l-Manzur, *a.g.e.*, XI, 726. ıstılahta ise, « Sözü oluşturan cümleleri, (و) harfi ile birbirine atfetmektir(bağlamak). Bkz. : Cürcani, *a.g.e.*, 326 ; Mustafa Emin -Ali el-Cârim, *el-Belâğatu'l-Vâdiha*, 230.

³⁴⁴ Bu üslup, manaların ve kelimelerin kuvvetli olması, delillerin sağlam ve verimli, zekanın kuvvetli olma özelliğidir.

üsluplardan biri olan haber cümlesinde soru cümlesine geçme durumunu³⁴⁵ görmekteyiz.

3 el-Ahnef'in güzel sözlerine belağî açıdan baktığımızda seci³⁴⁶ sanatına rastlamaktayız. El-Ahnef'in mürüvvetle ilgili olarak söylediği şu sözü (صِدْقُ اللِّسَانِ وَمُؤَاسَاةُ الْإِخْوَانِ وَذِكْرُ اللَّهِ تَعَالَى) (فَي كُلِّ مَكَانٍ مِنْ كَانَ لَهُ) (دِينَ يَحْجُزُهُ, وَحَسْبُ يَصُونُهُ, وَعَقْلٌ يَرْشُدُهُ), kâmil_kimsenin özellikleri ile ilgili şu sözünü (كَتَمَانُ السِّرِّ, وَالْبَعْدُ عَنِ الشَّرِّ), bu konuya durmakla ilgili şu sözünü (كَتَمَانُ السِّرِّ, وَالْبَعْدُ عَنِ الشَّرِّ), bu konuya örnek olarak verebiliriz.

4 el-Ahnef'in yapmış olduğu şu duada (اللَّهُمَّ إِنِّ تَغْفِرْلِي فَأَنْتَ أَهْلُ ذَلِكَ, وَإِنْ) (تُعَذِّبْنِي فَأَنَا أَهْلُ ذَلِكَ.) **tıbak**³⁴⁷ sanatını görmekteyiz.

5 el-Ahnef'in edeble ilgili ifade ettiği şu veciz sözü (رَأْسُ الْإِدْبِ آلَةٌ) (الْمُنْطَقُ, لِأَخِيرٍ فِي قَوْلٍ بِلا فَعْلٍ, وَلَا فِي مَنْظَرٍ بِلا مَخْبِرٍ, وَلَا فِي مَالٍ بِلا جَوْدٍ, وَلَا فِي صَدِيقٍ بِلا وِفَاءٍ, وَلَا فِي فَقْهِ بِلا وَرَعٍ, وَلَا فِي صَدَقَةٍ إِلَّا بِنِيَّةٍ, وَلَا فِي حَيَاةٍ إِلَّا بِصِحَّةٍ وَأَمْنٍ.) **müsâvât**'a³⁴⁸ örnek gösterebiliriz.

6 el-Ahnef'in söylemiş olduğu şu veciz sözü (مَنْ لَمْ يَصْبِرْ عَلَى كَلِمَةٍ سَمِعَ) (كَلِمَاتٍ) **icâz**³⁴⁹ sanatına örnek gösterebiliriz

³⁴⁵ Mustafa Emin -Ali el-Cârim, *a.g.e.*, 16.

³⁴⁶ Seci' sanatı, belağatta bedi' tabirlerindendir. Seci', "İki fasılının son harflerinin uyumluluğu" şeklinde ifade edilmektedir. Bkz. Mustafa Emin-Ali el-Cârim, *a.g.e.*, s. 273.

³⁴⁷ **Tıbak**, mufa'ale babından (طَابِقٌ) fiilinin masdarı olup "bir şeyi diğerine uygun hale getirme; iki şeyi birbirine eşit hale getirmek veya dört ayaklı hayvanların yürürken arka ayaklarının izine basması" gibi manalara gelir. Bkz: İbnu'l-Manzur, *a.g.e.*, X, 209; Fîruzâbâdî, *a.g.e.*, 1165-1166. Bir bedi' terimi olarak; hakikat olsun, mecaz olsun iki zıt manayı bir arada zikretmeye **tıbak** denir. Buna aynı zamanda "mutabakat", "teza", "tatbik" ve "tekaful" de denilir. Bkz: el-Cürcânî, *a.g.e.*, 84; Mustafa Emin-Ali el-Cârim, *a.g.e.*, s. 281.

³⁴⁸ **Müsâvât**, sözlükte (سَوَّى) fiilinin masdarı olup eşitlik ve denklik manasına gelir. Bir meani terimi olarak; kastedilen bir mânayı, kendisine eşit miktarda kelimelerle ifade etmeye "müsâvât" denilir. Bkz: İbnu'l-Manzur, *a.g.e.*, XIV, 410.

³⁴⁹ **İcâz**, sözlükte (أَوْجَزَ) fiilinin masdarı olup, « işi çabuk yapmak, sözü kısa kesmek, özetlemek » gibi mânâlara gelir. Bkz : el-Câhiz, *el-Beyân*, I, 54 ; İbnu'l-Manzur, *a.g.e.*, V, 427. Bir me'anî terimi olarak ; maksadı, açık ve net bir şekilde etmek suretiyle, az kelimelerle çok mânaları anlatmaya **icâz** denir. Bkz : Mustafa Emin-Ali el-Cârim, *a.g.e.*, s. 242.

7 el-Ahnef, konuşmalarında *Kelile* ve *Dimne*'deki kıssalar, hikaye ve meseller gibi konulara değinmiş ve bu konuda üstad olmuştur.³⁵⁰

³⁵⁰ Ahmed Emin, *a.g.e.*, s. 189.

SONUÇ

Hitabet, kökleri Câhiliye devrinde bulunduğu halde, İslamiyet ile bir kat daha güzelleşen, belâğatla birlikte yüksek derecelere erişen ilimlerdenidir. Cahiliye devrinde şairler hatiplerden daha itibarlı oldukları halde, İslâmî dönemde, hitabete daha çok ihtiyaç duyulması üzerine, hatipler şairlerden daha itibarlı hale gelmiştir. Hitabetin bu derece revaç bulmasının sebebini, Arapların millet olarak fesahat ve belâğata düşkün olmaları, kabileler arası görüşmelerde toplumun sorunlarını gündeme taşıyarak, bunlara karşı koymada kabile halkını coşturacak ve bir gaye etrafında toplayacak bir hatibe ihtiyaç duyulması şeklinde ifade edebiliriz.

Araplar, hitabet ve belâğat, ikna ve tesir yönüyle kendilerinden önce isim yapmış Yunanlılar ve Romalılarından daha üstün bir makama ulaşmışlardır.

Asr-ı saadet ve Hulefa-i Raşidîn devri, Arap hitabetinin altın çağı olup Hz. Peygamber, hatiplerin en büyüğü, en fasih ve belîğ konuşanıdır. O'ndan sonra sırasıyla Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve diğer hatip sahabe gelir.

Kur'an-ı Kerîm, Arap edebiyatının ebedî bir şaheseri olması hasebiyle lafız, mânâ, üslup, delil getirme ve ikna etme yönlerinden hitabete önemli ölçüde tesir etmiştir. Kur'an-ı Kerîm, hitabette kullanılan lafızları da güzelleştirmek suretiyle hitabetin daha çok gelişmesine yardımcı olmuş, Müslümanları hitabet sanatına önem vermeye sevk ve teşvik etmiş ve böylece ünlü hatiplerin yetişmesini sağlamıştır.

Başta Hz. Peygamber ve halifeleri olmak üzere tüm İslâm hatipleri hutbelerini Kur'an ayetleriyle süslemişler, onunla misal getirmişler ve ondan ıktibasta bulunmuşlardır. Kur'an-ı Kerîm ve Hadis-i Şeriflerin Hulefa-i Raşidîn'in hutbelerinde çokça bulunması, âyet ve hadislerin lafız ve mânâlarının hızla yayılmasına ve muhatapların bunların tesiri altında kalmasına yardımcı olmuştur.

Cahiliye devrindeki hutbelerin gaye ve konuları, İslâmiyetin gelmesi ile birlikte farklılaşmıştır. Cahiliyede övgü ve yergi, kahramanlık ve intikam için konuşulurken; İslâm'da din, siyaset, cihad, Allah yolunda savaş ve Müslümanların yararına olan ictimâî meseleler için konuşulmuştur.

Hulefa-i Raşidîn'in hutbelerinin Hz. Peygamber'in benimsediği şekil ve özelliklere uygun olması, kullandıkları lafızlara dikkat edip garip kelimeleri terketmeleri, tekellûf ve özentiyle yapılan seci'leri kullanmamaları, üslup bakımından Kur'an'ın üslubuna tabi

olmaları, tabiiilik ve sadeliği tercih etmeleri, İslâmî Arap edebiyatının meydana gelmesine yardımcı olmuş ve kendilerinden sonraki ediplere de örnek teşkil etmiştir.

Hulefa-i Raşidîn'in hutbeleri, onların kişiliklerini ve asr-ı saadette konuşulan ve yazılan konuların nevilerini, gaye ve özelliklerini tanımamızda en kıymetli belgelerdir. Bunlar vasıtasıyla o günün dilini, İslâm'ın dil ve edebiyat anlayışını öğrenmekteyiz.

Ebû Sahr b. Kays b. Muâviye el-Ahnef es-Sa'dî, Mudar'ın Temim koluna mensub olup tabiin neslindendir. Her ne kadar ismi zikredilirken « Dahhâk » ve « Sahr » diye bahsedilmişse de, kaynakların çoğunda onun ismi « el-Ahnef » şeklinde zikredilmektedir. Bu da bize kendisinin, doğuştan çarpık bacaklı olması nedeniyle, bu isimle değil de « el-Ahnef » lakabıyla meşhur olduğunu ve bu lakabın zamanla onun isminin yerini aldığını göstermektedir. Çocukluk ve gençlik yıllarına ait fazla bilgi bulunmayan el-Ahnef, mensubu olduğu Temim kabilesinin İslâm'la şereflenmesinde rol oynamıştır.

Biyografi eserleri ve tarih kaynaklarında el-Ahnef'in, Hz. Peygamber'i bizzat görmediği halde, onun duasına mazhar olduğu ifade edilmektedir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra bazı Arap kabileleri arasında ortaya çıkan irtidad hadiselerini bizzat müşahade eden el-Ahnef, bu cereyana kapılmamış ve kavminin tekrar aslî kimliğine dönmesinde yardımcı olmuştur.

El-Ahnef, Hulefa-i Raşidin ve Emeviler döneminde birçok savaşa özellikle de komutan vasfıyla katılarak üstün hizmetlerde bulunmuştur. Devlet adamlarının vazgeçilmez bir dostu ve kavminin de lideri olmuştur. Kavmi içindeki nüfuz ve itibarını her zaman korumuş, Ezd ve Temim kabileleri arasında çıkan karışıklıkları önlemek için büyük mücadele etmiştir.

Darb-ı mesel haline gelecek derecede yumuşak huylu, zeki, cesur, akıllı, ferasetli ve ilim sahibi olan el-Ahnef, aynı zamanda zühd ve takvada da son noktaya ulaşmış bu haliyle de tüm Müslümanlara örnek olabilecek bir şahsiyettir. O sadece savaş meydanlarında değil, hayatının her safhasında cihad etmiş bir kimsedir. Kısaca el-Ahnef, özü ve sözü bir olarak İslâm'ı yaşamış ve zamanında birlikte yaşadığı insanları da etkilemiştir. Onun güzel ve örnek yaşantısı kaynaklara ibret levhaları olarak yansımıştır.

Sonuç olarak, el-Ahnef b. Kays'ın hutbeleri ve veciz sözleri gayet kısa ve özlü bir şekilde ifade edilmiştir. O, gerek kendinin gerekse kabilesinin ihtiyacı olan her türlü konuyu hutbe ve veciz sözlerinde dile getirmiştir. Hutbe ve veciz sözlerinde belâğat açısından seci', teşbih, mecaz, istiare ve tıbak sanatlarına rastlamaktayız.

BİBLİYOGRAFYA

KUR'AN-I KERİM

- Ahmed b. Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, I-II, thk: Muhammed Abbas, Cidde, 1983.
- , *Kitâbu'z-Zühhd*, I-II, trc: M. Emin İhsanoğlu, İstanbul, 1993.
- Ahmed el-İskenderî-Mustafa İnânî, *el-Vasît fi'l-edebi'l-'Arabî ve târihih*, Kahire, 1916.
- Ahmed Emîn, *Fecru'l-İslâm*, 10. baskı, Beyrut, 1969.
- , *Zuhru'l-İslâm*, I-II, 5. baskı, Beyrut, 1962.
- Ahmed Hilmi, *İslâm Tarihi*, İstanbul, 1974.
- Ahmed Zeki, Safvet, *Cemheratü Hutabi'l-Arab*, I-III, Kahire, 1962.
- Akverdi, Hamdi, *Hitabet Sanatı Teknik ve Psikolojisi*, Ulus Yay. Ankara, 1973.
- Aristoteles, *Retorik*, çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul, 1995.
- Armaner, Neda, *Hitabet ve Dînî İrşat Üzerine*, Ankara, 1962.
- el-Askerî, Ebû Hilâl, *Kitâbu'l-Fürûk*, byy., tsz.
- el-Becâvî, Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim Ali Muhammed, *Eyyâmu'l-Arab fi'l-İslâm*, 8.baskı, byy. 1968.
- , *Kasasu'l-Arab*, I-IV, 4. baskı, Kahire, 1962.
- el-Belâzurî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Yahya b. Câbir, *Fütûhu'l-Buldân*, çev: Mustafa Fayda, İstanbul, 1987.
- Bolay, M. Naci, “Beş Sanat”, *DİA*, V., İstanbul, 1992.
- Brun, Ros J. *Hatiplik Sanatı*, trc. Nazife Müren, Remzi kitabevi, İstanbul, 1964.
- Brockelmann Carl, *Geschichte der Arabischen litteratur*, Leiden, 1937.
- el-Bustânî, Bitris b. Bulis, *Udebâu'l-Arab fi'l-Câhiliyye ve Sadri'l-İslâm*, I-IV, Beyrut, 1999.
- el-Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, I-II, Kahire, 1975.
- , *el-Buhalâ*, Beyrut, 1983.
- , *er-Resâil*, I-II, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Kahire, 1964.
- el-Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, Beyrut, 1984.
- el-Cürcânî, Ali b. Muhammed, *et-Ta'rîfât*, Beyrut, 2003.
- Della Vida, G. levi “Temim” *İ.A.*, MEB, İstanbul, 1979.

- Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Redaksiyon: H. Dursun Yıldız, İstanbul 1991.
- Elmalî, Hüseyin, “*Hitabet/Arap Edebiyatı*”, *DİA*, XVIII., İstanbul, 1988.
- el-Ensârî, Muhammed b. Ca’fer b. Hayyân, *Tabakâtu’l-Muhaddisin bi Isbahân*, I-IV, Beyrut, 1987.
- el-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *el-Misbâhu’l-Munîr*, Beyrut, 1990.
- Fayda, Mustafa, « *Cerîr b. Abdullah* » *DİA*, VII.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, « *Ali* », *D.İ.A.*, II.
- Furat, Ahmet Suphi, *Arap Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1996.
- el-Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-Ayn*, I-II, Beyrut, ts.
- el-Hamevî, Yâkut, *Mu’cemu’l-Buldân*, Beyrut, 1979.
- Hattab, Mahmut Şit, “*el-El-Ahnef b. Kays et-Temîmi*”, *Mecelletu’l-Mecmei’l-İlmi’l-İrâkî*, Irak, 1964.
- Hitti, Philip K., *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul, 1989.
- Hüseyin Hasan, *A’lâmu Temîm*, Beyrut, 1980.
- İbn Abdi Rabbih, Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed, *eI-Ikdu’l-Ferîd*, I-VIII, Mat. Lecnet-ü Telif, Kahire, 1965.
- İbn Abdi’l-Ber, Ebû Ömer Yusuf en-Nemerî, *el-İstiâb fî Ma’rifeti’l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, ts., Kahire.
- İbn Asâkir, Ali b. Hasan b. Hibetullah b. Abdullah, *Tehzîbu Târîhu Dimeskı’l-Kübrâ*, I-VII, Beyrut, tsz.
- İbn Ebu’l-Hadid, *Şerh-u Nehcu’l-Belağa*, Beyrut, 1965.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, I-IV, Beyrut, 1995.
- , *Tehzîbu’t-Tehzîb*, I-XII, Beyrut, tsz.
- İbn Hallikân, Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekir, *Vefeyâtu’l-Âyân ve Enbâu Ebnâi’z-Zemân*, I-VIII, Mektebetu’n-Nehda, ts., Kahire.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed, *Târîh-u İbn Haldûn*, I-VII, Beyrut, 1971.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said, *Cemheratü Ensâbi’l-Arab*, thk. Abdüsselam Muhammed Hârun, Kahire, 1982.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, I-IV, thk. Mustafa es-Sekkâ, Halep, 1936.

- İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd*, Beyrut, 1995.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-VIII, Mektebetü'l-Meârif, Beyrut, 1990.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *Uyûnü'l-Ahbâr*, I-II, Daru Kütübi'l-Mısriyye, Kahire, 1973.
- , *el-İmâme ve's-Siyâse*, I-II, 3. baskı, Mısır, 1963.
- , *el-Meârif*, 1. baskı, Beyrut, 1987.
- İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Beyrut, 1990.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-IX, ts., Beyrut.
- İbn Sellâm, Ebû Ubeyde Kasım, *Kitâbu'n-Neseb*, thk. Meryem Muhammed Hayru'd-Durre, byy, 1989.
- İbnu'l-Adîm, Kemalüddin Ömer b. Ahmed, *Buğyetu't-Taleb fî Târîh-i Haleb*, I-XII, thk. Şüheyl Zekar, Beyrut, tsz.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferac Abdurrahman b. Ali, *Sıfetu's-Safve*, I-II, thk. İbrahim Ramazan el-İtâm, Beyrut, 1989.
- , *el-Muntazam fî Târîhi'l-Umemi ve'l-Mülûk*, I-VI, thk.: Muhammed Abdulkadir Atâ, 1. baskı, Beyrut, 1992.
- İbnu'l-Esîr, el-Cezerî, *El-Kâmil fî't-Târîh*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-XII, Beyrut, 1987.
- , *üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, I-VII, Beyrut, 1965.
- , *el-Lübâb fî Tehzîbi'l-Ensâb*, I-III, Beyrut, tsz.
- İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, thk. Abdulkadir Arnavud, 1. baskı, I-XI, Beyrut, 1986.
- İlyas, Macid, *İnşâd ve Hitabet*, İstanbul, 1330.
- İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, I-XXV, Dâru Türâb-i Arabî, Beyrut, 1963.
- el-Kâlî, Ebu Ali, *el-Emâlî*, I-II, Beyrut, ts.
- el-Kalkaşendî, Ahmed b. Ali, *Nihâyetu'l-Erab fî Ma'rifet-i Ensâbi'l-Arab*, İbrahim el-Ebyârî, 3. Baskı, Beyrut, 1991.
- Kaya, Mahmut, *“Hitabet” mad., DİA.*, XVIII., İstanbul, 1998.
- el-Kayravânî, Ahmed b. Mustafa, *Zehru'l-âdâb*, I-II, Beyrut, 1972.
- Kazancı, Ahmet Lütfi, *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, İstanbul, 1980.
- Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu Kabâili'l-Arab*, I-V, 3. baskı, Beyrut, 1986.

- Köksal, M. Asım, *İslâm Tarihi*, Ankara, 1979.
- Ma'ruf Rusafî, *Nefhu't-tıb fî'l-Hitabeti ve'l-Hatîb*, İstanbul, 1917.
- el-Maverdî, Ali b. Muhammed el-Basrî, *Edebu'd-Dünya ve'd-Dîn*, Beyrut, 1993.
- el-Mes'ûdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Huseyn b. Ali, *Murûcu'z-Zeheb ve Medâinu'l-Cevher*, thk. Muhammed Muhiddin Ubeyd el-Hamid, I-II, Beyrut, tsz.
- Meydânî, *Mecmeu'l-Emsâl*, I-II, Hayriyye Mat., Kahire, 1310.
- el-Mizzî, Abdurrahman b. Yusuf, *Tehzîbu'l-Kemal fî Esmâi'r-Ricâl*, I-XXXV, thk. Beşşâr Avvar Ma'rûf, Beyrut, 1994.
- Muallimoğlu, Nejat, *Bütün Yönleri ile Hitabet*, İstanbul, 1994.
- Muhammed, Fehmi, *Târîh-i Edebiyyât-ı Arabiyye*, mat. Âmire, İstanbul, h.1334.
- Mustafa Emin -Ali el-Cârim, *el-Belâğatu'l-Vâdiha*, İstanbul, 1993.
- el-Müberrağ, Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezîd, *el-Kâmil fî'l-Luğa ve'l-Edeb*, Beyrut, ts.
- Müslim b. Haccac, *el-Künâ ve'l-Esmâ*, Medine, 1984.
- Nezir Muhammed Mektebî, *Hasâisu'l-Hutbe ve'l-Hatîb*, 1989, Beyrut.
- en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrak ale's-Sahîhayn fî'l-Hadîs*, I-IV, byy., tsz.
- Ömer Ferruh, *Târîh-u Fikri'l-Arabî ilâ Eyyâmi İbn Haldûn*, 4. baskı, Beyrut, 1983.
- Önkal, Ahmet, « *El-Ahnef b. Kays* » *DİA*, İstanbul, 1989.
- Özbalıkçı, M. Reşit, *Asrı Saadet Ve Raşit Halifeler Döneminde Hitabet*, İstanbul, 2005.
- er-Râzî, Zeynuddîn Muhammed b. Ebî Bekr, *Muhtâru's-Sihâh*, Beyrut, 1988.
- Reckendorf, “*El-Ahnef*“, *İA*, MEB yay., İstanbul, 1965.
- es-Sem'ânî, İbn Mansur et-Temîmî, *el-Ensâb*, I-V, Beyrut, 1988.
- es-Seyyid Fuad Salih, *Mu'cemu'l-Elkâb ve Esmâi'l-Müsteârât fî't-Târîhi'l-Arab ve'l-İslâm*, 1. baskı, byy., 1990.
- Charles Pellat, “*el-Câhız ve'l-El-Ahnef b. Kays*“, el-Meşrık Dergisi, Beyrut, 1969.
- eş-Şevkânî, *Derru's-Sahâbe fî Menâkibi'l Karâbeti ve's-Sahâbe*, thk: Hüseyin b. Abdullah el-Umerî, Dimeşk, 1984.
- Şevki Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî el-Asru'l-İslâmî*, 7. baskı, tsz., Mısır.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Târîhu'l-Umemi ve'l-Mülûk*, I-VI, Beyrut, 1987.
- Türk Ansiklopedisi, “*El-Ahnef*“, “*Arap Edebiyatı*“, “*Cicero*“, “*Demosthenes*“, “*Hitabet*” maddeleri, Ankara, 1958.

- el-Ya'kûbî, Ahmed b. Ebû Ya'kub b. Ca'fer b. Vehb, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, Beyrut, 1960.
- Yiğit, İsmail, « Emevîler », *DİA.*, İstanbul, 1995.
- Uzun, Tacettin, *Arap Dili ve Edebiyatında Hulefa-i Raşidîn'in Hutbe ve Mektupları*, (Basılmamış Doktora Tezi) Konya, 1985.
- Ünsel, M. Ziya, *Hitabet Sanatı ve Meşhur Hatipler*, Fuat Gücüyener Yay. 1950.
- Yaltkaya, M. Şerafettin, *Hatiplik ve Hutbeler*, İstanbul, 1946.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “*Hatabe*”, *DİA*, XVI., İstanbul, 1997.
- Yeşil, Muhsin, *El-Ahnef b. Kays Hayatı ve Şahsiyeti*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 1998.
- Yiğit, İsmail, *İslam Tarihi (Siyasî, Dînî, Kültürel, Sosyal)*, Kayahan Yayınları, İstanbul, 1991.
- Yüzendağ, Ahmet, *Hitabet Dersleri*, Ankara, 1964.
- ez-Zebîdî, Muhammed Murtazâ, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, I-X, Matbaatü'l-Hayriyye, Mısır, 1306.
- ez-Zehebî, Şemseddin Muhammed Osman, *Siyeru Â'lâmi'n-nübelâ*, I-XV, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1981.
- , *Kitâbu Düveli'l-İslâm*, thk. Muhammed Şeltût, Mustafa İbrahim, Mısır, 1974.
- , *el-Kâşif fî Ma'rifet-i Men Lehü Rivayetün fî'l-Kütübi's-Sitte*, I-III, Cidde, 1992.
- Zeki, Mübarek, *en-Neşru'l-fenni fî'l-karni'r-râbi*, Beyrut, 1934.
- ez-Zemahşerî, Cârullah Mahmud b. Ömer, *el-Müstaksâ fî Emsâli'l-Arab*, I-II, Beyrut, 1987.
- Zeydan Corci, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, I-III, (çev. Zeki Meğâmir), İstanbul, 1329.
- ez-Zirikli, Hayrettin, *el-A'lâm Kâmûs-u Terâcim*, I-VIII, Beyrut, 1969.